CURSURI / STUDII UNIVERSITARE

I. Funeriu

*

Eseuri lingvistice antitotalitare

Coperta : Daniel Ursache

© I. Funeriu

ISBN 973

I. Funeriu

Eseuri lingvistice antitotalitare

Editura Marineasa
Timişoara, 1998

Seria CURSURI / STUDII UNIVERSITARE
este îngrijită de Daniel Vighi

Consilier editorial – Viorel Marineasa
Tehnoredactare – I. Funeriu
Imprimat la
Tipografia Marineasa
Str. Mureş nr. 34
Timişoara, România

Prietenului german
Hartwig Ochsenfeld,
în amintirea propoziţiei magice :
Die Gedanken sind frei…

În loc de prefaţă

Această carte reuneşte, cu cîteva neesenţiale modificări, reflecţiile mele asupra unor fenomene (socio)lingvistice din epoca totalitară, publicate, de-a lungul anului 1997, în suplimentul cultural *Paralela 45* al cotidianului timişorean *Renaşterea bănăţeană.*

Parcurgînd integral textele asamblate, în vederea ultimelor retuşuri dinaintea tipăririi în volum, am fost contrariat de nota uşor moralizatoare a acestora. Şi atunci, m-am simţit brusc în postura „lupilor moralişti" de după 1989, care şi-au admonestat „de la etaj" conaţionalii pentru meschinăriile şi compromisurile săvîrşite „înaintea erei noastre". Uitînd că şi ei înşişi, prin tăcerea şi dedublarea lor de atunci, dacă nu şi prin altceva, au pus cărămizi şi au bătut cuie la construirea edificiului „măreţ", dar lipsit de temelie, al comunismului. Edificiu care, fatalmente, într-o… zi bună trebuia, oricum, să se năruie. În ciuda tonului moralizator de care vorbeam, îmi place să cred că nu fac parte din această tagmă. Şi, ca să fiu crezut „pe cuvînt", declar aici că îmi asum explicit (unele din) laşităţile puse sub lupă în volum, faţă de care am manifestat o nedisimulată repulsie, tocmai fiindcă mă simţeam — alături de mulţi alţii, e drept — copărtaş la ele. (Am spus clar *laşităţile,* nu *crimele,* nici *trădările,* acest lucru trebuie bine nuanţat.) Rezum trei asemenea laşităţi, acceptînd riscul pe care îl presupun confesiunile (prea) intime, mai potrivite pentru un jurnal decît pentru un cuvînt introductiv. Ele mărturisesc însă elocvent despre o epocă — i se spunea „de aur"! —, în care omul îşi ducea veacul sub semnul umilitor şi degradant al fricii.

Prima întîmplare s-a petrecut în 1988, cînd, aflîndu-mă cu treburi la Universitatea din Cluj, l-am rugat pe vărul meu, I. B., pe atunci tînăr asistent la Facultatea de Istorie, să-mi arate casa Doinei Cornea. El s-a speriat de propunere, dar i-a dat totuşi curs. Cînd ne-am apropiat de strada cu pricina şi am văzut primul miliţian, ne-am îngrozit amîndoi şi am făcut calea întoarsă… Probabil că mulţi com*patrioţi* „s-au solidarizat", astfel, cu disidenţa românească…

În 6 decembrie 1989 (îmi amintesc exact data, căci era de Sfîntul… Nicolae), Vasile Popovici, colegul meu de la Institutul de Lingvistică al Academiei, mi-a relatat emoţionat că mai mulţi intelectuali timişoreni, printre care se numără, pregătesc o scrisoare de protest împotriva calvarului ceauşist, apoi m-a întrebat, în secret, dacă aş fi dispus s-o semnez. Răspunsul meu spontan a fost afirmativ, dar zilele care au urmat acceptării au însemnat un coşmar, căci, cuprins de frică, regretam imprudenţa iniţială, în timp ce onoarea mă împiedica să-mi iau cuvîntul înapoi. Precipitarea evenimentelor a făcut inutilă realizarea proiectului, iar atunci cînd dictatura a căzut, am trăit un sentiment de uşurare şí pentru că am scăpat nevătămat din… încurcătură.

În după-amiaza zilei de 16 decembrie 1989, în faţa casei pastorului Tökes, m-am întîlnit cu un vechi amic, pe care mi-l credeam apropiat. Amîndoi ne-am prefăcut că ne aflăm „în trecere" prin Piaţa Maria şi am schimbat vorbe formale despre… „canicula" din decembrie. Ne-am reîntîlnit, cîteva ceasuri mai tîrziu, tot acolo, şi ne-a cuprins pe amîndoi ruşinea, văzîndu-i pe tineri cum sfidează moartea. Abia apoi ne-am alăturat lor.

Aceştia am fost noi, cei mulţi, şi nu are nici un sens ca acum, *après la guerre,* să pozăm în eroi şi să dăm altora lecţii de civism şi de patriotism. Într-un fel, sîntem cu toţii responsabili faţă de „istoria trăită", cel puţin prin ceea ce Karl Jaspers numeşte *culpa metafizică*. Cu cîteva excepţii, notabile, n-am prea găsit, în scrierile de după 1989, asumări de responsabilităţi, ci numai incriminări la adresa altora. În acest context al moralităţilor îndoielnice, nu pot decît să subscriu cu admiraţie la adevărul acestor fraze ale Smarandei Vultur : „Durerile personale, stîrnite de împrejurările vieţii proprii, mi-au apărut relativizate şi am înţeles brusc că nu poţi pune doar în spinarea altora responsabilitatea pentru cele întîmplate, că realitatea în care trăim e produsul participării noastre, a fiecăruia, la construirea ei. Chiar lipsa de reproş a celor care au fost victime şi depun azi mărturie aici face povara responsabilităţii mai greu de dus, te îndeamnă la reflecţie şi cumpănire în judecata ta şi a celorlalţi". (*Istorie trăită — Istorie povestită. Deportarea în Bărăgan, 1951–1956,* Amarcord, 1997.)

Dar toate aceste vinovăţii nu trebuie să ne descurajeze ori să ne inducă sentimentul că am pierdut dreptul la opinie, că trebuie să

trecem sub tăcere ororile comunismului şi să le uităm ca pe un vis urît. Numai fiindcă, darwinişti convinşi, ne-am adaptat fiecare cum am putut (unii după posibilităţi, alţii după necesităţi) şi numai fiindcă n-am avut, *atunci,* curajul să spunem NU ! Se înţelege acum că, evocînd necruţător un trecut comun, cartea aceasta nu doreşte şi nici nu poate să fie o lecţie de morală *ex cathedra* şi cu atît mai puţin o admonestare *post factum* a altora. Ea se mulţumeşte să fie o mărturie implicită despre laşităţile noastre, ale celor mulţi. Şi o încercare de a înţelege ce s-a petrecut cu un popor vreme de 40 de ani şi mai bine.

În vremea materialismului biruitor, eram ferm convins, ca şi alţii, probabil, că ideile absurde ale comunismului nu m-au atins în nici un fel. M-am înşelat amarnic şi o spun, azi, cu părere de rău. Una din consecinţele cele mai reprobabile ale unui mod de gîndire indus ani în şir de o propagandă imundă a fost perceperea nenuanţată a lumii. Tot ce ne înconjura era fie bun, fie rău, fie alb, fie negru, fie frumos, fie urît. Unei astfel de viziuni simplificatoare m-am surprins de mai multe ori că i-am căzut victimă. Aş vrea să relatez, în încheierea cuvîntului introductiv, o asemenea întîmplare legată de chiar textele acestei cărţi…

La începutul colaborării mele la *Paralela 45,* s-au petrecut cîteva mici „accidente" : într-un interval relativ scurt, au fost lăsate pe dinafară două articole. Primul, tratînd o chestiune „depăşită de timp", a fost respins de Colegiul redacţional, din raţiuni gazetăreşti (fără să fiu prevenit însă şi fără să mi se dea vreo explicaţie), iar al doilea, care trebuia să apară în 18 februarie, s-a rătăcit în tipografie. Cum acest ultim articol era formulat în termeni destul de virulenţi şi cum îl suspectam pe unul din redactorii suplimentului cultural de nostalgii roşii, am fost convins că articolul mi s-a cenzurat pentru vehemenţa atitudinii. Fără să mă bazez pe probe, ci numai pe bănuieli, ceea ce e un reflex comunist indiscutabil (ca să nu mai vorbim de eludarea prezumţiei de nevinovăţie), am conceput imediat o scrisoare deschisă, pe care am depus-o la redacţia ziarului. O înfăţişez aidoma mai jos pentru a se vedea ce forme radicale poate îmbrăca maniheismul şi la ce excese nedemocratice poate duce acesta. Nu ascund că reproduc scrisoarea şi dintr-o raţiune „etică", dacă nu-i prea pretenţios termenul. Cred că, dincolo de acuzele (nedrepte, am

putut să mă conving mai tîrziu) pe care i le-am adus redactorului (el era numai *de stînga*, ceea ce e rezonabil), scrisoarea conţine o „spovedanie" spontană despre frămîntările şi remuşcările unei categorii sociale dispreţuite de comunişti : aceea a intelectualilor.

Scrisoare deschisă

Stimate Domnule […],

În mai multe rînduri, mi-aţi oferit o rubrică în suplimentul cultural al Renaşterii bănăţene. *Recunosc public că, la început, am evitat această colaborare, dintr-un reflex de autoapărare : mi se părea că opiniile mele nu concordă întru totul cu cele ale ziarului amintit. Încet-încet însă, urmărind evoluţia către „independenţă" a* Renaşterii*…, mi-am luat inima în dinţi şi am acceptat oferta Dvs. Colaborarea mea a început însă cu o surpriză neplăcută : primul articol mi-a fost cenzurat. Ce conţinea el ? Nimic altceva decît o solidarizare cu ziariştii condamnaţi penal de către putere : îmi exprimam acolo părerea că vechea cenzură a fost înlocuită cu intimidarea şi protestam împotriva faptului că puterea i-a tratat cu* Codul Penal *pe slujbaşii presei româneşti. Iată cum se încheia articolul scris la sfîrşitul anului trecut* [1996] :

„A-i trata însă cu Codul Penal *pe mînuitorii şi slujbaşii cuvîntului mi se pare un abuz greu de admis într-o democraţie care mai are şi cinismul de a numi presa a patra putere în stat. Acum cîteva săptămîni, regimul politic s-a schimbat în România. Sper ca noua putere, recent instalată, să-şi amintească de* Codul Penal *întîi şi-ntîi pentru delictele cu care ne-au obişnuit, şapte ani de zile, primele trei puteri din stat. După care se va putea gîndi, eventual, şi la slujbaşii presei. Dar numai după aceea…"*

Ştiu prea bine că, la noi, solidaritatea, *confundîndu-se cu* solitaritatea *(Dorin Tudoran), este considerată de mulţi un moft. De aceea am şi „înţeles", cu strîngere de inimă totuşi, pretextul invocat de Dvs., şi anume că evenimentul, consumîndu-se în urmă cu cîteva luni, e, astăzi, depăşit. Dacă aş fi fost o fire radicală, cum mi s-a părut că mă consideraţi, ar fi trebuit să-mi retrag imediat celelalte articole. Mi-am zis însă că nu trebuie să mă*

grăbesc. Şi am aşteptat. Cînd v-am adus ultimele articole, mi-aţi spus, mai în glumă, mai în serios, că, prin intervenţiile mele, „otrăvesc atmosfera". V-am replicat imediat că, dacă eseurile vi se par inoportune, le pot retrage. Aţi evitat un răspuns tranşant, preluîndu-mi încă trei articole. Astăzi însă, cumpărînd ziarul, constat că am fost, pentru a doua oară, cenzurat. Articolul meu : Raţiuni de stat şi raţiuni de cultură *nu s-a publicat, fără ca eu să fi fost anunţat în prealabil.*

Domnule […], *vreau să subliniez ritos că eu nu mă consider o instanţă morală, cum aţi insinuat într-o discuţie. Înainte de 1989, am fost cu toţii „schizoizi" : atei fără convingere, voioşi constructori ai socialismului, partizani de ocazie ; am lăudat la şedinţe înfăptuirile epocii şi le-am înjurat acasă, am aplaudat pe trasee convoaie oficiale, blestemîndu-le în gînd, am cules porumbul nimănui cu de-a sila, mimînd entuziasmul, am luat nota 10 la învăţămînt ideologic, bătînd apa-n piuă. E adevărat, am mai şi protestat cîteodată, spunînd bancuri ; unii, printre care mă număr, am fost membri de partid. De ce toate aceste compromisuri ? Dacă analizăm bine, din laşitate ! Laşitate pe care eu sînt gata să mi-o asum. Umilinţele la care ne-a supus vechiul regim ne-au estropiat pe toţi într-un fel sau altul. N-am ridicat şi nici nu voi ridica vreodată piatra, considerîndu-mă* unul din păcătoşii de altădată. *De altfel, singurii care ar avea acest drept moral sînt adevăraţii noştri disidenţi : Paul Goma, Doina Cornea, Mircea Dinescu, Dorin Tudoran şi încă puţini, care au avut, atunci, curajul de-a se opune deschis barbariei. Iar noi, ceilalţi, am tăcut mîlc. Cum vedeţi însă, aceştia nu „aruncă piatra", ba dimpotrivă, laşii de ieri, transformaţi azi în justiţiari, îi lapidează feroce pe ei, neputîndu-le suporta verticalitatea morală şi, mai ales, curajul. Îmbinînd savant recompensele cu teroarea, vechiul regim a făcut din oamenii acestei ţări „jumătate colaboratori şi jumătate victime". „Fenomenul Piteşti" a fost extins la scară naţională. Ceea ce nu pot înţelege azi, nici în ruptul capului, este tendinţa unora (şi ei victime !) de a face uitat acest coşmar. Nu pot înţelege, apoi, ataşamentul lor,* post factum, *la o ideologie şi la un sistem pe care nu le-au iubit niciodată şi din care n-au crezut o iotă. Eu cred că aceştia trăiesc complexul vinovăţiei, s-au obişnuit cu el*

şi se tem să-l lepede. Eu, unul, l-am lepădat şi, prin tot ceea ce scriu, vreau să-i ajut şi pe ceilalţi s-o facă. Iar tinerilor, în măsura în care mă citesc sau mă ascultă, vreau să le aduc la cunoştinţă adevărul nefardat. Numai cunoscîndu-l aidoma ne vor înţelege laşităţile şi ni le vor ierta.

După cum constat, Colegiul redacţional nu agreează un asemenea punct de vedere. Este dreptul lui, şi o spun fără nici o ironie. Înţeleg că nu putem avea cu toţii aceleaşi opinii. Tocmai de aceea, Vă rog să înţelegeţi şi Dumneavoastră că acest fapt, adică neconcordanţa opiniilor, mă determină să încetez colaborarea la Paralela 45.

Pentru ca fidelii mei cititori, dacă şi cîţi voi fi avut, să nu creadă cumva că încetarea colaborării mele este rezultatul unui abandon întîmplător sau al unei neputinţe intelectuale, Vă rog să publicaţi aceste rînduri.

Cu mulţumiri,
I. Funeriu

Evident, scrisoarea nu s-a mai publicat, pentru că, după explicaţiile necesare şi confirmarea exactităţii lor, articolele au apărut, regulat şi fără nici o modificare, pînă la sfîrşitul anului 1997. Cartea aceasta le reproduce, în ordine cronologică, pe toate.

I. FUNERIU

Oricît s-ar strădui cel ce vorbeşte sau scrie să-şi ascundă ignoranţa, incompetenţa, impostura sau caracterul — necruţătoare — limba pe care o foloseşte i le scoate la iveală în cele mai neaşteptate chipuri.

Pronunţînd, în împrejurări oficiale, *pă* şi *dă* în loc de *pe* şi *de*, cel ce se exprimă oral îşi trădează fie incapacitatea de a se desprinde de graiul din provincia sa natală, fie neglijenţa sau dispreţul pentru limba literară. Se mai întîmplă ca vorbitorul să fie conştient de greşeală ; dacă el continuă s-o producă, faptul dezvăluie o natură cinică, gata să sfideze conlocutorii şi chiar bunul simţ. Era pentru oricine clar că individul care rostea : *muncipiu, pogres, realizărilii, tutulor* etc. n-a prea trecut prin şcoală, chiar dacă poseda titluri academice.

Anacolutul şi, în general, sintaxa deficitară reflectă absenţa logicii, dezorganizarea gîndului, într-un cuvînt : haosul din mintea vorbitorului. Frecvenţa neologismelor pretenţioase, dar improprii, defineşte snobismul, tot aşa cum etimologiile populare, confuziile paronimice şi pleonasmele trădează incultura.

I. L. Caragiale nu-şi prea caracterizează explicit personajele ; el a găsit un procedeu mult mai eficace, lăsîndu-le pe ele înseşi să o facă prin limbajul lor. Poliţaiul Pristanda rămîne memorabil prin etimologia populară : „*renumeraţie* după buget mică” şi prin absurdul automatismului verbal „curat murdar” tot atît cît şi prin faptele sale. N-avem o idee prea clară cine este Lache, dar replica sa : „nu pot pentru ca să știu” îi defineşte precis limitele minime ale capacităţilor intelec-tuale. Dramaturgul nu suflă nici măcar o singură

vorbă despre mintea tulbure a lui Farfuridi, tocmai pentru că încîlceala cuvintelor acestuia e un mijloc suficient, prin care personajul se autodefineşte : „într-o chestiune politică… şi care, de la care atîrnă viitorul, prezentul şi trecutul ţării… să fie ori prea-prea, ori foarte-foarte… încît vine aci ocaziunea să întrebăm pentru ce ?”

Lexicul bombastic şi afectat este semnul sigur al găunoşeniei şi al demagogiei, tot aşa cum frazele greoaie şi cenuşii sau şabloanele şi ticurile verbale deconspiră limbajul numit „de lemn”, cu ajutorul căruia propaganda a încercat să ne întunece minţile şi să ne adoarmă conştiinţele ani în şir.

Nu ştiu (iar prognoze nu pot emite, căci n-am vocaţie oraculară) cum îşi vor duce la bun sfîrşit mandatele noul preşedinte al României şi nici primul său ministru. I-am auzit însă vorbind în campania electorală. Pot să spun că propoziţiile lor n-au nimic din emfaza şi încîlceala discursurilor cu care ne-au obişnuit pînă acum oamenii puterii. Adresarea directă, simplitatea, bunul simţ, limpezimea stilului şi, nu în ultimul rînd, „răspicarea” vorbelor poartă amprenta unui alt fel de matriţe, ceea ce reprezintă un semnal încurajator şi purtător de speranţe pentru viitorul naţional. Să fie într-un ceas bun !

7 ianuarie

Beţia cuvintelor

Dacă vorbitorul ştie că în spatele cuvintelor sale se ascunde minciuna, el este puternic tentat să recurgă la exces de precizări pentru a-l convinge pe ascultător, astfel încît lipsa de adevăr al unui mesaj atrage aproape automat… vorbăria. Nu-i de mirare atunci că, nu o dată demagogice, discursurile politice eşuează în lămuriri justificative interminabile şi incoerente. Este ceea ce Titu Maiorescu numea, prin anii ’70 ai secolului trecut, *beţia de cuvinte*. Acesteia, foarte plastic, criticul junimist îi descoperea întîiul simptom : „o cantitate nepotrivită a vorbelor în comparare cu spiritul căruia vor să-i servească de îmbrăcăminte”. Neîntîrziata consecinţă a ebrietăţii verbale o formulează tot el : „cuvintele curg într-o confuzie naivă şi creierii sînt turburaţi numai de necontenita vibrare a nervilor acustici”.

Discursul ideologic dinainte de 1989 excela în asemenea abuzuri verbale ; sistemul economic se prăbuşea, iar noi citeam în ziare sau auzeam la radio că oamenii muncii „construiesc cu entuziasm societatea socialistă multilateral dezvoltată”, că faimoasa corabie comunistă „ne poartă pe cele mai înalte piscuri ale civilizaţiei şi *pogresului* material şi spiritual”. Pîinea şi laptele, zahărul, uleiul şi benzina erau raţionalizate, curentul electric se întrerupea cînd îţi era lumea mai dragă, programul televiziunii naţionale era redus la doar două ore zilnic (şi la, tot două, personaje)…, timp în care propaganda se

străduia să ne convingă că în România se edifică cea mai dreaptă şi mai prosperă societate din cîte a cunoscut vreodată omenirea. Logica era complet eludată, gramatica dispreţuită, iar raţiunea sistematic bruscată ; nimeni nu se mai întreba cum poate naviga o corabie pe vîrf de munte, nimănui nu-i mai păsa că însuşi termenul *progres* era stîlcit fonetic, întrucît — urmînd expresia maioresciană — „continua vibrare a nervilor acustici" ne-a tulburat definitiv creierii.

Lipsa de substanţă, dar mai ales de adevăr, atrage, şi astăzi, după vechiul model, aceeaşi inflaţie verbală, acelaşi potop de vorbe fără noimă, aceeaşi beţie de cuvinte — toate reflexe şi sechele ale unei epoci de care scăpăm atît de greu. Acum cîteva seri, la televiziunea naţională, o doamnă directoare ne informa că fabrica dumneaei are rezultate „bune şi foarte bune" la *produsul unt* şi la *produsul smîntînă*, în timp ce la *produsul iaurt* şi la *produsul frişcă* stă puţin mai slab. Vorbind despre muncitori, aflam că aceştia *desfăşoară, cu eficienţă înaltă, activităţi productive.* De-a lungul întregii ei intervenţii, doamna directoare n-a pronunţat nici măcar o singură dată *unt, smîntînă* sau *frişcă*, ci numai *produsul unt, produsul smîntînă, produsul frişcă*. Nici cu verbele nu stătea mai bine, pentru că acestea „se umflă" ca expresie, dar se reduc la unul singur ca număr. Aflăm astfel că angajaţii întreprinderii nu *pasteurizează* lapte, nu *transportă* unt, nu *ambalează* brînză şi nici nu *prepară* smîntînă…, ci *desfăşoară activităţi productive*. Urmînd mai departe cuvintele directoarei, derivatele din

lapte nu sînt nici nutritive, nici delicioase, nici scumpe şi nici ieftine (ceea ce, în definitiv, aşteaptă cetăţeanul să afle uitîndu-se la televizor), în schimb telespectatorul e consolat cu ideea că produsele sînt obţinute pe baza unui *proces tehnologic de înalt randament tehnic, realizat cu înaltă eficienţă economică şi accentuată creştere a productivităţii muncii.*

În sfîrşit, o industrie adevărată funcţionează ireproşabil în ţara românească. Deocamdată însă, ea fabrică doar lozinci şi sloganuri menite să camufleze, în dosul vorbelor goale, falimentul unui întreg sistem economic.

14 ianuarie

Cuvinte compromise

Cei mai de seamă lingvişti au comentat în scrierile lor viaţa intimă a cuvintelor. Ei au sesizat că schimbările profunde, care se petrec în biografia elementelor lexi-cale, cunosc cauze variate şi au relevat faptul că destinul cuvintelor este, de multe ori, imprevizibil. În cele ce urmează, voi încerca să arăt cum se „compromit" unele cuvinte.

Neologismul *amic* este legat etimologic de verbul latinesc *amo, -are* „a iubi". La început, el a însemnat „iubit" şi abia apoi „prieten", acesta din urmă fără nici o conotaţie peiorativă. Într-un studiu asupra lexicului eminescian, G. I. Tohăneanu a arătat că poetul avea clară conştiinţa legăturilor etimologice dintre *amare* şi neologismul *amic* (rădăcina lor fiind comună) şi că, drept consecinţă, Eminescu a mizat pe această relaţie, exploatînd-o în versurile sale. Citarea contextului mai larg confirmă observaţia :

O oră să fi fost *amici*
Să ne iubim cu dor,
S-ascult de glasul gurii mici
O oră, şi să mor.

Tot Eminescu, în alte circumstanţe, îi atribuie cuvîntului sensul de „prieten", chiar dacă *amicul* e… motanul :

Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice *amic* şi ornic…

Şi la ceilalţi scriitori din epocă, Macedonski între alţii, *amic* este sinonim, aproape perfect, cu *prieten*. Dar a apărut Caragiale, în opera căruia *amic* e oarecum opus lui *prieten*, fiind, aproape întotdeauna, lovit de o undă ironică : ne amintim imediat de *amicul X*, din schiţa cu acelaşi nume, de cei trei *amici* din schiţa *C.F.R.* şi de cîţi alţi *amici* din opera sa… De la Caragiale încoace, e aproape jignitor să-ţi numeşti prietenul *amic*. *Stimabil* şi *onorabil*, mai ales la forma de vocativ : *stimabile*, *ono-rabile*, au avut aceeaşi soartă, încît, dacă ţii la propria-ţi linişte, e preferabil să le eviţi.

Cele cîteva secole de dominaţie otomană asupra ţărilor române au stîrnit un val de antipatie generală împotriva a tot ceea ce e turcesc, antipatie care s-a răsfrînt şi asupra cuvintelor provenite din turcă ; unele dintre ele au dobîndit, astfel, sensuri peiorative, pe care nu le aveau la Istanbul. Aşa, de pildă, *marafet* „mijloc viclean", cum îl defineşte Şăineanu în dicţionarul său, însemna în turceşte „ştiinţă", „talent" ; *tertip*, cu sensu-rile actuale : „stratagemă", „şiretlic", „truc" semnifica, la origine, „plan", „proiect" ; tot o degradare semantică a suferit şi *ciubuc*, precum şi alte cuvinte de aceeaşi sorginte. Chiar sufixele turceşti *-giu* şi *-lîc* induc uneori peioraţia (cf. *reclamagiu, tablagiu, autorlîc, savantlîc* etc.). Nu mai puţin cumplită, experienţa veacului fanariot provoacă aceleaşi consecinţe lingvistice, căci *praghmatia* înseamnă în greceşte „om descurcăreţ, cu simţ practic" şi nimic mai mult. Cîtă vreme românescul *pramatie*...

Multe alte cuvinte au fost confiscate şi apoi compromise de propaganda roşie, încît, astăzi, sînt greu digerabile, iar lumea bună le ocoleşte, deşi, obiectiv vorbind, ele sînt inocente. Se numără printre acestea: *adeziune, cîrmaci, chiabur, colectiv, constructiv, erou, glie, multilateral, neabătut, omagiu, progres, străbun, tovarăş*…

Dar despre cîteva cuvintele compromise de propaganda comunistă, în episoadele următoare…

21 ianuarie

Cuvinte compromise : *tovarăş* (I)

Despre vechimea acestui cuvînt în limba română mărturisesc, întîi de toate, dicţionarele. Iată, de pildă, *Dicţionarul universal al limbii române* al lui Lazăr Şăineanu îl înregistrează, în 1896, cu sensurile principale : „asociat" şi „camarad".

Termenul apare destul de timpuriu la scriitorii români. La I. Budai-Deleanu, printre primii. Îl găsim, apoi, la Anton Pann, în varianta fonetică *tovaroş :*

Cine are *tovaroş* nerod
Ajunge din pod în glod
Că
În loc să te scoaţă-n undă
La mai adînc te afundă.

(De observat că veacul următor a confirmat din plin „premoniţia" poetului…)

La Eminescu, în *Povestea teiului* sau în *Freamăt de codru,* dăm de cuvînt chiar în poziţia rimei, care-l pune în vedetă :

Calu-i alb, un bun *tovarăş,*
Înşeuat aşteapt-afară,
Ea picioru-l pune-n scară
Şi la codru pleacă iarăşi.

Şi :

Ce frumos era în crînguri,
Cînd cu ea m-am prins *tovarăş !*
O poveste încîntată
Care azi e-ntunecată…

De-unde eşti revino iarăşi,
Să fim singuri.

Tovarăş poate fi regăsit şi mai tîrziu, între alţii, la Blaga şi Arghezi, la Coşbuc şi Topîrceanu. Cuvîntul a fost destul de productiv în limbă, de vreme ce intră în componenţa unor sintagme şi expresii, folosite curent de toată lumea, precum : *tovarăş de drum* sau *tovarăş(ă) de viaţă*. Capacitatea derivativă a acestui element lexical este reprezentată de substantivele *tovărăşie, întovărăşire* (şi chiar de diminutivele ironice *tovărăşel, tovărăşică*), de adjectivul *tovărăşesc*, de verbul *a întovărăşi,* de adverbul *tovărăşeşte* etc., ceea ce întăreşte concluzia privitoare la importanţa cuvîntului în ansamblul lexicului românesc.

… Dar termenul a pătruns în lexicul fundamental al limbii române abia după război, cînd a fost impus cu forţa de ideologia comunistă. Formal, *tovarăşe* a ajuns o găselniţă lexicală care, pasămite, reflecta, în planul limbii, egalitatea din planul social dintre cetăţenii ţării, egalitate introdusă, chipurile, de comunism. Ca atîtea alte cuvinte confiscate de ideologie, şi acestuia i s-a furat mai întîi proprietatea. Cînd ne adresam unii altora, în împrejurări oficiale, dar nu numai, eram obligaţi să-l folosim, fără nici o legătură cu sensul lui iniţial. Astfel, el a devenit oarecum universal, ambiguu, bun la toate, impertinent şi agresiv totodată, cuvînt care ne urîţea viaţa şi ne călca în picioare demnitatea şi intimitatea ; dacă interlocutorul este un necunoscut, îi spun *tovarăşe,* sfidînd normele de politeţe, dacă e mai tînăr sau mai în vîrstă, tot aşa ; nu contează dacă e

femeie, dacă e şef ori subordonat, dacă doreşte sau nu să i te adresezi astfel.

Academicianul Alexandru Rosetti, acest aristocrat al umanioarelor româneşti, n-a folosit niciodată termenul *tovarăş,* în noua sa accepţiune, devenind „celebru", printre prieteni şi cunoscuţi, prin strategiile sale retorice la care recurgea pentru evitarea acestei monstruozităţi verbale.

Alte consideraţii despre *tovarăş* în episodul următor.

28 ianuarie

Cuvinte compromise : *tovarăş* (II)

În episodul trecut relatam faptul că academicianul Alexandru Rosetti recurgea la orice stratagemă, pentru a nu se adresa nimănui cu apelativul *tovarăşe.* În epocă, el se făcea ecoul natural al reacţiei alergice a tuturor românilor cu bun simţ, pentru care cuvîntul devenise insuportabil… Căci nici un alt element lexical din vocabularul românesc nu frizează în mai mare măsură decît acesta ridicolul, promiscuitatea şi minciuna înspre care ne împingea, folosindu-se de limbaj, ideologia roşie. Ridicol, promiscuitate şi minciună pe care bunul simţ le respinge din reflex. În fapt, Alexandru Rosetti nu expulza din limbă un cuvînt pe care l-au folosit Anton Pann şi Eminescu, Macedonski şi Topîrceanu, ci refuza, pur şi simplu, să-l întrebuinţeze la comandă, oripilat de noile sale accepţiuni cu care a fost învestit de o propagandă imundă.

Un alt caz de notorietate. Lui Corneliu Coposu, nimeni nu i s-a adresat cu apelativul *tovarăşe*. Ar fi fost şi cam greu, s-o recunoaştem ! Iată ce declara el într-un interviu : „Nu cred că mi-a spus cineva, vreodată, *tovarăşe,* nici măcar din greşeală. Era chiar amuzantă înşiruirea : « *Tovarăşe* Popescu, *tovarăşe* Georgescu, *domnule* Coposu ». […] Nici eu nu spuneam nimănui *tovarăşe*".

Uitarea e scrisă-n legile omeneşti, o ştim cu toţii, pînă şi un poet a spus-o într-un vers memorabil, ade-

seori citat de adolescenţi. Ar trebui, cred, să-l citeze mai abitir oamenii în vîrstă, întrucît astăzi prea mulţi dintre ei nu-şi mai amintesc de sfîrşitul anilor ’70, cînd obligaţia cetăţenilor de a se adresa unul altuia cu *tovarăşe* a făcut obiectul unui decret semnat de preşedintele de atunci al ţării. Nu-i nevoie să fii un prea fin psiholog sau un versat sociolog ca să înţelegi că acest decret n-ar fi fost necesar dacă românii ar fi îmbrăţişat cu entuziasm termenul despre care vorbim. Populaţia a simţit însă că, în noua sa accepţiune, *tovarăşe* a devenit expresia absolută a minciunii care guverna societatea românească de la vlădică pînă la opincă. Şi atunci, se ferea de *tovarăş* ca de lucrul rău.

Pe de altă parte, noua accepţiune a cuvîntului contrazicea flagrant nu numai bunul simţ, dar şi logica elementară. Suita întrebărilor curge, pentru o minte limpede şi întreagă, firesc : putea, oare, un om de rînd să fie *tovarăş* cu un activist de partid ? Putea, oare, un activist să fie *tovarăş* cu secretarul judeţenei de partid ? Putea chiar secretarul judeţului să fie *tovarăş* cu secretarul cel mare, zis general, al partidului ? La rîndul lui, putea însuşi secretarul general de la Bucureşti să fie *tovarăş* cu „fratele” său, şi mai mare, de la Moscova, precum Stalin, Hruşciov sau Brejnev ? (Nici măcar cu mult mai blîndul Gorbaciov, s-a văzut…) Aşa-zisul respect şi aşa-zisa stimă dintre aceşti aşa-zişi *tovarăşi* nu erau altceva decît consecinţele imediate ale fricii perpetue pe care o simte peştele cel mic faţă de peştele cel mare. O *tovărăşie* mincinoasă, pentru că respectul bazat pe teroare şi groază între peşti, peştişori şi rechini nu mai

e respect. Decît unul… *tovărăşesc*. Vorba lui Constantin Tănase :

> Davai cias, davai moşie,
> Haraşo *tovărăşie.*

4 februarie

Cuvinte compromise : *tovarăş* (III)

Pe un ton de uşoară iritare, un coleg filolog m-a întrebat pe ce argumente m-am bazat cînd am afirmat atît de tranşant că un cuvînt precum *tovarăş* a devenit promiscuu şi ridicol în româneşte. Şi m-a acuzat, amical firește, de radicalism, fiindcă am susţinut că *tovarăş* s-a transformat treptat într-o „monstruozitate verbală". Mi-am dat seama imediat că am expediat fugar chestiunea, bizuindu-mă pe buna memorie a tuturor. Ceea ce s-a dovedit, iată, o naivitate.

Am spus că *tovarăş* apare la scriitorii români clasici şi am citat din Eminescu :

> Calu-i alb un bun *tovarăş*
> Înşeuat aşteapt-afară.

Mai tîrziu, la Tudor Arghezi, Eva, soaţa lui Adam din *Vechiul Testament,* este soră şi *tovarăş :*

> Puterea lui dumnezeiască
> Dormind mereu, căta să-l mai trezească :
> I-a rupt un os din coaste, cèva,
> Şi-a zămislit-o şi pe Eva.
>
> Mai poţi căsca de lene, iarăşi,
> Cînd ai o soră şi-un *tovarăş ?*

… Vasăzică, prin bunăvoinţă divină, Eva a devenit *tovarăşa* de viaţă a lui Adam. Unica. E un fapt obişnuit, şi azi, ca un bărbat să aibă o *tovarăşă* de viaţă. Se întîmplă uneori ca un bărbat să aibă mai multe

tovarăşe, simultan sau în etape diferite ale vieţii lui. Dar nu e oare promiscuu, cel puţin ca expresie verbală, căci altfel e oricum imposibil, ca *toate* femeile să ne fie *tovarăşe ?* Nu-i oare ridicol şi iraţional să impui printr-un decret de lege o asemenea enormitate ? Iar monştrii, oare nu din lipsa raţiunii se nasc ?

În citatele din Eminescu şi Arghezi, precum şi în multe altele care li s-ar mai putea adăuga, dacă ne-am limita cronologic la literatura dinainte de anii ’50 ai secolului nostru, cuvîntul se comportă normal, adică la fel cu celelalte cuvinte ale limbii. Ridicolul apare însă prin anii ’50, cînd poezia îl cultivă programatic, încercînd să-i dea o coloratură propagandistică, mimînd entuziasmul la auzul lui. Ce fel de versuri pot fi acelea închinate *tovarăşului* X sau *tovarăşului* Y ? Ce fel de poezie e aceea închinată *tovarăşului…* Plan ? (E vorba, fireşte, de un glorios plan cincinal.) Ca să nu mai întreb ce fel de poeţi sînt toţi aceştia ? Mai e, oare, nevoie de comentarii pentru a pune în evidenţă ridicolul versurilor ce urmează, aparţinînd poeziei *Tovarăşul april,* semnate Nina Cassian :

> Crînguri de sunete, vîrfuri de tril,
> E luna mea tînără,
> Luna mea liberă
> — Dîrzul *tovarăş* april…[! ?]

Vreţi să ştiţi de ce e dîrz şi cum de e *tovarăş* ? Astăzi n-am putea crede nici în ruptul capului : pentru că în luna aprilie se fac arăturile de primăvară şi, tot în

luna aprilie, s-a născut, „spre fericirea popoarelor de pe glob", marele Lenin !

Eu credeam sincer că, spunînd simplu : *monstruozitate verbală,* orice comentariu e de prisos, cel puţin pentru acei dintre noi care am trăit în epoca de aur a materialismului biruitor. Se vede însă treaba că lucrurile nu stau tocmai aşa, fiindcă, vorba poetului : „şi uitarea e scrisă-n legile-omeneşti"…

11 februarie

Raţiuni de stat şi raţiuni de cultură

Vorbind latineşte într-o împrejurare oarecare, împăratul Sigismund I de Luxemburg (1368–1437) a fost admonestat de arhiepiscopul Placentius pentru o greşeală de gramatică săvîrşită din neatenţie sau din ignoranţă. Se zice că, surprins neplăcut de intervenţia prelatului, împăratul ar fi replicat, tot pe latineşte: *„Ego sum rex romanus et supra grammaticam”,* adică: „Eu sînt rege roman şi mă situez deasupra gramaticii”. Trufia lui Sigismund era naturală pentru acele timpuri, cînd suveranul deţinea toate puterile în stat şi cînd supremaţia sa în orice domeniu trebuia să rămînă de necontestat. Astăzi, ajutaţi de perspectiva istorică asupra „evenimentelor”, înţelegem prea bine că, neavînd la îndemînă un argument raţional, împăratul a uzat de unul fals, pentru a-şi menţine neştirbită autoritatea. Se spune că, totuşi, replica a căzut prompt de pe buzele înaltei feţe bisericeşti: *„Caesar non supra grammaticos”.* Prin urmare, cu latina nu-i de joacă, iar cînd e vorba de corectitudinea ei, „nici chiar Cezarul nu este mai presus de grămătici”, adică de filologi. (De remarcat subtilitatea sacerdotului, care zice *deasupra grămăticilor,* nu *deasupra gramaticii,* plasînd disputa în plan uman.) Nu cunosc alte amănunte în legătură cu aceste întîmplări. Personal însă, sînt sigur că, deşi reacţia împăratului a fost una tranşantă, firească pentru un monarh absolut, după întîmplare, acesta s-a străduit să nu mai repete eroarea cu pricina. Căci, învăţînd din

fragedă copilărie latineşte, suveranii medievali erau instruiţi de dascălii lor în respectul pentru disciplină intelectuală, pentru onoare, adevăr şi cultură. Chiar dacă a fost mustrat, din *raţiuni de stat,* Placentius a fost pe mai departe respectat, din *raţiuni de cultură.*

Destul de des după 1989, mi-a fost dat să citesc ori să aud formule prin care totalitarismul trăit de noi era identificat, stereotip, cu întunericul epocii medievale. Ca orice şablon, şi acesta e unul numai parţial adevărat ; pentru că, dacă Evul Mediu a cunoscut brutalităţi şi cruzimi depăşind orice închipuire, nici o epocă nu a întrecut în perversitate comunismul. Nu mi-l închipui, de pildă, pe Placentius repetînd erorile de gramatică ale lui Sigismund, ca să-i facă acestuia plăcere, după cum nici pe Thomas Becket, arhiepiscopul de Canterbury, supunîndu-se slugarnic lui Henric Plantagenetul, în schimbul unei vieţi tihnite, îmbelşugate şi… preafericite. Îmi vine însă şi mai greu să-mi imaginez cum s-ar fi consumat elanul *horticol* al minerilor în faţa universităţilor medievale. (Am zis bine : *horticol,* fiindcă, la *Televiziunea Română Liberă,* straturi săpau !) Cît despre laude, mulţumiri şi felicitări publice, suveranii legitimi nu se prea omorau cu ele…

25 februarie

Compromiterea prin limbaj

Disputa lingvistică dintre împăratul Sigismund I de Luxemburg şi arhiepiscopul Placentius, pe care am istorisit-o săptămîna trecută, îmi venea mereu în minte, înainte de 1989, ori de cîte ori auzeam în discursurile prezidenţiale rostiri precum : *nu există, muncipiu, pogres, prevèderi, realizărilii, tutulor* şi încă multe altele de acest soi, ca să nu mai amintesc de erori mai subtile, de semantică şi de sintaxă. Fără îndoială, nu era un secret pentru nimeni că preşedintele de atunci al României n-a fost instruit, la vreme, în şcoli ; interesant era însă că, în ciuda titlurilor academice şi a distincţiilor universitare, în pofida laudelor fără măsură care i se aduceau pe toate cărările, în ciuda puzderiei de cărţi ce îi purtau semnătura şi zăceau în vitrinele librăriilor, nemilostivă, limba pe care o folosea îi trăda gravul deficit cultural. Iar acest lucru îl înţelegea o ţară întreagă. La vremea aceea, mi se părea ciudat că mulţi „tovarăşi" din preajma sa, chiar unii membri ai familiei — întrecîndu-i cu mult nivelul cultural, dar lipsindu-le curajul lui Placentius —, nu-i atrăgeau totuşi atenţia atunci cînd greşea. Motivele erau destule şi felurite ; pe de o parte, teama care bîntuia întreaga societate romî-nească, dar mai cu seamă pe cei din stricta apropiere a puterii. Cum se vede, frica din

„epoca de aur" o surclasa pe cea din Evul Mediu. Se prea poate însă ca, pe de altă parte, discreditarea prin limbaj în faţa întregii populaţii româneşti să fi semnificat pentru cei foarte apropiaţi lui — în sinea lor potenţiali concurenţi la funcţia supremă în stat — un factor de erodare a prestigiului personal al conducătorului însuşi. Şi atunci, infailibilul secretar general trebuia lăsat să se compromită şi să devină, astfel, vulnerabil… Nu exclud cu totul nici posibilitatea ca „secretarului" să nu-i fi păsat, pur şi simplu, de opinia altora. Şi chiar ca, în cinismul său primitiv — cultivat cu asiduitate şi cu slugărnicie de cei din jur —, el să se fi crezut : *„supra grammaticos"*. Iar, în megalomania-i ignară, chiar : *„supra grammaticam"*.

Nu de puţine ori, s-au petrecut fapte perverse şi incredibile, cînd, dintr-un penibil spirit ancilar, combinat cu unul profitor, cei ce cunoşteau pronunţiile corecte adoptau ei înşişi variantele stîlcite de conducător. Pentru a nu contraria cumva litania fredonată de primul solist al ţării, dar şi pentru a-i face acestuia plăcere. Aşa s-a întîmplat cu substantivul *prevedere,* rostit incorect mai ales la plural : *prevèderi*. Nu trebuie să fii lingvist ca să observi că, după cum din *a vedea* s-a format *vedère,* şi nu *vèdere,* din a *revedea, revedère,* şi nu *revèdere,* tot astfel, din a *prevedea,* infinitivul lung adevărat este *prevedère,* fiindcă şi cel scurt este *a prevedea,* nu *a prevede*. (Nimeni nu zice *la revèdere,* nici măcar : *la revèdere, tovarăşi,* cum

scria, cu litere de-o şchioapă, pe un afiş electoral.) Rău stîlcită, această vocabulă, făcînd parte din fondul lexical preferat al „limbii de lemn", a fost repetată pînă la obsesie în circumstanţe oficiale, ajungînd să se generalizeze în forma sa inco-rectă : *prevèdere,* variantă pe care, din păcate, o mai auzim şi astăzi, destul de des, la radio şi la televiziune, ba chiar în Parlament…

4 martie

Un concept fluctuant : *Europa*

În limbajul politicienilor, semnificaţia cuvîntului *Europa* e, după împrejurări, foarte diferită. Iată, imediat după război, De Gaulle vorbeşte de o *Europă unită de la Atlantic pînă la Urali,* aşezînd conceptul politic peste cel geografic. Am zis bine : *concept politic,* pentru că generalul francez vedea în această expresie nu atît o realitate geografică, cît una politică şi chiar economică : o contrapondere la expansionismul american. El intuia prea bine că unirea între naţiunile bătrînului continent rămînea unica şansă a Europei în competiţia cu SUA. (Cît de actuală a rămas ideea şi cît de consecventă e politica gaullistă am putut constata, nu demult, ascul-tînd cuvintele preşedintelui francez Jacques Chirac rostite în faţa Parlamentului României.)

Nu peste multă vreme însă, cortina de fier a divizat Europa în blocuri antagonice, reprezentînd două subcontinente : Europa de Vest şi de Est. S-au creat, în consecinţă, două blocuri militare : NATO şi Pactul de la Varşovia, dar şi două entităţi economice : Comunitatea Economică Europeană (Piaţa Comună) şi CAER-ul. Devenise foarte clar pentru toată lumea că democraţia şi civilizaţia din vestul continentului nu puteau face casă bună cu dictaturile instaurate în est. Încetul cu încetul, comunitatea apuseană a fost percepută ca un simbol al civilizaţiei şi al

democraţiei, în opoziţie cu cea răsări-teană, spaţiu de manifestare a totalitarismelor de factură asiatică. Aşa se face că, sfidînd geografia şi istoria, Europa se confunda tot mai des cu Europa Occidentală. Un fel de Europă nouă, de la Atlantic la Viena. O Europă civilizată, liberă şi prosperă. Din păcate, mult mai restrînsă decît şi-au dorit-o europenii înşişi. Şi, din păcate, fără România…

Ca o replică peste timp la expresia generalului francez, un editorialist celebru (Noel Bernard) defineşte Conferinţa de la Helsinki din 1975 : „Conferinţa unei *Europe* care se întinde *de la Vancouver pînă la Vladivostok*". Aşadar, Europa, pe care de la geografie o ştiam între alte limite, devine acum un megacontinent politic, scăldată de apele Pacificului atît la est cît şi la vest. Toată lumea înţelege însă că extinderea teritoriului european la dimensiunile Terrei e o figură de stil menită să atragă atenţia asupra semnificaţiilor planetare ale acestui *summit* diplomatic şi să sugereze, în subtext, ideea de civilizaţie şi democraţie la care aspiră o lume întreagă. Civilizaţie şi democraţie care în Europa s-au născut. Căci ce altceva decît civilizaţie şi democraţie înseamnă a te aşeza la masa tratativelor în loc de a face război ? Iată cum numele unui continent devine din nou un simbol. De data aceasta al raţiunii, al culturii şi al toleranţei, într-un cuvînt : al umanităţii.

Pe unii îi irită sintagma *intrarea în Europa,* atît de des vehiculată în mediile diplomatice internaţionale.

Mulţi concetăţeni de-ai noştri se simt lezaţi în orgoliul lor naţional, văzîndu-se excluşi de pe continentul pe care credeau că trăiesc neîntrerupt de peste două mii de ani. Limbajul politicienilor este însă o convenţie, iar cuvîntele îşi circumscriu sensul — ca în toate limbajele — numai într-un context specific…

… *Intrarea României în Europa* este astăzi idealul declarat al tuturor concetăţenilor noştri de bună credinţă. Dar, pentru aceasta, ar trebui să înţelegem cu toţii că ţara noastră are de surmontat nu atît un handicap de natură etnică, istorică sau geografică, cît unul de cultură politică, democraţie şi civilizaţie.

11 martie

Intrarea în Europa

În episodul de săptămîna trecută, spaţiul tipografic nu mi-a permis să duc pînă la capăt consideraţiile despre *Europa*. În consecinţă, am expediat destul de sumar locuţiunea *intrarea în Europa*. De aceea cred că notele ce urmează sînt o completare necesară.

Intrarea în Europa este un slogan la modă. Se aude des în Parlament. De asemenea la radio şi la televiziune. În presa scrisă e nelipsit. Prin ambiguitatea ei, sintagma devine profitabilă pentru retorismul demagogic, fiindcă ascultătorul, sedus de argumentaţii abile, poate fi făcut să înţeleagă din această formulă ceea ce vor — după împrejurări şi interese — politicienii.

Ultranaţionaliştii, ca şi patrioţii de ocazie sau de paradă, se revoltă numai la auzul expresiei. Cum, adică, protestează dînşii, nouă, care ne-am născut şi am rezistat eroic, de-a lungul unei istorii ostile, în acest perimetru atît de bine delimitat cartografic, chiar nouă, românilor, ni se contestă apartenenţa la acest spaţiu geografic ? Oare nu sîntem noi aici de veacuri şi pe veci stăpîni ? Şi, atunci, de ce trebuie să mai intrăm o dată în Europa ? Nu am fost noi o barieră în calea invaziilor asiatice, nu am salvat noi înşine Occidentul european de stihiile istoriei ? Cine are dreptul, şi de pe ce poziţie, să pună la îndoială această realitate ? Atitudinea lor pare destul de logică şi de îndreptăţită. Şi pînă la un punct şi este astfel. Dar numai pînă la un punct… Căci ar trebui să ne întrebăm onest : în care

Europă ne găsim şi în care Europă vrem să intrăm ? Sîntem noi, oare, cu adevărat, în Europa civilizaţiei, a raţiunii şi a toleranţei ? Putem răspunde, în toată sinceritatea, şi DA, şi NU. DA, prin Eminescu şi Cioran ; DA, prin Enescu şi Brîncuşi ; DA, prin alte valori spirituale româneşti care ne-au dus faima în lume. Din păcate însă NU sîntem complet în Europa şi aceasta ar trebui s-o recunoaştem răspicat, dacă vrem, într-adevăr, să îndreptăm lucrurile. Vom fi în Europa pe deplin numai atunci cînd grănicerii şi vameşii nu ne vor mai trata ca pe nişte prezumtivi trădători de ţară sau infractori de drept comun ; numai atunci cînd, trecînd prin faţa hotelului Continental din Timişoara, nu ni se va mai şopti conspirativ la ureche : *mărci, dolari ;* numai atunci cînd vom merge la Moldova Nouă fără canistre şi cînd nu ne va mai fi frică de agresiuni verbale telefonînd la 931 ; vom fi în Europa numai atunci cînd ne vom respecta unii pe alţii indiferent de convingerile politice sau religioase şi indiferent de limba pe care o vorbim în propria familie sau pe stradă ; vom fi în Europa definitiv numai atunci cînd vor dispărea gropile de pe şoselele româneşti, iar pe marginea drumurilor vom putea opri în parcări curate şi îngrijite ; numai atunci cînd trenurile vor sosi la vreme şi, mai ales, numai atunci cînd vom fi prosperi la noi acasă…, pentru că nimeni nu-l respectă pe sărac (chiar dacă-i cinstit !), în ciuda declaraţiilor fraterne de pe la dineurile oficiale.

Iar bogaţilor, nici Europa nu le cere vize !

18 martie

Semidoct

Etimologia cuvîntului *semidoct* e la îndemîna oricui ; nu-i deloc greu de recunoscut particula *semi-*, care înseamnă „jumătate" şi care se regăseşte în cuvinte precum : ***semi****cerc,* ***semi****finală,* ***semi****lună,* ***semi****ton,* ***semi****vocală.* Neologismul *doct* („erudit", „învăţat") e binecunoscut şi el ; vorbitorii fac repede asocierea cu alte cuvinte româneşti precum : *doctor, doctorat* sau *docent,* după cum cei ce ştiu franţuzeşte sau latineşte îl pot raporta la francezul *docte* ori la participiul latinesc *doctus* „învăţat". *Semidoct* înseamnă „pe jumătate învăţat", adică, citînd după *Dicţionarul explicativ al limbii române :* „om care are cunoştinţe puţine şi superficiale (dar se crede cult), om puţin instruit".

Cum se vede, cel mai popular dicţionar românesc pune între paranteze, în formularea-i lexicografică, precizarea „dar se crede cult", lăsînd să se înţeleagă, după părerea mea cu totul inoportun, că un *semidoct* este doar un om puţin instruit, care numai uneori se crede cult. Nu este aşa : *semidoctul* se crede întotdeauna instruit, sau, cel puţin, se comportă ca şi cum ar fi astfel. Pe un individ care nu ştie ceva important, nu-l numesc automat *semidoct*, ci-i spun, după împrejurări, fie *naiv* sau *necultivat,* fie *ignorant* ori *stupid,* fie chiar *prost*. Nu zic despre un neşcolit că e *semidoct*, cîtă vreme el nu-şi dă aere de erudit. Îi voi spune însă că-i

semidoct unui farsor care-şi arogă calităţi intelectuale. Atunci cînd noţiunea căreia i se ataşează particula *semi-* este socialmente prestigioasă, precum *doct,* compusul rezultat capătă nuanţe peiorative, fiindcă, în asemenea cazuri, orice „împuţinare" este jignitoare. (Fenomenul se cunoaşte de la diminutive : *puişor* e gingaş, *doctoraş* — ironic.) Tot dispreţul şi oprobriul, toată ironia şi tot sarcasmul (după caz) pe care le presupune cuvîntul *semidoct* se trag din impostura personajului numit sau calificat astfel ; căci incultura, ignoranţa — prostia chiar — pot fi înţelese şi compăti-mite, nu însă şi… potlogăria.

Iată, spre neuitare, „alergia la impostură" a lui Geo Bogza, din *Paznic de far :* „Nici un om, din cîţi am cunoscut, oricît de neînsemnat ar fi fost, oricît de sărac, oricît de umil, fie că era cizmar, sau dulgher, sau acar de cale ferată, nu s-ar putea plînge că ar fi simţit între mine şi el vreo distanţă, oricît de mică, şi că n-am stat de vorbă ca doi oameni la fel de simpli, împărţind între noi pîinea şi apa, sau pîinea şi vinul, dacă era şi vin.

Dar impostorii, oricine ar fi fost să fie, oricît de sus puşi, orice rol ar fi avut, mai ales în cultură, ei, da, au simţit distanţa de netrecut, distanţa de prăpastie fără fund, dintre falsa lor importanţă şi gheaţa din pri-virile mele".

Consecinţa imediată a *semidoctismului* este, aşadar, impostura ; aceasta, la rîndu-i, induce complexul omniscienţei. Niciodată un om simplu : „cizmar,

dulgher sau acar de cale ferată", nu-ţi va ţine lecţii de etică, nici discursuri de filozofie… Dă-i însă o instrucţie aproximativă, hrăneşte-l cu iluzii culturale, dă-i diplome, titluri academice şi funcţii universitare, dă-i, mai cu seamă, putere. Fără să clipească, îţi va oferi, în schimb, generoase sfaturi mobilizatoare, prelegeri „docte" de filozofie şi — cu vocaţie pedagogică ! — părinteşti lecţii de morală…

25 martie

Ipocrizie şi sinceritate

Reflexele limbajului ideologic dinainte de 1989 se prelungesc, în travesti, pînă în zilele noastre. Falsa comunicare ia uneori aspecte groteşti, iar cetăţeanul asistă, adeseori neputincios, la un repetat dialog al surzilor. Logica e călcată în picioare, onoarea-i un moft, argumentaţia — dispreţuită.

Personaje politice versate şi abile au observat, imediat după 1989, că masa alegătorilor este făcută din indivizi care s-au obişnuit cu acest soi de limbaj. Aceştia îl acceptă tocmai pentru că este inert, îl adoptă fiindu-le familiar şi îl respectă, întrucît e ritualic. Din moment ce ani în şir nu era nimic de înţeles din discursul politic, limba de lemn a început să fie preţuită de electorat pentru „calitatea" ei esenţială că nu-i deranjează inteligenţa şi nu-i solicită, în nici un fel, efortul inte-lectual. Imobilismul, lentoarea, lehamitea şi lenea, generate obligatoriu de toate societăţile nonconcuren-ţiale, se răspîndeau spornic pretutindeni, pînă şi în spirit. S-au creat, astfel, premisele unor manipulări uriaşe, cîtă vreme electoratul nu mai reacţiona la mesaje coerente, logice şi de bun simţ, ci prefera formula standard şi clişeul cunoscut. Adevărul spus pe faţă, fără ocolişuri retorice şi disimulări abile, părea o insolenţă trivială, care insulta conştiinţa cetăţenilor educaţi întru umilinţă, obedienţă şi minciună. Nimic, probabil, nici chiar mediatizatul papion, n-a iritat mai mult masa alegătorilor români, în 1990, decît declaraţia răspicată a

domnului Ion Raţiu că vrea puterea politică în stat. Asumarea integrală a adevărului nefardat era un păcat greu de iertat în climatul pe care-l trăiam atunci, iar noi îi preferam pe „ai noştri", sărmanii, care ne-au convins uşor că vor cu totul altceva decît… puterea. Pînă ce au cîştigat-o ! Nu e prima oară în istorie cînd ipocrizia învinge sinceritatea, cînd limba cîştigă bătălii pe care le pierde armata. Societatea civilă românească a plătit — şi mai plăteşte încă — impozite pe neprofit, întreţinîndu-şi inconştient demolatorii.

Privind la televizor, ascultînd la radio sau citind ziarele, contribuabilul român s-a izbit, ani în şir după 1989, de baraje solide înălţate în faţa comunicării cu aleşii săi. S-a mai lovit de prea multe fraude retorice şi malversaţii de limbaj. Aş fi vrut să dau eu exemple. Cred însă că e mai nimerit să-l citez pe Paul Miron care o face cu mai mult farmec în *România literară :*

„Cimilitura a devenit discurs politic. De aceea nu mă mai mir, cînd aud într-un dialog întrebări şi răspunsuri ca acestea :

— Domnule ministru, se va scumpi benzina ?

— Poporul nostru a trecut prin multe vremi de restrişte. Tatăl meu avea o vorbă înţeleaptă că cine se scoală de dimineaţă…

Sau :

— Domnule ministru, care sînt relaţiile noastre cu ruşii ? Ce v-a spus trimisul de la Moscova ?

— Am luat micul dejun împreună, a plouat şi n-a mai plouat. Bunicul avea o vorbă, că cine se scoală de dimineaţă…

— Intrăm în NATO ?

— Munţii noştri sînt bogaţi în păduri. Bunica avea o vorbă — cîmpul alb, oile negre…”

Asemenea texte absurde pot fi amuzante în plan literar (estetic). Ele ascund însă o tristeţe infinită în plan moral. Sînt o mostră de… *est etic.*

1 aprilie

„Cartezianã e latina“

Înţelesul profund al cuvintelor româneşti, circumscri-erea precisă a conceptelor şi explicarea lor etimologică, pătrunderea în esenţa lexicului şi alte elemente ce ţin de cultura umanistă au fost cu înaltă ştiinţă împinse la periferie, tratate superficial ori chiar eliminate de instituţiile cetăţii totalitare.

Pentru împlinirea ţelului final, acela de a manevra prin limbaj „masele populare” în direcţia voită, fără ca indivizii să crîcnească, s-a recurs la măsuri menite a-l îndepărta pe om de la percepţia exactă şi nuanţată a limbii sale materne. Un mijloc subtil şi cu deosebire eficace, folosit în acest scop, a fost marginalizarea şi apoi exilarea limbii latine din şcoală.

În perioada interbelică, ponderea latinei în ansamblul disciplinelor de învăţămînt era foarte mare ; avînd cunoştinţe de latină, omul se deprindea cu rigoarea exprimării, cu logica infailibilă, cu disciplina intelectuală. A spune mult în puţine cuvinte *(non multa, sed multum)* nu se potrivea însă, după al doilea război, cu visul de aur al limbii oficiale : acela de a utiliza cît mai numeroase cuvinte, pentru a nu comunica, în fond, nimic, adormind în schimb conştiinţele şi asfixiind spiritul critic. Subminarea latinei a provocat pagube culturale incalculabile unor generaţii întregi de tineri care au urmat şcoala după ultimul război. Fac parte dintr-o generaţie frustrată

din acest punct de vedere, generaţie ce resimte dureros un handicap pe care numai puţini l-au putut depăşi.

Limba latină a fost atacată concertat ; în şcoală, studiul ei a devenit treptat insignifiant, fiind tratat ca o dexteritate ; disciplina era încredinţată, apoi, unor cadre fără pregătire de specialitate ; îmi aduc aminte de întîiul meu „profesor" de latină, care la prima oră ne-a spus cam aşa : „Latina e o limbă moartă, care nu se mai vorbeşte nicăieri în lume, habar n-am de ce ne mai pierdem vremea cu ea". Se înţelege că, după o astfel de introducere şi un astfel de îndemn, îţi pierea cheful să-ţi mai iroseşti timpul cu… „inutilităţi sterile".

Subordonarea culturii la imperativele politice impuse de ideologie s-a manifestat pregnant încă din primii ani postbelici ; obedienţa pînă la slugărnicie, linguşeala pînă la pierderea ultimului resort al demnităţii personale, entuziasmul contrafăcut al unor penibile structuri profitoare faţă de „puterea sovietică eliberatoare şi faţă de conducătorul ei, marele Stalin", au mers pînă la negarea latinităţii limbii române. Însăşi reforma ortografică din 1953 a fost gîndită în aşa fel, încît să îndepărteze limba română cît mai mult de latină şi să o apropie, în schimb, de slava veche şi în special de limba rusă. Vina cea mare e însă a sistemului care a impus toate acestea îmbinînd savant recompensele cu teroarea.

Nici unul din atributele limbii latine nu convenea noii puteri : nobleţea şi eleganţa erau păcate greu de iertat, lapidaritatea, claritatea, rigoarea şi precizia erau încă şi mai periculoase, cîtă vreme ele subminau, indirect, ambiguităţile delirului

propagandistic. În sfîrşit, latina te făcea să înţelegi în profunzime lexicul românesc, ceea ce era iarăşi indezirabil, pentru că noţiunile nu mai pot fi manevrate după dorinţele atotputernicei ideologii şi nici după bunul plac al propagandei. Mai aproape de zilele noastre, în anii naţional-comunismului, cînd se exhiba „cu zurgălăi" independenţa, latina nu era un exemplu prea bun, întrucît era limba impusă de cuceritorii Daciei, romanii. Or, noi trebuia să rămînem în primul rînd daci. Adică *barbari*…

8 aprilie

Ambiguităţi profitabile

Unui român, observator atent al societăţilor occidentale, nu-i poate scapa amănuntul că, acolo, în orice activitate umană se manifestă o tendinţă irepresibilă spre limpezire, spre claritate, spre explicit şi spre univoc. Obişnuit cu aproximaţiile de acasă, această tendinţă i se poate părea exagerată, absurdă, detestabilă ori chiar inumană. Uneori aşa şi este. Atît numai că din această atitudine faţă de viaţă, faţă de semeni şi faţă de instituţii se naşte bunul mers al lucrurilor, progresul şi prospe-ritatea. Absenţa ambiguităţilor e lipsită de farmec în planul expresiv, dar e eficace şi profitabilă în planul pragmatic. Aleg un exemplu banal, un amănunt, la urma urmei, din viaţa cotidiană. O convorbire telefonică începe întotdeauna stereotip. Aşadar, fără şarm. Primul lucru pe care-l rosteşte cel apelat, cînd ridică receptorul, este să-şi decline identitatea. În momentul imediat următor, cel ce cheamă procedează identic, după care convorbirea îşi urmează cursul normal. Urmăriţi, dacă nu mă credeţi, filmele americane, pentru că în toate se vorbeşte la telefon. Să ne amintim de lungul şi cam inodorul serial de televiziune *Dallas*. La aparat, celebrul J. R. rostea întotdeauna sec : „J. R. Ewing speaking". E drept că expresia verbală devine, astfel, aproape brutală, dar ea răspunde unor imperative sociale şi economice nete. În America nimeni nu are

timp de pierdut *(time is money),* iar aşa se evită orice neînţelegere şi orice conversaţie inutilă ; într-un cuvînt, toate lucrurile sînt, încă de la început, clare pentru toată lumea, iar contactul interuman e rapid şi lipsit de echivoc.

Nu-i prea greu, întorcîndu-ne în ograda proprie, să constatăm că lucrurile stau, aici, exact pe dos. Nu e pentru nimeni un secret că la noi funcţionează o tendinţă contrară spre neclaritate, spre implicit şi aproximaţie : de la convorbirile telefonice, pînă la oscilaţiile ortografiei, de la ilizibilitatea chitanţelor şi a reţetelor medicale, pînă la discursul politic şi textul juridic. Raţiunea ultimă a acestei stări de fapt este de esenţă cinică : numai la adăpostul ambiguităţilor sînt posibile abuzurile cotidiene din viaţa publică. Şi cînd spun asta, mă refer la toate aspectele : juridic, cultural, social şi, mai cu seamă, politic. Un limbaj pe dos induce o lume pe dos, tot aşa cum o lume anormală induce un limbaj anormal. Nimic nu e mai profitabil pentru propaganda mincinoasă şi discursul demagogic decît ambiguitatea limbajului ; tocmai de aceea ea e cultivată asiduu de profitorii de profesie. Ca să nu ştim cine a tras în demonstranţii din decembrie 1989–ianuarie 1990, au fost inventaţi *terorişti,* un termen vag, care nu spune nimic clar, căci oricine — fie el militar în termen ori ofiţer, fie el securist ori medic, român sau maghiar — putea fi numit terorist ; pentru ca deruta să fie maximă, unii vorbesc de *revoluţie,* alţii de *lovitură de stat,* cei mai mulţi de… *evenimentele din decembrie* (persoane posesoare de… umor cam negru, precum academicienii de la *Caţavencu,* concentrează

expresia şi scriu *loviluţie*) ; nu înţelegem, chiar citind textul Constituţiei, dacă statul *ocroteşte* sau *garantează* proprietatea ; ce să mai zicem atunci de Curtea Constituţională care, beneficiind de texte în doi peri, a putut jongla, în campania electorală, după pofta cea poftit, cu aritmetica mandatelor prezidenţiale ? (Tot astfel azi, dacă ar fi cazul, Curtea s-ar putea pronunţa după voie în chestiunea imunităţii parlamentare, căci „lubricitatea" sensurilor face ca decizia finală să atîrne mai mult de componenţa „juriului" decît de litera textului juridic.) Astfel, pe nesimţite, celebrul dicton roman : *divide et impera*, prin aplicarea căruia populaţia imperiului era ţinută sub control — deşi n-a fost complet uitat — s-a metamorfozat în mai subtilul : *minte şi profită !*

Într-o lume a dezordinii generalizate şi a haosului profitabil, eliminarea ambiguităţilor de limbaj ar fi întîiul pas spre moralitate şi unul decisiv spre normalitate.

15 aprilie

Verbozitatea : un atu al propagandei

Emmanuel Lasker, cel mai longeviv campion mondial de şah, îşi explica performanţa prin faptul că în partidele lui nu a urmărit neapărat cea mai bună mutare în logica jocului, ci a preferat-o pe cea mai neplăcută pentru partener. Prin această subtilitate tactică, de esenţă psihologică, el îşi obosea adversarul, strivindu-i moralul şi obligîndu-l să greşească. Apoi îl executa fără milă.

În comunism, propagandistul de serviciu bate cîmpii fără sfîrşit, inexpresiv, cenuşiu şi fără noimă, cu scopul precis de a-şi slei de puteri „partenerul", ducîndu-l la exasperare şi lehamite. După ce acest prim obiectiv a fost atins, el trage concluzia dorită, care nu are nici cea mai vagă legătură cauzală cu discursul pregătitor. Dacă o dată, de două ori, această strategie se mai întîmplă să eşueze, iniţiatorul ei nu cedează, ci ia totul de la capăt, fără nici o jenă stilistică şi fără nici un scrupul etic. Ascultătorul (de nevoie !) obosit, umilit şi plictisit de atîta vorbărie capitulează în cele din urmă, acceptînd resemnat concluziile impuse. Sau prefăcîndu-se că le acceptă, ceea ce e, moralmente, şi mai rău. Victoria obţinută nu este, aşadar, rezultatul unui demers raţional, ci e consecinţa terorii psihice exercitate cu premeditare. Măcinarea continuă a nervilor acustici se arată a fi, în retorica propagandei, mai „persuasivă" decît logica argumentaţiei, tot aşa cum, la şah sau în alte sporturi, iritarea adversarului poate fi mai eficientă pentru

rezultatul final decît abilitatea efectivă din cursul jocului.

Refuzul comunicării adevărate, prin recurgerea la vorbăria goală, este o formă perfidă de manipulare a conştiinţelor. Surogatul de persuasiune nu este o descoperire a ideologiei roşii, cu toate că în cadrul acesteia ea s-a putut dezvolta în voie, atingînd perfecţiunea. În chiar parlamentele unor ţări democratice, pentru a obstrucţiona votarea unei legi, parlamentarii ostili legii respective vorbeau neîntrerupt, fără să spună nimic, ore în şir, prevalîndu-se de un drept constituţional. Şi adeseori reuşeau.

Obiectivul sufocării prin tumescenţă verbală e o realitate. Concret, acesta se realizează printr-o sumedenie de mijloace, între care hipertrofierea frazei joacă un rol esenţial. Cercetări serioase au arătat că o frază care numără mai mult de 40 de cuvinte oboseşte cititorul. Michel Voirol (fost profesor la cea mai importantă şcoală de jurnalistică din Franţa şi autor de manuale pentru ziarişti) recomandă viitorilor profesionişti să nu construiască niciodată fraze mai lungi de 40 de cuvinte dacă nu vor să-şi piardă cititorii şi să falimenteze ziarul la care lucrează. Răsfoind presa străină, dar şi cea românească (de bună calitate) de după 1989, este destul de greu să găseşti fraze care să depăşească această limită convenţională. Dimpotrivă, răsfoind colecţia ziarelor dinainte de 1989, excepţia de azi e aproape regula de ieri, cînd verbozitatea nu era o meteahnă stilistică, ci un atu al propagandei.

Spaţiul tipografic limitat nu-mi permite să dau citate ilustrative. Dar, chiar dacă aş dispune de spaţiu suficient, un asemenea inventar ar plictisi, la rîndu-i, şi aş cădea sigur în capcana verbozităţii *Scînteii* de altădată, ceea ce, prin contaminare, ar descalifica iremediabil comen-tariul. Am mai vorbit despre formidabila capacitate de regenerare a limbii de lemn. Matriţele sale se înnoiesc mereu tot aşa cum în natură apar forme noi de bacili rezistenţi la antibiotice. „Sistemul imunitar" al acestui limbaj se dovedeşte a fi, ca la toţi paraziţii, foarte puternic, disuadînd critica şi, implicit, tentativele de stîrpire a flagelului.

22 aprilie

Dezordini… organizate

Epocile tulburi din istoria popoarelor au un numitor comun : ele produc dezordine în toate sectoarele de activitate umană. Dezordine de care oportuniştii profită fără scrupule şi pe care o întreţin conştient sau instinctiv, după caz… Acolo unde toate lucrurile sînt limpezi, abuzul, malversaţia şi frauda — ilegalitatea în general — sînt foarte greu de înfăptuit. Dimpotrivă, ambiguităţile pregătesc terenul pentru noi şi noi delicte care cresc nestingherit unele din altele, într-o varietate nesfîrşită de forme greu de cuprins în puţine cuvinte. Responsabi-lităţile sînt difuze în neorînduială, iar individul onest — biet marinar fără busolă — se zbate în perpetuă încurcătură. El nu se mai poate orienta şi atunci e nevoit să se… descurce, ocolind tot ce-i de ocolit, dar mai ales morala. În paranteză fie spus, nu-i cîtuşi de puţin de mirare că „descurcăreţul" era, şi mai este încă, la mare cinste în popor, ca ideal (să-i zicem : uman) al societăţii româneşti, în timp ce omul cu principii etice se expune zilnic dispreţului colectiv.

Toate consecinţele ce decurg din haosul întreţinut îl obligă pe cetăţean să-şi procure tutelă pentru a supravieţui. Anulîndu-i-se astfel personalitatea, omul nu mai este singurul responsabil al faptelor sale. El se scufundă fără speranţă în masa amorfă a neordinii şi anonimatului, ceea ce convine de minune statului totalitar, întrucît numai aşa fiinţa umană devine, pe zi ce trece, tot mai dependentă de brambureala

organizată în care îşi duce veacul şi tot mai slugarnică faţă de stăpînire…, stăpînire pe care — ca într-un paradis al consensului — victima o aplaudă, mulţumindu-i entuziast pentru răul comis. Pe de altă parte, puterea nu scapă nici un prilej de a-şi afişa public cinismul — prin toate mijloacele, dar îndeosebi prin limbaj —, abuzurile fiind prezentate ca fapte naturale, normale şi, mai cu seamă, legale. Căci există (nu-i aşa ?) şi o lege a bunului plac, care acţionează nestingherit, dezagregînd conştiinţele. Haosul devine un rău necesar, fărădelegea — un ideal aproape, iar întreţinerea lor conştientă — o perversitate. Pare prea mult spus *perversitate,* dar cum să numeşti altfel această pornire malefică de a nimici, numai de dragul nimicirii, „tot ce mişcă-n ţara asta" ?

Deunăzi, mi-a reţinut atenţia remarca unui mucalit care susţinea la televiziunea naţională că pînă în 1989 ortografia românească a fost singurul sector rămas neatins de flagelul debandadei. Degringolada era generală, ortografia însă se ţinea tare. Bună, rea, aşa cum a fost, ortografia românească era un factor de ordonare şi de disciplinare a conştiinţelor şi a minţii, un liant intelectual şi un reper sigur. Ne-am obişnuit cu ea, am adoptat-o şi am respectat-o. Iată însă că veni vremea ca, prin *Hotărîrea* Academiei Române din 17 februarie 1993, să se introducă şi aici dezordinea atît de necesară. Necesară *cui ?* În nici un caz culturii ! Căci astăzi fiecare procedează după cum îl taie capul. Şcoala adoptă noua ortografie, fixînd-o prin mijloace coercitive. Cei mai mulţi scriitori şi intelectuali au rămas însă fideli vechii ortografii. Editurile, ziarele şi

revistele ezită să impună ferm un punct de vedere, lăsînd totul pe seama redactorilor, a colaboratorilor sau chiar a operatorilor pe computer, ceea ce sporeşte deruta : unele publicaţii optează pentru noua formulă, altele o resping, destule rămîn indiferente, acceptîndu-le pe amîndouă. Rezul-tatul e, din nou, o (contra)performanţă europeană…, fiindcă îmi vine foarte greu să cred că am mai putea găsi, pe continentul nostru, o singură ţară în care să funcţioneze mai multe ortografii.

6 mai

Lucian Blaga şi Françoise Thom

Un poet sfielnic în faţa rostirii, pentru care cuvîntul însuşi este „o rană a tăcerii”, un poet care suferă pentru fiecare vorbă exprimată, trăind dureros naşterea ei, asemenea pomilor, primăvara devreme, cînd ramurile simt „dureri de muguri”, un poet rîvnitor mai degrabă la voluptatea tăcerii decît la aceea a zicerii : „Dar pe liman ce bine-i / Să stăm în necuvînt”, un poet ale cărui versuri sau aforisme mărturisesc, nu o dată, despre dramatica aventură lexicală…, un asemenea poet, zic, nu putea rămîne nepăsător faţă de agresivitatea limbajului „oficial” ce începea să se instaureze triumfător în România, imediat după ultimul război.

În romanul autobiografic, apărut postum, *Luntrea lui Caron,* Lucian Blaga sesizează, uimitor de repede şi cu surprinzătoare acurateţe pentru acele timpuri, principalele caracteristici ale acestui limbaj, precum şi efectele lui malefice pentru societatea românească :

„Repetiţia mădularelor în aceeaşi rostire nu mai era socotită ca o meteahnă, ci ca o calitate a noului stil de factură impersonală. Frazele deveneau obositor de explicite, nemaiîngăduind nici o implicaţie de care să te apropii cu darul ghicirii. Propoziţiile se articulau miriapodic crescînd inutil în lungime. Epitetul homeric intra în uzul cotidianelor. De cîte ori venea vorba despre un anume lucru sau despre o anume persoană, se repeta cu insistenţă

ilariantă şi epitetul de rigoare. Armata sovietică era întotdeauna « eroică », iar Stalin totdeauna « genialul ». […] Clişeul îşi făcea intrarea pe subt porţile de triumf ale scrisului românesc, şi cu acesta îşi făceau loc, în poezie şi în publicistică, aceia care, prin aptitudinile lor din născare, se pricepeau să practice noua expresie. Adică impersonalii tuturor neputinţelor. […] Se porni o susţinută acţiune de desfiinţare a « reliefurilor » în orice domeniu al spiritului. […] Marea Minciună începea să-şi desfăşoare ilara frazeologie cu ajutorul căreia se pregătea, sub forma « eliberării », reducerea unui popor la cea mai cruntă şi mai tragică robie".

Dacă răsfoim cartea *Limba de lemn* de Françoise Thom (apărută în 1987, la Paris, şi tradusă şase ani mai tîrziu în româneşte), întîlnim acolo toate ideile din acest pasaj. Căci şi cercetătoarea franceză face consideraţii ample despre impersonalitatea stilului şi hipertrofierea frazei, despre stereotipia adjectivului şi omnipotenţa clişeului, despre repetiţiile obositoare şi explicitarea excesivă, dar, mai ales, despre *minciuna* ce guvernează o retorică a tuturor umilinţelor. Ba mai mult, uneori chiar expresia celor doi comentatori e identică, fără ca — evident — Françoise Thom să fi cunoscut romanul *Luntrea lui Caron,* scris cu 40 de ani mai devreme, dar apărut abia în 1990.

Împrejurări istorice cunoscute au făcut ca aceste două cărţi să fie tipărite în România aproape simultan, în ciuda distanţei temporale care le separă, aşa încît cititorului contemporan i se oferă, oarecum

conjunctural, ocazia să surprindă afinităţi care altfel ar fi putut trece neobservate.

Fără să cadă în păcatul „protocronismului”, concluzia mea e un „exerciţiu de admiraţie” pentru spiritul blagian care, în consens peste ani cu autoarea franceză, dovedeşte irecuzabil că limba de lemn nu e doar metaforă, nici numai păguboasă ficţiune, ci e realitate dureroasă, produs de import pătruns fără vamă (o dată cu tancurile) în România postbelică.

13 mai

Omnipotenţa minciunii

> „Dintre toate relele care ni s-au făcut, şi atît de evident ni se mai fac încă, minciuna este cel mai mare. Cel mai vătămător şi cel mai blestemat, pentru că din el derivă toate celelalte."
>
> (Petru Creţia, *Luminile şi umbrele sufletului*)

Cînd am citit întîia oară romanul *Roşu şi negru,* copil fiind, am fost puternic frapat de următorul citat, inserat de Stendhal ca moto, la începutul unuia din capitole : „Cuvîntul i-a fost dăruit omului ca să-şi tăinuiască gîndurile". Această cugetare a fost pentru mine cu atît mai şocantă, cu cît ea aparţinea unui călugăr, pe numele său Malagrida, lusitan de origine, cum eram lămurit de editor, în subsolul paginii. De atunci şi pînă azi, am avut nu o dată prilejul să constat că îndărătul cuvintelor se ascunde o realitate falsificată, că de prea multe ori ceea ce se urmăreşte prin limbaj nu este adevărul, ci minciuna. Pe vremea aceea însă, eram prea tînăr şi prea lipsit de experienţă ca să-mi dau seama că societatea în care trăiam era clădită, în întregimea sa, pe neadevăr, că propovăduitorii ei şi-au făcut din minciună un crez şi un argument…

Încercînd să surprindă raţiunea ultimă a noului limbaj oficial, introdus, o dată cu pătrunderea armatelor roşii în România, Lucian Blaga observă, cu o promptitudine uluitoare, că eforturile acestuia nu aveau alt rol decît acela de a crea o imensă mască mincinoasă, pe care protagoniştii carnavalului grotesc

în pregătire se opinteau s-o tragă pe chipul ţării. Poetul intuieşte rolul primordial al minciunii ca premisă a îngenuncherii unui popor şi asistă, neputincios, la spectacolul tragic, perfect regizat, prin care „își făcea loc triumfătoare marea farsă a eliberării". Pasajul din romanul autobiografic postum *Luntrea lui Caron,* pe care-l citez mai jos, nu lasă nici o îndoială în această privinţă : „prin radio luam cunoştinţă de comunicatele de război ale armatelor ce ocupau ţara. Aveau toate acelaşi stereotip refren : după crîncene lupte a fost ocupat oraşul cutare. Un asemenea comunicat laconic, nu pentru a fi pe măsura faptelor, ci din motive calculat-diplomatice, s-a dat şi după ocuparea Sibiului, cu toate că oamenii care au fost de faţă spuneau că nu s-a tras nici un glonte. Marea Minciună începea să-şi desfăşoare ilara frazeologie cu ajutorul căreia se pregătea, sub forma « eliberării », reducerea unui popor la cea mai cruntă şi mai tragică robie".

Cine se putea gîndi atunci că neadevărul va rămîne, pînă în 1989, singura constantă a ideologiei şi a propagandei ? Termenii, sintagmele, clişeele, orientările, oamenii înşişi s-au mai schimbat…, ceea ce a rămas însă neschimbat a fost minciuna care a stat la fundamentul sistemului de la naşterea lui pînă la moarte : căci comunismul s-a născut proclamînd libertatea, adevărul şi fericirea, dar n-a putut supravieţui decît trăgînd în ele cu puşca. Şi, dacă în România minciuna a stat la loc de cinste vreme de peste 40 de ani, ea nu a putut fi eradicată peste noapte. Am fost obişnuiţi să ne expri-măm în termeni

şi sintagme mincinoase, chiar dacă nu gîndeam astfel în intimitate. Ne duceam veacul într-o realitate imundă şi noi mimam paradisul ; cultivam involuntar, dar sistematic, promiscuitatea şi ne declaram puritani ; lăudam în gura mare ceea ce uram din tot sufletul şi nu ne era ruşine ; cîntam fals, dar la unison, în corul condus cu măciuca de dirijori improvizaţi şi acceptam melodia. Într-un cuvînt : anormalitatea deve-nise treptat un mod de viaţă, singurul, de altfel, posibil, în care ne-am complăcut, percepîndu-l ca normal, căci obişnuinţa-i a doua natură.

20 mai

Mîntuirea prin creaţie

Scriitorul român cel mai puternic obsedat de misterul cuvintelor a fost, probabil, Lucian Blaga. În aforismele sale, definind poetul, el o face raportîndu-l la cuvînt : „Poetul este un donator de sînge la spitalul cuvintelor” şi : „Poetul este nu atît un mînuitor cît un mîntuitor al cuvintelor. El scoate cuvintele din starea lor naturală şi le aduce în starea de graţie”.

Cu toate acestea, apropierea lui Blaga de cuvînt este una sfioasă şi discretă, idealul poetic fiind mai degrabă tăcerea, necuvîntul :

Lucian Blaga e *mut* ca o lebădă.
În patria sa
zăpada făpturii ţine loc de *cuvînt.*
Sufletul lui e în căutare,
în *mută*, seculară căutare,
de totdeauna,
şi pînă la cele din urmă hotare.

Altădată :

Amare foarte sînt toate *cuvintele,*
de-aceea — lăsaţi-mă
să umblu *mut* printre voi.

Revenit în Itaca, după ani de neîntrerupt periplu, Ulise îi şopteşte Penelopei :

Nu aştepta păţanii
să izvodesc, alese.
Deşartă născocire
e *vorba* ce se ţese.

Dar pe liman ce bine-i

să stăm în *necuvînt,*
şi, fără de-amintire
şi ca de subt pămînt,
s-auzi, în ce *tăcere*
cu zumzete de roi,
frumseţea şi cu moartea
lucrează peste noi.

Aspiraţia metaforică înspre necuvînt i-a fost dat să i se împlinească „la cel mai propriu şi mai terestru mod", mult mai curînd decît s-ar fi aşteptat chiar el, întrucît imediat după război a urmat lunga „tăcere" a poetului. Nu a fost însă o tăcere a discreţiei intime şi nici a voluptăţii necuvîntului, cum a visat-o, ci una de factură tragică, a pumnului în gură şi a umilinţei extreme.

Moralmente incapabil să colaboreze cu noua putere, poetul este condamnat, ca o ironie a sorţii, la mult rîvnita-i tăcere, timp în care conştiinţa îi era zilnic agresată de absurdul unei deveniri istorice anormale. Lui Blaga, una din cele mai proeminente figuri ale literelor şi gîndirii româneşti, academician la 42 de ani, candidat la premiul Nobel pentru literatură, i se ia dreptul de a publica, iar numele său e „degradat de contextele în care apare". Nu peste mult, este scos de la universitate şi exilat într-un tîrg de provincie, ca „umil funcţionar de bibliotecă, cu orar fix şi condică de prezenţă", într-un cuvînt, e pus pe linie moartă de tirania barbară a unui regim fără nici un Dumnezeu. Şi totuşi, salvarea din infernul spiritual în care a fost tîrît, Blaga o regăseşte pînă la urmă tot în opera poetică, adică în cuvînt.

Meşterul Manole durează mănăstirea pe trupul soaţei sale. Mitul păgîn al sacrificiului l-a obsedat pe poet, el a scris chiar o piesă de teatru pe această temă. Inhibiţia sa în faţa creaţiei, datorată circumstanţelor biografice şi istorice, se mîntuie, metaforic, tot printr-un sacrificiu. În cartea *Luntrea lui Caron, alter-ego*-ul poetului, Leonte Pătraşcu, filozoful, se prăvăleşte în hăul unei prăpastii, în *rana pămîntului,* la locul numit simbolic *Rîpile roşii.* Abia după suicidul filozofului poate renaşte poetul, din propria-i cenuşă, precum altădată Finicsul, căci, oricît de mare, durerea se preface pînă la urmă în cîntare :

Trăim subt greul văzduhului
ca pe-un fund adînc de mare.
Nici o suferinţă nu-i aşa de mare
să nu se preschimbe în cîntare.

De-acum, zice Blaga depăşindu-şi propria criză : „nu trebuie decît să cobor găleata de aur pînă în fundul fîntînii, căci poezia se împlinise cumva şi aştepta doar să fie ridicată".

27 mai

„Cuvîntul care demolează”…

Numai naivii cred că instituţionalizarea limbii de lemn a fost un fapt puţin periculos, întrucît nu pare a fi atît de grav precum abuzurile directe asupra cetăţenilor. Acestora le recomand să recitească parabola lui Esop, unde se arată că limba e şi cel mai bun lucru de pe lume, dar şi cel mai rău : „Oare ce iaste mai dulce pre lume decît limba : ori de prieteşug, ori de rugăminte, ori de dragoste, de vîndut şi de cumpărat şi de toate veseliile şi tocmelele ; de întrebări de sănătate şi de spăsenie ; căci cu limba pacea să tocmeşte, cetăţile să zidesc şi ce să mai zic despre limbă, căci ea iaste înţelepţia vieţii noastre. […] Au doară iaste ceva mai rău şi mai amar decît limba ? Limba sparge cetăţi mari din temelie, limba omoară, limba huleşte, limba cleveteşte şi pîrăşte, limba jură strîmb şi toate răutăţile să fac din limbă”. Dacă tex-tele acestea li se par desuete, atunci îi invit să studieze cartea *Limba de lemn* de Françoise Thom. Aici se afirmă ritos că, dintre toţi strigoii puşi în mişcare de ideologie, limba fantomă prezintă cel mai mare pericol, întrucît antrenează nivelarea la o cotă foarte joasă a conştiin-ţelor, depersonalizarea indivizilor şi, în cele din urmă, demolarea inteligenţei umane. Prin limbajul de lemn, distrugerea personalităţii se produce pervers, lent şi fără grabă, dar sigur şi total.

Marea descoperire a ideologiei roşii în materie de neantizare a conştiinţelor este faptul că păstrează

formal toate instituţiile statului de drept, fiindcă numai aşa le poate umili, călcîndu-le zilnic în picioare ; am avut Constituţie, dar legile se aplicau după indicaţii de sus, ni se garanta libertatea religioasă, dar ne temeam să frecventăm bisericile, am avut alegeri, dar pe liste figura un singur candidat, am avut televiziune, dar ecranul era monopolizat de aceleaşi sinistre figuri. Instituţia limbii urmează acelaşi destin : „După cum Biserica vie creată de bolşevici serveşte la distrugerea religiei, falsele alegeri la dezamorsarea veleităţilor democratice, falsa legalitate la împiedicarea naşterii unui drept veritabil, tot astfel falsa limbă blochează comunicaţia şi îngheaţă formarea unei societăţi civile, […] atrage gîndirea pe linii secundare, ridică obstacole în dezvoltarea unui subiect. Căci această limbă nu se mulţumeşte să ascundă realul, selecţionînd din acesta cîteva obiective asupra cărora ea focalizează raza mortală a ideologiei. Efortul ei de distrugere este mult mai sistematic. El are în vedere un punct central al gîndirii, cît şi al conştiinţei : prin concept, prin reprezentare, prin memorie, limba de lemn vizează întotdeauna principiul individuaţiei, esenţa lucrurilor şi a fiinţelor. Mişcarea imprimată fenomenelor şi conceptelor de dialectică antrenează surparea inteligenţei” (Françoise Thom).

3 iunie

Tancul şi greieruşa

Doinei Cornea, simbol al rezistenţei româneşti

Obsesia că geneza cuvîntului, ca simbol al creaţiei universale, este consecinţa naturală a unei suferinţe a fost proiectată în expresia figurată a limbajului poetic blagian de nenumărate ori. „Ce este cuvîntul, orice cuvînt? — Nimic decît o rană a tăcerii" zice filozoful într-un aforism. Această idee e reluată în versuri, unde *rană* înseamnă, în primul rînd, suferinţă :

Dar numai rană a tăcerii
e cuvîntul ce-l rostim.

Altădată, cuvintele sînt lacrimi amare sau „morminte în care timpul şi-a-nchis suferinţele", adică tot durere. Columna lui Memnon, din sonetul cu acelaşi nume, cîştigă darul cîntării numai în urma rănii provocate de spada unui rege :

Columna rănită cu spada de-un rege,
un dar dobîndit-a ce piatra nu-l are :
atinsă de-ntîiele raze solare,
să cînte cîntarea-n afară de lege.

Cînd un alt rege îndreaptă stricăciunea, rîvnind să prelungească în eternitate viersul miraculos, glasul columnei amuţeşte, o dată cu vindecarea rănii :

Ca-n veci să se-aprindă, la ora ei certă,
cîntarea, alt rege-ndreptă stricăciunea.
În clipa aceea se stinse minunea.

Căci are un suflet şi piatra inertă

cît timp ne-mplinire lăuntrică poartă.
Dar, fără de-o rană, făptura e moartă.

Nu e greu de observat că expresia poetică îşi găseşte modelul în natură, cîtă vreme regnul vegetal se supune implacabil aceleiaşi legi a creaţiei :

Îngînînd prin văi tăria
sună ramul, sună glia.
Focuri ard, albastre ruguri.
Pomii simt dureri de muguri.

Regnul animal îl urmează îndeaproape pe cel vegetal :
„Se ştie că suferinţei pricinuite de-un fir de nisip — scoica îi răspunde cu un mărgăritar. Aceleiaşi suferinţe — ochiul îi răspunde cu o lacrimă". În concepţia blagiană, aşadar, principiul suferinţei e pînă la urmă un ferment, cîtă vreme, oricît de adîncă şi de dureroasă, rana devine germene al creaţiei artistice.

În contextul supliciului trăit de conştiinţa filozofului la contemplarea neputincioasă a dezastrului naţional care a urmat războiului, cînd pînă şi creaţia artistică „a devenit politică de exterminare a muzelor, cînd prostituţia slovei înfloreşte prin omniprezenţa şi omnipotenţa minciunii", impulsul poetic nu cedează presiunilor externe decît temporar, căci pentru Blaga, departe de a fi inhibantă, suferinţa e catalitică : „variaţia pe subt stele triste şi printre calamităţi m-a stimulat nespus. Înclin să apreciez situaţiile în perspectiva funcţiei lor creatoare. Am întîmpinat dificultăţi, obstacole, dar chiar şi în condiţii din cele mai umilitoare şi grele — neajunsurile mi-au prins bine. M-au învăţat saltul şi

zborul”. Saltul şi zborul…, adică rezistenţa prin creaţie :

> Trăim subt greul văzduhului
> ca pe-un fund adînc de mare.
> Nici o suferinţă nu-i aşa de mare
> să nu se preschimbe în cîntare.

Consecvent acestui crez intim, poetul opune forţei brutale a tancurilor firavul cîntec al greieruşei din vatră : „Cîntecul greierului de subt vatră, acest nimic de argint, poate fi sufletului o uşurare ? Poate ! Căci o nouă armă îmi stă de acum la îndemînă în această luptă, şi pentru o clipă izbutesc să mă răzbun asupra greului. Şi care-i arma ? Cîntecul :

> Greu e totul, timpul, pasul.
> Grea-i purcederea, popasul.
> Grele-s pulberea şi duhul,
> greu pe umeri chiar văzduhul.
> Greul cel mai greu, mai mare
> fi-va capătul de cale.
> Să mă-mpace cu sfîrşitul
> cîntă-n vatră greeruşa :
> Mai uşoară ca viaţa
> e cenuşa, e cenuşa”.

10 iunie

Eminescu confiscat

Injustiţia socială a început pe lume — ne explică unul din clasicii marxismului — în momentul în care primul om a îngrădit un lot de pământ şi a exclamat : „acesta este al meu !" Prin aparent inofensiva formulare se sugera, cam rudimentar, e drept, că proprietatea privată ar fi izvorul tuturor relelor de pe lume. Puţini au observat însă paradoxul că, deşi comunismul s-a declarat cel mai mare duşman al proprietăţii individuale, reprezentanţii săi au luat în posesie tot ceea ce se putea acapara : fabricile, pământul, casele, aurul şi argintul. Sub cuvînt că ele devin, astfel, ale poporului. Cu acelaşi zel nedezminţit au fost sechestrate nu numai valorile materiale, dar şi cele spirituale. Am mai avut ocazia să scriu, la această rubrică, despre felul diabolic în care înseşi cuvintelor limbii li s-a furat proprietatea. Lovite de jetul letal al ideologiei, vocabule ca *fericire, bunăstare, progres, democraţie* au ajuns să însemne tocmai contra-riul lor : *nenorocire, sărăcie, regres, dictatură,* în timp ce alte cuvinte, nevinovate în absolut, precum : *colectiv, multilateral, neabătut, tovarăş* au fost confiscate de propagandă şi compromise de contextele în care apă-reau, încît azi lumea se fereşte de ele ca de lucrul rău.

Nici personalităţile de prim rang ale culturii naţionale n-au putut scăpa de cumplitul instinct acaparator, care se manifesta, cu cinism,

pretutindeni. Cei care nu au o memorie prea scurtă — şi, azi, prea mulţi nu sînt aceştia ! — îşi amintesc cum Eminescu însuşi a fost transformat în obiect de cult al propagandei după bunul plac şi mai ales după meschinul interes al celor de la putere. În anii proletcultismului, poetul naţional deve-nise aproape un comunist *avant la lettre*. Ni se puneau sub ochi doar poeziile *Împărat şi proletar* şi postuma *Viaţa*. Manualele şcolare ignorau pur şi simplu celelalte poeme antume, proza literară şi poemele folclorice, iar despre gazetarul Eminescu nici nu se amintea măcar. Mai mult, aflaţi permanent sub teroarea propagandei, profesorii se prefăceau a nu observa faptul că, deşi poemul antum se cheamă *Împărat şi proletar*, bieţilor şcolari li se prezenta numai *proletarul*, adică numai vorbele sale. Despre discursul *Cezarului* nu se sufla un singur cuvînt. *Nu,* pentru că acesta, sfîrşind prin concluzia sceptică şi „demobilizatoare": „Că vis al morţii-eterne e viaţa lumii-ntregi", punea sub semnul întrebării chiar oportunitatea revoluţiei proletare ! *Nu,* pentru că retorica defetistă a împăratului contrazicea tezele marxiste !

Mai tîrziu, cînd naţional-comunismul românesc a început să prindă cheag, s-au scos de la index poemele eminesciene care, în spirit romantic, glorificau istoria naţională. S-a început cu *Scrisoarea III* şi s-a încheiat cu *Doina*. O dată cu împingerea dincolo de graniţele penibilului a cultului personalităţii celor de la putere, însuşi numele eroului din *Scrisoarea III* nu mai era — în comentariile din manualele şi din

istoriile literare — *Mircea cel Bătrîn,* ci *Mircea cel... Mare*. Se sfida prin această mutaţie onomastică un adevăr istoric şi o rea-litate textuală ? Acest lucru nu avea nici o importanţă pentru minţile ideologice, atîta vreme cît, dispreţuite sistematic, argumentele, bunul simţ şi logica erau, în concepţia partidului unic, mofturi burgheze. Important era ca nu cumva vreun învăţăcel, sensibil la „nobile descendenţe patriotice", să asocieze vîrsta biologică a secretarului general cu a lui Mircea cel… *Bătrîn*.

P.S. Ce să mai zicem atunci de imaginea lui Crist între doi tîlhari, imagine devenită tragicomică pentru cititori, cîtă vreme era reactualizată, inconştient, de succesiunea iconografiilor exhibate propagandistic pe prima pagină a tuturor ziarelor româneşti din 7, 15 şi 26 ianuarie ale fiecărui an ?

17 iunie

Darwinism răsturnat

Manipularea unor mari mase de oameni prin limbaj nu este o descoperire de dată recentă. Dimpotrivă, discursul politic — a cărui finalitate a fost, de-a lungul istoriei, subordonată instinctului dominator al celor de la putere — a recurs, de cîte ori a putut, la tehnici per-suasive ce ocolesc deliberat principiile logicii şi ale moralei, ba chiar bunul simţ. Vechii greci stăpîneau foarte bine subtilităţile manipulării, aplicîndu-le cu succes, romanii aşijderea. Istoricul atenian Thucydide (în opera sa : *Istoria războiului peloponesiac*) observă că în epocile de decădere politică, socială, militară şi morală cuvintele îşi schimbă radical înţelesul, transformîndu-se în contrariul lor : „Statele erau, aşadar, agitate de lupte civile : cele care rămăseseră mai în urmă, auzind ceea ce se petrecuse pe aievea, căutau să le întreacă punînd la cale planuri nemaiauzite, atacînd prin viclenii pline de intrigi ori răzbunîndu-se prin cruzimi extrem de rafinate. Schimbaseră pînă şi înţelesul obişnuit al cuvintelor după interpretarea subiec-tivă a faptelor. Îndrăzneala nebunească era socotită drept bărbăţie gata să slujească oricăror pofte ale priete-nilor, încetineala prudentă era laşitatea ascunsă sub frumoase aparenţe ; cuminţenia, un pretext al omului fricos”. Istoricul roman Sallustius, în *De coniuratione Catilinae* se duce cu gîndul pînă acolo încît inversează relaţia cauză–efect, punînd decăderea socială pe seama

abuzurilor săvîrşite asupra limbii. După el, aşadar, frauda semantică stă la baza decăderii statului şi nu invers : „De multă vreme, ce e drept, noi am pierdut adevăratele înţelesuri ale cuvintelor, fiindcă risipa din averile străine se numeşte *dărnicie,* iar îndrăzneala în fapte rele, *curaj*. Din această cauză, statul a ajuns în situaţia extremă de azi".

În cartea *Funcţionarii divini. Politică, despotism şi mistică în China antică* (Editura Amarcord, 1995), reputatul sinolog Jean Levi dovedeşte că nici vechii chinezi nu erau străini de asemenea tehnici. Din contră, probabil chiar ei, pentru prima oară în istoria umanităţii, au introdus sistematic *viclenia* în sînul discursului politic. Ei, cei dintîi, au dat astfel, prin limbaj, „o lovitură de graţie moralei". Nu întîmplător şi nicidecum fără obiect, Confucius recomanda suveranilor, o dată ajunşi la putere, să ia o măsură radicală, formulată lapidar de filozof : „corectaţi numele !" Acest îndemn de natură etică era îndreptat împotriva şireteniei şi abilităţilor retorice care au schimbat adevăratele rapor-turi dintre cuvinte, obiecte şi noţiuni, pentru a se putea servi de limbaj după voie. Recomandarea maestrului chinez reflectă atît indignarea faţă de malversaţiile al căror obiect devin cuvintele, cît şi revolta făţişă împo-triva profanării logicii. Filozoful nu voia altceva decît să facă ordine „într-un spaţiu al abuzurilor nepedepsite, care este limbajul". Dar cine ascultă de sfaturile unui filozof ? Nu a cerut, oare, mai tîrziu cu aproape 22 de secole, şi Voltaire acelaşi lucru ? Cine este interesat de morală, de raţionalitate sau de adevăr atunci cînd e

vorba de a trage un profit imediat? Limbajul mincinos a fost în continuare folosit cu scopuri oculte, căci adeseori „elocvenţa a reuşit acolo unde au dat greş cele mai puternice armate".

Asemenea alcătuiri verbale, elaborate în dispreţul semanticii, erau la mare cinste pînă în 1989. Iată, imediat după ultimul război, unul din cele mai odioase personaje ale istoriei noastre, Ana Pauker, era răsfăţată mincinos în presă, la adunările populare şi pretutindeni în cadru oficial cu apelativul *Ana noastră,* mimîndu-se astfel „contopirea" ei cu idealurile şi aspiraţiile unei naţiuni de ea însăşi împilate ; mai aproape de zilele noastre, tiranului de la Scorniceşti i se spunea *titanul de la Scorniceşti ;* fără nici o jenă, el a fost apoi comparat cu personalităţi ale istoriei universale ori autohtone precum Pericle şi Cezar sau Mihai Viteazul şi Alexandru Ion Cuza. Epoca de scrum şi de cenuşă era *epoca de aur,* formula „totul pentru om" însemna, în fapt, totul pentru… „Omul", în timp ce frigul şi foamea bîntuiau nestingherite într-o ţară a nimănui, uitată de Dumnezeu, discursurile oficiale ne hrăneau şi ne încălzeau cu vorbe meşteşugite, asigurîndu-ne că ne îndreptăm neabătut spre societatea socialistă multilateral dezvoltată, spre noi culmi de civilizaţie şi… „pogres".

Calapoadele manipulării prin discurs s-au perfecţionat necontenit de-a lungul vremii. Au apărut, adaptîndu-se mereu contextului social, strategii noi, necunoscute nici de chinezi, nici de vechii greci şi nici de romani, nici de iezuitul Malagrida şi nici de cinicul

Machiavelli. Una din cele mai perfide forme de îndoctrinare, apanaj rafinat al comunismului, a fost îndoctrinarea prin simularea comunicării, în fapt prin noncomunicare. Individul asculta silit, în cadru instituţionalizat, discursuri ignare, hipertrofiate şi incoerente, pe care era nevoit apoi — mimînd entuziasmul — să le reproducă fidel la învăţămîntul politic obligatoriu. Se realiza astfel, prin umilinţă perpetuă şi îndobitocire cu premeditare, un obiectiv capital : anihilarea personalităţii umane şi transformarea individului nu în *„om nou”*, cum ni se tot promitea, ci într-o *maimuţă* stupidă şi resemnată.

Prin tot ceea ce au întreprins ei, adepţii evoluţionismului biologic ne-au împins în animalitate, practicînd, împotriva crezului lor declarat, un… *darwinism întors pe dos.*

24 iunie

„Sfînta" Tranziţie

> „Cînd nu e de lemn, limbajul curent e parazitat de termeni obsesivi, bunăoară TRANZIŢIA are deja o rezonanţă magică şi un efect curativ — spui tranziţie şi totul devine limpede, scuzabil, pe înţelesul fiecăruia, va să zică : «n-ai ce-i face!» Dacă stai să te gîndeşti la tranziţia dintre naştere şi moarte, chiar nu mai e nimic de făcut."
>
> (Monica Gheţ, *Radiografia unei fracturi*)

O pronunţată tendinţă a limbajului ideologizant este aceea că generează permanent clişee şi ticuri verbale. Repetate pînă la exasperare, ele se instalează pe nesim-ţite în conştiinţe, obnubilînd gîndirea, îngheţînd spiritul critic şi, lucrul cel mai important : antrenînd imobilismul cetăţenesc. E mai comod să recurgi la o vorbă, decît la un argument. E mai uşor să repeţi un şablon, decît să stabileşti cauzalitatea fenomenelor. Propaganda îşi autogenerează matriţele, ca să înşele vigilenţa civică şi să înece în ele gîndirea independentă.

Unul din şabloanele verbale care ne-au intoxicat conştiinţele, imediat după război, a fost : *moştenirea regimului burghezo-moşieresc.* Ori de cîte ori încercam să ne arătăm nemulţumirea faţă de condiţiile de viaţă precare, faţă de lipsurile cronice de alimente şi veşminte, de căldură şi electricitate, ni se servea, drept explicaţie a stării de paupertate, acest slogan care, bine mînuit, a slujit ani de zile drept argument şi scut

impenetrabil puterii. În loc de soluţii, ni se administra un prefabricat verbal. Şi cu mult succes !

Distanţîndu-ne în timp de regimul burghezo-moşieresc, formula nu mai putea fi invocată de la un moment dat, căci ne-ar fi insultat inteligenţa, şi atunci fantoma verbală a fost părăsită. Cum standardele vieţii nu se ameliorau, ci, dimpotrivă, se degradau alarmant, s-a recurs la un concept mai sofisticat, capabil să lămurească orice, şi ne-am trezit peste noapte : „ţară în curs de dezvoltare". Invenţia verbală a fost una foarte profitabilă pentru putere, întrucît se înscria perfect în discursul triumfalist, întreţinînd iluzia „progresului neabătut", pe fondul mizeriei materiale şi morale în care ne duceam veacul. Se justifica, astfel, austeritatea din sectoarele consumului, în numele belşugului viitor. Viitor pe cît de nesigur, pe atît de strălucit în retortele propagandei. Această absurdă realitate e „prinsă" ironic într-un titlu de editorial semnat, prin anii '70, de Noel Bernard : *Viitorul e cert, trecutul — imprevizibil.*

După 1989, speram să ne debarasăm definitiv de perfidia unor asemenea strategii verbale. N-a fost însă aşa. Capacitatea de regenerare a unui atare limbaj e incredibilă. Iată, la un an, doi după 1989, eram asiguraţi că peste alţi patru, cinci ani (un… cincinal aproape !) economia românească va ajunge la nivelul lui 1989. Şi, culmea cinismului, acest lucru era privit ca o perfor-manţă a guvernării. Încet-încet, căpătam şi explicaţii, mai bine zis a fost găsită „sfînta" sintagmă salvatoare : *epoca de tranziţie.* Totul se explică de-acum prin aceste cuvinte magice

scoase din jobenul lui David Cooperfield. Se scumpeşte benzina ? *Tranziţia*-i de vină. Creşte preţul cărţilor şi al ziarelor ? *Tranziţia* poartă răspunderea. Nimeni nu ne-a spus însă cît durează ea, ce *tranzităm,* şi către ce ne îndreptăm. Sau, dacă ne-a spus, atunci ne-a servit iarăşi formule şi sloganuri. Şapte ani ne-am tot convins, pe propria epidermă, ce e *tranziţia* (vorba unui confrate : o… *trecăraie !*), încît, în al optulea, revenirea ei în forţă pe buzele politicienilor ne cam dă frisoane…

1 iulie

Epoca de aur a tranziţiei

Săptămîna trecută am scris despre *tranziţie :* un clişeu verbal comod şi bun la toate, care, fără să spună nimic exact, explică orice. O găselniţă lexicală foarte preţioasă pentru retorica demagogică. Deunăzi, căutînd printre hîrtiile mele, am găsit întîmplător o notă despre acest subiect, datată 04.11.1995 ; ca să putem vedea astăzi în ce măsură consideraţiile din urmă cu doi ani mai sînt încă actuale, las să curgă textul de atunci, fără nici o modificare :

Acum cîteva seri, emisiunea de „Actualităţi" ne informează că banca Dacia Felix se confruntă *cu unele dificultăţi. Într-o bună tradiţie a televiziunii oficiale, nu ni s-a explicat natura acestor dificultăţi. Ştirea a fost citită sec de crainicul de serviciu. Comunicatul m-a surprins şi am devenit, brusc, foarte atent. Imediat după transmiterea ştirii, a urmat un fel de replică a băncii clujene. În loc să ne lămurească asupra chestiunii reale, o voce stridentă ne ţine un discurs savant despre* epoca de tranziţie. *În aceeaşi seară, echipa Steaua pierde un meci internaţional de fotbal. Ni se explică senin că de vină-i* tranziţia. *A doua zi, aflăm că, în ciuda condiţiilor meteorologice excelente din această toamnă, stăm foarte prost cu însămînţatul grîului. Dintr-un fotoliu confortabil, cu un pahar de Coca-Cola în faţă, un agronom plesnind de sănătate şi bunăstare, cu cravată impecabilă şi pantofi lăcuiţi,*

ne vorbeşte imperturbabil despre greutăţile cu care ne confruntăm *în* epoca de tranziţie. *Discursul său e pigmentat, din cînd în cînd, cu imagini fără sunet de pe cîmp, unde un ţăran slab şi bătrîn mînă la plug un cal ca vai de lume, bătrîn şi rebegit şi acesta : ca să înţelegem o dată pentru totdeauna ce-nseamnă* tranziţia ! *Într-o altă emisiune, sîntem ameninţaţi că iarna ce urmează va fi foarte grea. Ca şi cum asta n-ar fi de ajuns, Regia Autonomă de Gaze Naturale ne anunţă că nu va putea „furniza către populaţie" gaz metan la presiune normală. Crispat şi neprevestind nimic bun, un reprezentant al regiei umple micul ecran, ca să ne explice situaţia cu care, iarăşi,* ne confruntăm. *Gata, mi-am şoptit, înţeleg totul :* epoca de tranziţie. *M-am înşelat însă, de data asta vinovată era nu* epoca, *ci…* perioada de tranziţie ! *Prin urmare, nu proasta gestionare, nepriceperea sau, poate, necinstea unor funcţionari explică eşecurile financiare ale băncii… nefericite, ci* epoca de tranziţie ; *nu faptul că adversarii au fost mai buni şi nici realitatea că fotbaliştii noştri aleargă mai mult după bani decît după minge stau la originea înfrîngerii sportive, vinovată-i* tranziţia ; *nu neglijarea de către guvernanţi a problemelor reale ale agriculturii e de vină pentru starea jalnică a ţăranului român, ci* tranziţia ; *lipsa interesului şi neglijenţa unor aşa-zişi specialişti n-au nimic de-a face cu distribuirea gazului natural, pentru că* tranziţia *o explică cu mult mai bine.*

Nu mă mai mir că, după atîta intoxicare, toată lumea priveşte tranziţia *ca pe o fatalitate cronică.*

Puţini observă însă că ea e o fatalitate numai pentru cetăţeanul de rînd, nu şi pentru cei ce-l conduc. Ca şi altădată, aceştia şi-au construit epoca lor de aur. Epoca de aur a tranziţiei.

Nu ştiu alţii cum sînt, dar eu rămîn mefient şi devin alergic ori de cîte ori *mă confrunt* cu *epoca de tranziţie.*

8 iulie

Anchete lingvistice

Mi s-a întîmplatat să urmăresc cîteva emisiuni de televiziune în care au fost prezentate, cu destul umor, anchete sociolingvistice efectuate de reporteri prin mulţime : pe stradă, în pieţe, în staţii de metrou şi chiar printre parlamentari ; au fost aleşi, parcă intenţionat, oameni care, după aspectul lor exterior, păreau trecuţi prin şcoli. Ei bine, toţi aceşti indivizi dădeau răspunsuri dezarmante prin… inocenţa lor, ca să folosesc un eufemism. Întrebaţi, de pildă, dacă sînt de acord ca parlamentarii noştri să fie împroprietăriţi cu pămînt din *comuna primitivă,* ei replicau plini de revoltă că tot pămîntul din comuna primitivă a fost deja împărţit politicienilor, precum şi altor îmbogăţiţi peste noapte. La întrebarea : „Ce opinie aveţi despre prezenţa *agentului termic* pe teritoriul României ?" aproape toţi răspundeau prompt şi coleric totodată că un asemenea individ ar trebui arestat imediat şi condamnat fără milă ; unii, mai vehemenţi şi mai patrioţi, cereau chiar reintroducerea pedepsei capitale pentru astfel de… agenţi destabi-lizatori. La întrebarea adiacentă şi, după cît mi s-a părut, spontană a reporterului : „Cîte grade credeţi că are agentul termic ?", un trecător a replicat cu aer de cunoscător : „Trei cel puţin, dom'le, ăştia toţi e de la colonel în sus".

Într-un editorial mai vechi, Octavian Paler comentează o atare anchetă ; dar iată, mai întîi, întrebările

ei : „V-ar interesa să aveţi o *muză*, fără să bănuiască soţia dumneavoastră ? Sînteţi de acord cu hotărîrea guvernului de a importa *igluuri* din Africa de Sud ? Vă supără, cumva, faptul că unii vor să dărîme *Şcoala Ardeleană* pentru a ridica o cîrciumă ?" Răspunsurile sînt de un absurd total : „Dacă *muza* are bani, nu zic nu. Noi avem specialişti buni, de ce să se aducă *igluuri* tocmai din Africa de Sud ? E o ruşine să fie demolată *Şcoala Ardeleană*". Urmează comentariul editorialis-tului : „Nimeni, dar absolut nimeni n-a zis : Nu ştiu ce e o « muză ». Nu ştiu ce înseamnă « iglu ». N-am auzit de « Şcoala ardeleană ». Mă scuzaţi !" În final, Octavian Paler conchide : „N-am ajuns la nici o explicaţie care să mi se pară satisfăcătoare". Greu de crezut că redutabilul jurnalist n-a putut găsi explicaţii satisfăcătoare acestei chestiuni ; mai degrabă, lăsînd subiectul deschis, el a urmărit să ofere cititorilor o temă de meditaţie pe cont propriu.

Am făcut cîndva distincţie netă între semidocţi şi ignoranţi pur şi simplu. Semidoctul e cel care nu ştie un lucru, dar îşi dă aere de atotştiutor, în timp ce al doilea îşi recunoaşte cinstit neştiinţa. Distincţia e esenţială pentru această discuţie. Un ţăran autentic întrebat ce părere are despre a*gentul termic,* despre *muză* ori despre *iglu,* îţi va răspunde simplu că n-a auzit în viaţa lui de aşa ceva. El, ţăranul autentic, nu vrea să pară niciodată ceea ce nu este. Identitatea proprie îi este suficientă. Vieţuind în malversaţiune şi aroganţă, semidoctul nu-şi poate admite adevărata condiţie şi atunci, farsor cum e, se pronunţă, chiar în

necunoştinţă de cauză, asupra oricărei probleme. O sarcină perfidă a ideologiei roşii era aceea de a crea o imensă masă de semidocţi, în ideea că o asemenea categorie, prin accesul ei limitat la concepte, e cel mai lesne manevrabilă. Nu de puţine ori, ignoranţa este însoţită de agresivitate. Cu intuiţia-i cunoscută, Orwell, în romanul său *1984*, afişează, la Ministerul Adevărului din cetatea totalitară, trei lozinci, din care ultima exprimă exact fenomenul :

RĂZBOIUL ESTE PACE
LIBERTATEA ESTE ROBIE
IGNORANŢA ESTE FORŢĂ.

Într-adevăr, ignoranţa devine o forţă uriaşă, după ce limbajul îşi pierde atributul său moral : acela de a exprima adevărul.

P.S. Într-o astfel de anchetă lingvistică, fără să clipească, un înalt demnitar român şi-a exprimat public revolta împotriva celor două treimi de hidrogen (H_2O) pe care le conţine… apa Dîmboviţei !

15 iulie

O peioraţie nedreaptă

Şi cele mei vechi dicţionare româneşti înregistrează cuvîntul *chiabur,* mai ales în ipostaza sa de adjectiv, cu sensul principal : „bogat". „E *chiabur,* se scaldă-n averile sale" zice Anton Pann, citat de Şăineanu în dicţionarul său din 1896. Într-o poezie populară, îl atestăm ca verb :

Noi cu el am haiducit,
Noi cu el *am chiaburit*.

Nici aria de răspîndire a cuvîntului, nici capacitatea sa derivativă şi nici frecvenţa lui în vorbire nu sînt însă semnificative, dacă-l comparăm cu sinonimul său, *bogat.*

La scurtă vreme după al doilea război, termenul *chiabur* a fost confiscat de ideologie şi supralicitat ca substantiv. Cei mai buni gospodari ai satelor româneşti au fost vîrîţi, de-a valma, într-o categorie socială inventată care avea un nume clar : *chiaburime*. În retortele propagandei, *chiaburul* a devenit imediat un simbol al rapacităţii, al necinstei şi al neomeniei, într-un cuvînt, al răului. Din punct de vedere stilistic nici n-a fost prea greu să se alunece în această direcţie, întrucît multe vocabule provenite de la Istanbul, chiar dacă în limba lor de baştină nu induc sugestii peiorative, sînt învestite cu astfel de nuanţe în româneşte. E destul să ne gîndim la : *ciubuc, lichea, marafet, tertip,* despre a căror evoluţie semantică am mai scris la această rubrică. Cuvînt de

origine turcă, aşadar, *chiabur* nu a fost unul inventat de ideologie; el a fost numai extras de la perife-ria lexicului românesc, unde pînă la război avea minime conotaţii depreciative, ca să fie mai întîi confiscat şi apoi supraîncărcat cu proprietăţi malefice; vorba a fost numaidecît propulsată în prim-planul vocabularului propagandistic, încît doar auzirea ei dădea frisoane în lumea satului, pentru că ea însemna: ostracizare, stigmatizare, condamnare penală sau deportare.

Polarizarea vocabularului a devenit *o necesitate obiectivă* (ca să recurg la o sintagmă celebră a „limbii de lemn"), care servea de minune scopurilor ideologice. În viziunea primitivă, de factură maniheistă, a activiştilor, realizările acestor gospodari de frunte ai satelor căpătau, rînd pe rînd, toate atributele răului; buna organizare a proprietăţii, hărnicia şi priceperea — sursele adevărate ale bunăstării lor — erau negate prin limbaj, iar apoi integrate în superstiţia marxist-leninistă numită stereotip: *exploatarea omului de către om;* nu vreau să spun, Doamne fereşte, că toţi înstăriţii satelor româneşti şi-au încropit averea prin muncă cinstită; au mai fost, desigur, şi excepţii; vreau să subliniez doar realitatea că, în perioada cuprinsă între cele două războaie, orice om priceput, harnic, dibaci şi cinstit ajungea, în cele din urmă, înstărit. Adică, nici mai mult, nici mai puţin decît… *chiabur*. Iar, o dată etichetat astfel, omul suporta consecinţele directe ale „numelui" său.

Ce drame incredibile, ce răsturnări de valori, ce traumatisme iremediabile s-au produs în lumea satului românesc de după ultimul război ! Atunci cînd *chiaburii* — dacă n-au fost deportaţi în Bărăgan sau trimişi în închisori — au fost împinşi la marginea societăţii şi expuşi oprobriului public de către parveniţii noii orînduiri, în numele dreptăţii sociale şi al umanismului socialist.

22 iulie

Sloganuri falimentare

Într-o ţară normală, în care democraţia funcţionează şi legea se respectă, sărăcia e consecinţa firească a lenei, a incompetenţei şi a incorectitudinii, a lipsei de voinţă şi de talent. Numai într-o societate anormală, bogăţia este sistematic corolarul ilegalităţilor, fie că acestea se numesc corupţie, trafic de influenţă, delapidare, jaf, fie simplu : furt. Sloganul „sărac, dar cinstit" este cea mai absurdă expresie electorală din cîte am auzit vreodată, fiindcă induce ideea că omul trăieşte într-o societate în care sărăcia este efectul direct al onestităţii cetăţenilor ei. Şi cînd cel ce recurge la slogan e chiar el făuritorul acestei rînduieli, alegătorii trag învăţămintele necesare. Şi-l sancţionează prompt ! În urmă cu cîteva luni bune, puterea politică s-a schimbat în România. Schimbarea a trezit multe speranţe, dar ele încep, din păcate, să se năruie una cîte una. Nu m-aş mira deloc ca, peste alţi doi, trei ani, sloganul acesta să fie auzit din nou, de data asta din gura noii puteri, pentru a-şi pune eşecurile pe seama… cinstei. Sloganul va fi însă, în mod sigur, tot falimentar !

Gospodarul înstărit al satelor româneşti a fost bote-zat, cu o vorbă otomană, *chiabur*, imediat după război, cînd anormalitatea a înlocuit normalitatea. În satul unde mi-am petrecut copilăria, i-am cunoscut pe toţi *chiaburii*. Nu ştiu cum va fi fost prin alte părţi, dar în satul meu toţi erau respectabili, chiar

personalităţi ale obştii, iar dacă aveau, ca tot omul, unele păcate, acestea ţineau de psihologia lor personală, şi nu de statutul lor social. Îmi amintesc de un anume Chebeleu, rostit în părţile locului articulat, căci era bine individualizat. Părea a fi un inginer agronom al comunei, de la care puteai afla, ca dintr-o enciclopedie agricolă, orice informaţie în legătură cu munca pământului. Iar el o furniza prompt, oricui i-o cerea. Cu un anumit orgoliu, e drept, dar şi cu bucuria şi generozitatea bunului simţ înnăscut, fără emfază ori ostentaţie. Un alt *chiabur,* Drăuceanu, vecinul bunicilor mei, era cel mai harnic om din sat ; trudea cot la cot cu zilierii săi, stimulîndu-i prin puterea exemplului personal. Ori de cîte ori vreun lucră-tor îi făcea o treabă de mîntuială sau se lăsa pe tînjală, el nu recurgea la sloganuri falimentare provocîndu-l „la întrecere tovărăşească", ci îl admonesta pentru această vină, spre hazul celorlalţi, pe unul din familia sa, acolo prezent. Originala pedagogie îndrepta ca prin minune năravurile rele.

Am citit undeva că în Japonia bîntuie o boală care are adesea urmări fatale : nemaiputîndu-se opri din lucru, cel în cauză îşi dă obştescul sfîrşit. Gîndul m-a dus pe dată la vecinul bunicilor mei. El suferea, cred, de această maladie, care, la un moment dat, prezenta simptoamele unei epidemii în toată ţara românească. Nu trebuie să ne îngrijorăm prea tare însă : prin profilaxia ştiinţifică, aplicată glorios de către partidul unic, maladia a fost complet eradicată de pe teritoriul naţional. O dată cu „lichidarea chiaburimii ca clasă" (sic !).

Credinţa că munca este izvorul prosperităţii a dispărut din minţile românilor, în pofida arhicunoscutelor sloga-nuri şi lozinci, pretutindeni clamate, precum : „munca l-a creat pe om”, „educaţia prin muncă şi pentru muncă” şi altele de soiul acesta. Toţi eram de acord că „munca înnobilează”, dar toţi înţelegeam că noua societate nu mai avea nevoie de nobili ! Astfel, încet-încet, *chiaburii* „s-au mîntuit” cu totul de pe meleagurile româneşti, ca şi vocabula otomană, iar noi am rămas… „săraci, dar cinstiţi”.

Mulţumim pentru mîntuire ! Pe turceşte : *aferim !*

29 iulie

Geo Bogza : de la stînga, la dreapta

> „Orice om cu inima curată, la vîrsta de treizeci de ani, nu poate fi decît de stînga. Dacă rămîne de stînga şi după alţi treizeci de ani, înseamnă că e cretin."
>
> (Petre Ţuţea)

Nu puţini scriitori de la noi şi de aiurea au cochetat cu ideile marxiste. Cei mai mulţi au crezut sincer în idealul justiţiei sociale, al egalităţii, al păcii şi concordiei mondiale ca şi în alte utopii şi sloganuri lansate de o propagandă bine pusă la punct. Într-un tîrziu, faţă în faţă cu o realitate nefardată, atitudinea lor s-a diver-sificat, în funcţie de temperament, de caracter şi, vai, cîteodată de interese. Cei mai radicali şi mai curajoşi au devenit disidenţi, unii au luat doar distanţa cuvenită faţă de un trecut nu prea glorios, alţii au condamnat alegoric sistemul. Mulţi însă au continuat, profitabil, colaborarea.

Geo Bogza a urmat, ca nimeni altul, traseul „omului inteligent" (varianta Ţuţea) : în tinereţe a fost radical de stînga, iar la bătrîneţe… monarhist convins. (Vezi : *Eu sînt ţinta,* DU STYLE, 1996.) Distanţa faţă de stînga totalitară o ia, prima oară, într-un foileton apărut în *Contemporanul* din 21 martie 1969, text republicat peste cinci ani în volumul *Paznic de far*. Oroarea morală a colaboraţionismului este trăită alegoric de *Martin*, ursul pe care ani în şir l-au purtat ţiganii prin sate, silindu-l să joace în

bubuitul asurzitor al tobelor, ursul căruia copiii îi strigau, excitaţi de spectacol :

Joacă bine Moş Martine
Că-ţi dau pîine cu măsline !

La bătrîneţe, recăpătîndu-şi libertatea şi revenind în pădure, Martin simte din nou mireasma zmeurişului urcîndu-i în nări. Cînd vru s-o adulmece mai bine, îl duru urma belciugului din nas şi-şi aduse aminte de timpurile ruşinoase ale lui : „joacă bine Moş Martine". Zărindu-şi confraţii mai tineri în desişul zăvoiului, se decide să nu le povestească tot ce-a îndurat, ca să nu-i înspăimînte prea tare. Nu apucă însă nici măcar să-i întîmpine bucuros, că urşii cei tineri se şi năpustesc asupră-i :

„— Era bună pîinea cu măsline, Moş Martine ? Cum de-ai putut să joci după toba ţiganilor ?

Descumpănit, se întrebă, el însuşi, cu deznădejde : — Cum de-am putut ?

Atunci, de departe de tot, începu să urce în el înfrico-şătoarea amintire. Îi sfredeliseră nările, îi puseseră belciugul în nas, îl loveau neîncetat cu ciomagul şi băteau groaznic din tobe. Dar toate astea n-ar fi însem-nat pînă la urmă — da, chiar pînă la urmă — nimic, dacă diavolii n-ar fi adus plitele încinse.

Atunci, ţine el minte, a început ceea ce avea să-l ducă la « joacă bine, Moş Martine ». Dar cine mai avusese vreodată plite fierbinţi sub tălpi, ca să-l poată judeca ? Urşii cei tineri îl judecau.

— Cum de-ai putut să joci, Moş Martine ? Erau colţoşi şi necruţători.

O clipă, drept orice răspuns, şi i-a închipuit în locul lui, în timpul groaznicei pedagogii. Şi nu le-a mai răspuns nimic, ci şi-a înălţat gîndul spre cer :

— Iartă-i, Doamne, şi fereşte-i să ajungă vreodată şi ei cu tălpile pe plita încinsă !”

Exclamaţia lui Moş Martin (în fapt, a lui Geo Bogza însuşi) este una a senectuţii înţelepte, dar şi una a înţelegerii şi a iubirii creştineşti, amintind implorarea lui Crist dinaintea răstignirii : „Iartă-le lor, Doamne, că nu ştiu ce fac !”.

5 august

Ignoratio elenchi

Ignoratio elenchi este un model retoric prin care, într-o dispută polemică, se răspunde la o acuză printr-un contraatac ce foloseşte argumente fără nici o legătură cu subiectul controversei în sine. Procedeul este, aşadar, vicios şi veros totodată, intrînd în logica malversa-ţiunilor de limbaj. În prima polemică de amploare din cultura noastră, Titu Maiorescu, format la rigoarea şcolii germane, îi atrage atenţia, de mai multe ori, lui Dobrogeanu-Gherea că deturnează discuţia prin aseme-nea procedee, malformînd adevărul. Criticul junimist recurge mai întotdeauna la formula : „domnul Gherea nu e în chestie", ceea ce ar fi un echivalent românesc al latinescului (preluat de la greci) *ignoratio elenchi*.

Alocuţiunile politice uzează, adesea, de argumentaţii *din afara chestiei*. Ocolind tot ce-i de ocolit, dar mai cu seamă morala, discursul comunist excela în materie. Îmi amintesc de un episod, astăzi de mulţi uitat, însă la vremea lui dramatic şi dătător de speranţe. De la tribuna Congresului PCR, un notoriu „ilegalist", Constantin Pîrvulescu, se adresează cam aşa plenului : „Ne-am adunat aici să discutăm problemele care frămîntă ţara, iar eu constat că nu facem altceva decît să-i ridicăm osanale lui Ceauşescu. Vreau să vă spun că domnia sa pune interesele personale deasupra intereselor patriei şi că, în consecinţă, voi vota împotriva realegerii lui în fruntea partidului".

Într-o ţară democratică, asemenea atacuri verbale pot intervini destul de des : în parlament, în guvern, în *mass-media*. Cel vizat ia cuvîntul, în replică, şi încearcă să convingă auditoriul, cu dovezi concrete din activitatea sa, că lucrurile nu stau aşa cum le-a prezentat preopinentul. Altfel se întîmplă în comunism, pentru că, aici, adversarul nu trebuie combătut, ci suprimat. Ce-a răspuns ilustrul conducător ? În loc de argumente, el ripostează cu violenţă, ridicînd vocea : „Tovarăşul Pîrvulescu vrea să ne întoarcem la vremea cînd desti-nele ţării se hotărau în afara graniţelor noastre de stat !" Replica nu avea, evident, nici o legătură cu spusele ilegalistului, dar, făcînd aluzie la trecutul filosovietic al lui Pîrvulescu, încerca să distragă atenţia delegaţilor de la realitatea invocată de curajoasa interpelare. În acelaşi timp, Nicolae Ceauşescu îşi arogă, prin subtext, meritul de a fi promovat o politică naţională, de independenţă faţă de Moscova. Puţin interesa faptul că acuza şi contraatacul secretarului general se bizuiau pe argumente maloneste, „din afara chestiei" : „disidentul" e evacuat din sală, iar comunicatul de presă anunţă pleonastic că N.C. a fost reales, în *deplină unanimitate,* secretar general al PCR. O mostră perfectă a… *democraţiei populare,* ce domnea, pe-atunci, la Bucureşti. Nu cred că s-a găsit cineva, printre cei acolo de faţă, atît de naiv, încît să-şi închipuie că secretarul general al partidului avea cunoştinţe de retorică greco-latină, pe care le-a aplicat, conştient, în condiţiile date. Nici pe departe de aşa ceva ; el era numai şiret şi, ca toţi şireţii, lipsit de sentimentul onoarei : eludează logica

elementară, contraatacă decisiv şi cîştigă bătălia în aplauze şi ovaţii slugarnice. De prisos să mai observăm că bătălia e cîştigată cu arme neloiale. E ca şi cum, într-un duel, un combatant scoate sabia, iar celălalt trage cu pistolul.

Fără să vreau, mi-am amintit replica de acum 25 de ani şi mai bine a jucătorului de tenis Arthur Ashe, învins în finala de la Forest Hills de Ilie Năstase, în urma unui joc de neuitat al acestuia din urmă. Întrebat de ziarişti, la sfîrşitul partidei, ce i-a lipsit să-l înfrîngă pe român, americanul a declarat cu umor : „Aş fi avut nevoie de o puşcă !”

Ignoratio elenchi nu-i altceva, într-o polemică, decît o puşcă pe terenul de tenis.

12 august

Pleonasme ideologice

Insistenţa prea mare în scopul de a convinge cu orice preţ, chiar împotriva evidenţei, se manifestă, nu o dată, prin exces verbal. Formulele pleonastice sînt, de multe ori, consecinţa directă a acestei irepresibile „porniri persuasive". De aceea nu cred să fie vreo exagerare în afirmaţia că, mai ales în gura propagandiştilor de ieri sau a demagogilor de azi, pleonasmul camuflează, de regulă, o minciună, o ilegitimitate, un matrapazlîc. Iată, cazul sintagmei, atît de uzitate într-o vreme, *democraţie populară*. Provenit din greceşte, cuvîntul *democraţie* înseamnă, etimologic, „puterea poporului" ; aşadar, pentru un om cu gîndirea normală, adjectivul *populară* este, aici, de prisos, căci formula : *puterea poporului populară* e absurdă. Nu trebuie să uităm însă că acest clişeu a fost introdus în lexicul politic autohton exact atunci cînd *libertatea* a fost călcată mai abitir în picioare, adică imediat după măsluirea alegerilor postbelice. Democraţia *este* sau *nu este,* ea nu are nevoie de epitete care s-o orneze ori s-o susţină seman-tic. (Nu uit nici cealaltă formulă, la fel de penibilă, a *democraţiei... originale*, apărută o dată cu abuzurile îndreptate tocmai împotriva *libertăţilor* cetăţeneşti.)

Greu de imaginat o sintagmă mai absurdă decît *depli-nă unanimitate.* Dacă ne gîndim bine, ea este însă în logica malversaţiunilor, căci a fost

instituită imediat după unul din congresele PCR, cînd, împotrivindu-se realegerii lui Ceauşescu în funcţia de secretar general al partidului, fostul ilegalist Constantin Pîrvulescu a contrazis nimic altceva decît... *unanimitatea*. Însăşi formula *academician doctor inginer* cu care era răsfă-ţată prima doamnă a ţării este tot pleonastică, fiindcă termenul „suprem" : *academician* face redundante orice alte precizări. Un foarte subtil pleonasm a fost titula-tura : *Televiziunea Română Liberă,* pentru că, într-o ţară care se pretinde *democratică*, televiziunea nici
nu poate fi altfel decît *liberă*. Prin urmare, epitetul e chiar comic dacă ne gîndim cum ar suna el în formule de tipul : *Free BBC, RAIUNO libero, TF1 libre* sau chiar *PRO TV liber*. (Este adevărat, uneori, condiţii speciale, precum starea materială precară a dascălilor, de pildă, creează pleonasme inedite, încît un confrate s-a văzut nevoit să-şi corecteze sintagma *biet profesor,* pe care a folosit-o într-o anumită împrejurare, cu amen-damentul pe cît de spiritual, pe atît de amar : „scuzaţi pleonasmul" !)

Independent înseamnă „liber", „autonom", „care nu atîrnă de nimeni şi de nimic". Ca în cazul cuvintelor : *democraţie, academician, televiziune, unanimitate*, cînd *independent* e „înzestrat" cu o complinire, însăşi semnificaţia sintagmei rezultate ar trebui pusă sub semnul îndoielii ; nu poate fi, aşadar, decît suspectă precizarea din subtitlul unui hebdomadar care se auto-proclamă : *săptămînal absolut independent*. Nu-i prea greu de constatat,

citindu-l, că acesta e independent, dar numai în măsura în care este liber să calomnieze, numai în măsura în care ocoleşte etica elementară — legile moralei devenind ale bunului plac — numai în măsura în care argumentele sfidează logica, batjocorind inteligenţa umană, numai în măsura în care injurătura înlocuieşte polemica şi minciuna adevărul. Altfel, el e… *absolut dependent* de un reflex totalitar reprobabil.

19 august

Polarizarea conceptelor

O caracteristică fundamentală a cetăţii totalitare este aceea că, deşi în plan propagandistic luptă împotriva proprietăţii, în fapt ea se năpusteşte să ia în posesie tot ceea ce se poate acapara. În numele statului „filantropic şi justiţiar", în realitate în profitul exponenţilor săi cei mai devotaţi. Nici măcar cuvintele limbii naţionale nu scapă de teribila forţă acaparatoare etatistă ; în mod sistematic şi lor li se fură proprietatea, adică înţelesul adevărat ; ele sînt mai întîi golite de sensul tradiţional, atribuindu-li-se unul contrar. Fenomenul este, se pare, general pentru comunism. Iată cum descrie faimosul disi-dent polonez Adam Michnik această fraudă semantică, de sorginte sovietică : „Vreţi să ştiţi care sînt intenţiile Kremlinului ? Vreţi să descifraţi sensul chemărilor sale la pace ? Uitaţi-vă la Polonia. Generalii noştri vorbesc la fel de frecvent despre înţelegere naţională şi de dialog cu societatea ca şi tovarăşii lor sovietici despre destindere şi limitarea înarmării. Limbajul comuniştilor are o anume individualitate : cuvintele se scriu într-un fel şi se citesc altfel. În acest limbaj, scrii « înţelegere » şi citeşti « lovitură de stat »".

Găsindu-şi explicaţie în logica deturnărilor, malver-saţia e necesară, pentru că numai aşa cuvintele pot fi sincronizate cu viziunea maniheistă în care nuanţele se pierd iremediabil, realitatea devenind *bună* sau *rea, progresistă* sau *reacţionară,*

albă sau *neagră*... În această gîndire simplificatoare şi comodă (de aceea profitabilă pentru propagandă), lumea întreagă este concepută în termeni bipolari, antinomici şi antonimici totodată. Françoise Thom, în cartea sa *La langue de bois,* explică pe îndelete tipicul după care sînt generate aceste inseparabile cupluri de concepte antitetice în care discursul de lemn propulsează ceea ce doreşte să ani-hileze şi să distrugă, dovedind că perechile respective funcţionează ca nişte maxilare puternice şi enorme, din încleştarea cărora nu scapă nimeni şi nimic. Nici un argument logic nu mai funcţionează între aceste malaxoare cuprinse de furia voracităţii, căci, odată nimerit între ele, apărare nu mai există. Aparent, pentru că o scăpare există totuşi, numai că e perversă şi umilitoare totodată. Această „ieşire" constă în adoptarea de către individ, împotriva propriei conştiinţe, a „limba-jului de lemn" (singurul nemasticabil), în ritualul căruia retorica tradiţională eşuează în formule fixe şi mono-tone, iar rostirea îşi pierde darul comunicării autentice şi harul unicităţii, devenind *rău comun ;* cu alte cuvinte, pînă şi la nivelul logosului, cetăţeanul este agresat perpetuu şi transformat în pion de sacrificiu. Pentru a se salva de moartea „fizică", victima e obligată să pactizeze cu opresorul, lăudîndu-i metehnele şi practicîndu-i stereotipiile. Preţul supravieţuirii este însă unul foarte mare, fiindcă reprezintă decesul „moral". Este ceea ce au practicat întîia oară chinezii, aşa-numita „spălare a creierului", experiment pe care noi, românii, l-am aplicat în temniţa de tristă faimă de la Piteşti, iar

mai tîrziu, în forme mai blînde, dar de lungă durată, în toată ţara. Experiment în urma căruia un popor întreg a ajuns, după o expresie celebră, „jumătate colaborator şi jumătate victimă”…

… Atît numai că, astăzi, destui justiţiari de vocaţie şi profitori de profesie dovedesc o (prea) bună memorie cînd e vorba de alţii, şi o amnezie totală în ceea ce-i priveşte. E, şi acesta, tot un reflex comunist, şi încă unul penibil !

26 august

Refuzul memoriei

— Giuseppe è morto !
— Ma come è morto ?
— Morto definitivo…

Dialogul din motoul acestui articol este reprodus dintr-un film italian, văzut în copilărie, şi din care nu-mi mai amintesc nimic altceva decît aceste cuvinte, care m-au obsedat multă vreme. Vasăzică : dacă există o moarte definitivă, înseamnă că există şi una parţială a fost concluzia. Mai tîrziu, citindu-l pe Haraucourt, am înţeles că poţi „muri puţin” : *partir, c'est mourir un peu* sau, citindu-l pe Horatius, că poţi „să nu mori chiar cu totul” : *non omnis moriar…* Am constatat apoi că, în viaţă fiind, oamenii fac tot ce le stă în putere (îşi construiesc monumente funerare, între altele) ca să-şi prelungească existenţa, prin memorie, *post mortem.*

Nici un sistem social din cîte a cunoscut omenirea n-a fost preocupat, sistematic, să distrugă, o dată cu viaţa, şi memoria victimelor sale. În afară de comunism. Chiar dacă Jeanne D'Arc şi Giordano Bruno, Jan Hus şi Constantin Brîncoveanu au fost suprimaţi fizic, aceştia supravieţuiesc, de veacuri, în cărţile de istorie ale omenirii. Suferinţele lor fizice şi psihice i-au înnobilat, nu i-au distrus, iar dispariţia lor „materială” nu a înseamnat uitare, ci, dimpotrivă, memorie.

Pentru „moartea definitivă” — care înseamnă refuzul memoriei individuale şi colective — s-a lucrat cu temei în România postbelică, punîndu-se în lucru

teribilul „experiment” de la Piteşti, despre efectele căruia va fi vorba în rîndurile ce urmează.

Cea mai cumplită experienţă a terorii concentraţio-nare din România s-a petrecut la închisoarea din Piteşti. Iniţiată de Nikolski şi aplicată de Ţurcanu. Recurgînd la procedee de o cruzime inimaginabilă, torţionarii — şi ei deţinuţi — îşi obligau victimele să treacă prin patru etape ale iadului, înainte de a deveni „cadavrele propriilor conştiinţe zdrobite”. Treptele vexaţiunii şi înjosirii erau progresive : *demascarea externă* (cînd deţinutul declara tot ce ascunsese organelor de anchetă), *demascarea internă* (cînd acesta divulga numele celor care l-au ajutat să reziste în interiorul închisorii), *demas-carea morală publică* (cînd încarceratul era forţat să batjocorească ceea ce avea mai sfînt în suflet, începînd cu propria-i familie şi încheind cu Dumnezeu). Ultima etapă, cea mai degradantă, echivala cu *uciderea morală* (cînd prozonierul era obligat să se solidarizeze cu călăii săi, devenind, la rîndu-i, torţionar). Procedeul era atît de pervers şi savant pus la cale şi cu atîta sadism dus la îndeplinire, încît nici una din victime nu i s-a putut sustrage. Transformat din oprimat în opresor, omul era definitiv anihilat ca persoană şi ca etalon moral. La Piteşti a fost îngropat de viu orice simbol al rezistenţei româneşti împotriva flagelului roşu. Să facem un efort de imaginaţie şi să ne închipuim ce s-ar fi ales din marile embleme ale umanităţii trecute prin expe-rienţa „reeducării” : Ioana D’Arc pactizînd cu englezii împotriva conaţionalilor ei, Giordano

Bruno abjurînd, Constantin Brîncoveanu practicînd şi propovăduind islamismul, Soljeniţîn susţinînd dictatura sovietică… Prin scufundarea victimei în mlaştina imundă a colabora-ţionismului, Piteştiul a instituit cea mai cruntă pedeapsă pentru opozanţii de opinie : neantizarea lor prin refuzul memoriei !

O „variantă ameliorată a reeducării" de la Piteşti — fără torturi fizice comparabile, desfăşurată însă neîntre-rupt peste 40 de ani — a fost aplicată întregului popor român prin sistemul de îndoctrinare, care te obliga pînă la urmă să devii tu însuţi propagandist. Căci ce altceva decît *demascare externă* era autocritica la care te silnicea puterea, pentru a-ţi crea complexul vinovăţiei ? Ce altceva decît *demascare internă* era obligativitatea delaţiunii, stipulată prin lege ? Ce altceva decît *demas-cări morale publice* erau luările periodice de cuvînt la învăţămîntul politic, prin care eram constrînşi să ne lepădăm de Dumnezeu şi să ridicăm în slăvi, împotriva convingerilor noastre, politica partidului şi „clarvizi-unea" celor aflaţi la putere, cărora le mai şi mulţumeam, că ne-au ajutat să devenim atei ? Ce altceva decît *uci-dere morală* era transformarea noastră în propagandişti puşi în situaţia de a propovădui o doctrină în care nu credeam şi de a-i obliga pe colegii şi prietenii noştri mai tineri să urmeze aceleaşi etape umilitoare, pe care le-am străbătut la vremea noastră ?

Sistematic şi perfid totodată, am fost constrînşi să devenim cu toţii ucenicii lui Ţurcanu. Aşa se şi explică suspiciunea reciprocă, eterna neîncredere,

ruşinea faţă de noi înşine şi faţă de ceilalţi : toate efecte secundare ale „fenomenului Piteşti", extins între fruntariile unei ţări întregi. Ultragierea şi dezonoarea trăite împreună ne-au divizat, ne-au înduşmănit şi ne-au creat complexe de culpabilitate, spre folosul iniţiatorilor acestui sistem, rămaşi uniţi iremediabil prin înseşi uneltirile lor.

Şi, dacă în temniţele Piteştiului s-a lucrat asiduu la nimicirea memoriei, astăzi „nimănui nu-i e îngăduit să uite că între 1949 şi 1952 s-a desfăşurat în România „experienţa" […], şi că dintr-un arhipelag al ororii, una din cele mai odioase insule s-a numit Piteşti" (Virgil Ierunca).

2 septembrie

Aplaudînd în cor robia…

Teribila experienţă de la Piteşti a început în chiar anii cînd Lucian Blaga îşi scria cel de-al doilea roman autobiografic : *Luntrea lui Caron*. Deşi poetul din Lancrăm n-a cunoscut direct reeducarea din celebra temniţă, geniul său scriitoricesc îi intuieşte esenţa demonică. Aceasta constă în anihilarea definitivă a personalităţii umane prin supunerea ei la o umilinţă maximă : aceea de a mulţumi public pentru propria neantizare, aceea de a colabora şi a se solidariza cu propria-i forţă distructivă. Dar iată faptele, urmînd cronologia romanului…

Imediat după război, Blaga este supus tuturor umilinţelor : i se ia dreptul de a publica. Numele său este degradat de contextele în care apare rostit sau scris. E scos de la Universitate şi exilat ca umil funcţionar într-o bibliotecă de provincie. Piesele de teatru nu i se mai joacă. Este înlăturat de la Academie. Colegii de breaslă, printre ei adulatorii de mai ieri, îl dezavuează public de cîte ori li se iveşte prilejul. Nici unul din meritele culturale nu-i mai este recunoscut, revistele şi editurile nu-l mai publică, vocea nu-i mai e ascultată, într-un cuvînt, este pus, cum el însuşi zice, „pe linie moartă”.

În aceste circumstanţe, cînd se miza pe distrugerea onoarei şi, o dată cu aceasta, a personalităţii sale, e vizitat de un gazetar de la „Scînteia”. Bănuind o cursă,

poetul nu-l invită să-i treacă pragul casei. Temerea i se adevereşte pe loc, căci ziaristul îi propune, nici mai mult nici mai puţin, decît să protesteze, în paginile oficiosului de foarte tristă amintire, împotriva suspendării partidului comunist din… Olanda. Greu de imaginat o mai mare perfidie. O mai absurdă situaţie. Victimă inocentă a partidului omonim din ţară, Lucian Blaga este invitat să reacţioneze împotriva suspendării aceluiaşi partid dintr-un stat cu care România de atunci nu avea nici un fel de raporturi reale. Nu conta, în logica umilinţei, faptul că tocmai partidul comunist român desfiinţase, la el acasă, celelalte partide politice. Nu conta, pentru că intraserăm într-o devenire istorică iraţională, în care nici logica, nici argumentele şi nici bunul simţ nu-şi mai găseau locul. Atitudinea lui Blaga mărturiseşte însă, peste timp, despre verticalitatea unei conştiinţe. El refuză „logica umilinţei", argumentînd necruţător :

„De ce mi se cere tocmai mie, care n-am făcut nicio-dată politică, să intervin cu proteste şi declaraţii în chestiuni care interesează exclusiv « partidul » ? Se face apel la mine — în ce calitate ? Se face apel la mine ca la o « personalitate » ? Dar, Dumnezeule-Doamne, de ani de zile eu nu mai sînt o « personalitate ». De ani — sînt un simplu număr sindical. Am fost dat afară din litera-tură. Cu o grijă metodică, susţinută. S-au luat măsuri, întru cît mă priveşte, la Cenzură, la ziare, la reviste. Numele meu nu mai poate fi amintit în presă decît înso-ţit de injurii. Numele meu a fost ras din lista membrilor Academiei Române. Ajunsesem încă de foarte tînăr —

« nemuritor », dar « nemurirea » mea era cu termen. Pentru piesele mele calificate drept mistice am fost exclus din teatru. Am fost dat afară de la Universitate, pe motiv că aş fi un exponent al esteticii « idealiste ». Din « personalitatea » mea n-a mai rămas, zău, nimic. Actualmente sînt un foarte obscur, mediocru număr sindical. În spiritul loialităţii mele de anonim cetăţean, sînt dispus să semnez declaraţii colective, de sindicat, dacă primesc un ordin în acest sens. Nu pot să fac însă declaraţii într-o calitate pe care n-o mai am, în calitate de pretinsă « personalitate »".

La întoarcerea în casă, Dora (în roman : soţia) îi remarcă numaidecît, după paloarea chipului, agitaţia lăuntrică ce-l luase în stăpînire : „Te-a căutat un gazetar de la Bucureşti, ce-a voit ?" În răspunsul lui, Blaga rezumă demonismul fenomenului de care vorbeam : „Ce-a voit, mă întrebi ? Declaraţii de entuziasm a voit. Nici mai mult, nici mai puţin decît atît. Robii din ţara tenebrelor, care se trudesc la munca piramidelor, sînt duşi la Memfis să defileze şi să aplaude urlînd că le place robia. Vezi tu, acest lucru nu s-a întîmplat pe vremea faraonilor, dar se întîmplă în secolul nostru…"

Într-adevăr, nu peste multă vreme, bine dresat, un popor întreg va defila, aplaudîndu-şi cu entuziasm opresorii, ridicîndu-şi în slăvi propria robie.

9 septembrie

Uniforma noastră cea de toate zilele

> „O extraordinară uniformitate domneşte în felul de a se îmbrăca ; fără îndoială, ea s-ar regăsi şi în suflete, dacă ar putea fi zărite. Este ceea ce permite fiecăruia să fie fericit."
>
> (André Gide, *Le Retour de l'URSS*)

Efortul ideologiei roşii era îndreptat programatic înspre ştergerea oricăror urme ale individualităţii umane. Cetăţeanul trebuia transformat într-un robot de bandă rulantă, executant obedient al unor directive centrale. Nici un mijloc nu era neglijat pentru atingerea acestui scop pervers. Tot ceea ce era strict individual trebuia să se estompeze şi apoi să dispară. Pînă şi în vestimentaţie funcţiona aceeaşi tendinţă dirijată spre depersonalizare prin monotonie, cu scopul vizibil de a înăbuşi mai întîi orice iniţiativă, pentru ca, mai apoi, să se poată generaliza… uniforma. Unii, precum chinezii lui Mao, mai avansaţi decît noi, au şi reuşit să o facă. Cei dintre noi care am trăit în epoca de aur ne mai aducem aminte de tragicomicele imagini televizate din „marea ţară prietenă", cînd, privind mase de oameni aliniaţi pe trasee ori aşezaţi cuminţi în bănci, la vreun congres, era imposibil să găseşti un singur reper de identificare a individului ; ne mai aducem aminte, desigur, şi de anecdotele, pînă la urmă… triste, ce se făceau pe seama vestimentaţiei lor. Nu conta că ei aveau o tradiţie milenară în materie de confecţii, că

din fabricile lor de textile plecau cele mai interesante modele „la export", că ei, chinezii, au fost descoperitorii mătasei naturale, pe care — ca o culme a ironiei — chinezoaicele n-aveau dreptul s-o îmbrace. Părea că totul e făcut la indigo, chiar şi fizionomia lor…

Revenind în România socialismului biruitor, ne mai amintim că nu numai vestimentaţia, dar şi înfăţişarea exterioară a omului trebuia să fie oarecum standard, căci, dacă nu corespundeai stasului, deveneai automat suspect; ne mai amintim apoi de amenzile ce se plăteau pentru portul de barbă sau de plete, sub pretextul, de pildă, că pe buletin erai pozat fără ele. Reflexele acestui mod de a gîndi, inoculat şi întreţinut cu perseverenţă ani în şir, s-au văzut bine în iunie 1990; atunci barba, manichiura şi inofensivii ochelari deveniseră însemne ale decadenţei sau — şi mai rău! — ale apartenenţei la „pătura socială" (suspectă) a intelectualilor, ceea ce pentru purtătorii de lămpaşe era un delict foarte grav. Şi, în consecinţă, aplicau pe loc, cum se pricepeau ei mai bine, corectivul necesar.

Blocurile de locuinţe erau tipizate tot în ideea de a se şterge diferenţele dintre ele şi, mai important, dintre locuitorii lor; personalitatea oraşelor era astfel anulată şi ea, căci nu văd ce diferenţă esenţială am putea des-coperi între cartierul Balta Albă din Bucureşti şi Calea Romanilor din Arad, între Centrul Civic al Craiovei şi omologul său din Deva, între cartierul Circumvalaţiunii şi Calea Şagului din Timişoara.

Arhitectura rustică tradiţională, în infinita ei varietate de culori şi forme, era complet nepotrivită cu concepţia „nivelatoare" a partidului unic, dar, mai ales, cu primi-tivul gust estetic al tiranilor aflaţi în fruntea statului : satele româneşti urmau, aşadar, să dispară, iar ţăranii să fie vîrîţi cu forţa în cutiile de beton ale civilizaţiei moderne. După care, o dată cu orăşenii, puteau îm-brăca entuziaşti uniforma fericirii, achiziţionată la Casa de Modă pariziană… „André Gide".

16 septembrie

Stilul e… neomul însuşi

Stilistica este o ramură mai nouă a lingvsticii, care începe să se impună ca ştiinţă independentă abia pe la începutul secolului nostru. Ea are drept obiect de studiu felul propriu de a se exprima al vorbitorilor sau al scriitorilor. Învăţaţii au remarcat însă, cu mult mai devreme decît constituirea stilisticii, realitatea că, într-o comunicare, indiferent ce scop se urmăreşte, fiecare îşi expune în manieră proprie ideile ori sentimentele care îl animă. Faptul este în măsură să-l individualizeze sau chiar să-l identifice pe vorbitor dintr-o masă, teoretic infinită, de „mînuitori" ai limbii, pentru că stilul atîrnă în mod fatal de natura omenească, fiind o marcă a personalităţii. Nu este, atunci, deloc întîmplător că definiţia cea mai plastică din cîte s-au dat stilului este a unui naturalist, francez de origine, Georges Louis Leclerc (1707–1788), cunoscut astăzi mai bine după pseudonimul Buffon. El a definit, în termeni sugestivi, caracterul individual al stilului prin formula foarte des citată : *le style, c'est l'homme même,* adică : *stilul este omul însuşi.* Naturalist fiind, Buffon privea maniera de exprimare aproape ca pe o predestinare biologică şi, trebuie să recunoaştem, el nici nu era prea departe de adevăr, cîtă vreme — asemenea timbrului vocal, aseme-nea amprentelor digitale, asemenea fizionomiei — stilul „trădează" identitatea umană.

Într-unul din romanele sale, Soljeniţîn evocă eforturile unei echipe de savanţi puşi la treabă de Stalin, pentru a găsi o metodă de identificare a timbrului vocii omeneşti la telefon. Tiranul roşu era convins că vocea umană nu poate fi contrafăcută şi atunci voia s-o… exploateze, profitînd de unicitatea ei, pentru a-şi supraveghea „tovarăşii". Savanţi renumiţi, încarceraţi în Gulagul sovietic, au trudit ani în şir, dar n-au reuşit să-i pătrundă tainele. Infractori temuţi din lumea interlopă şi gangsteri internaţionali au încercat să-şi modifice curbura amprentelor digitale, ca să scape de urmărirea Interpolului, dar n-au reuşit. Circulă legende că mafioţi notorii au recurs la mari specialişti în chi-rurgie plastică pentru a-şi schimba fizionomia. Nici ei n-au reuşit întru totul.

Anularea oricăror diferenţe dintre membrii societăţii comuniste a fost un scop constant al ideologiei. „Ştergerea reliefurilor" căta să se extindă în toate direcţiile. Am vorbit nu demult despre încercările de impunere a uniformei vestimentare şi arhitecturale, cît şi despre consecinţele sociale ce decurg de aici. Chiar dacă s-au încurajat prozaismul şi cenuşiul retoricii, chiar dacă s-au instituţionalizat prefabricatele verbale şi s-au promovat sloganuri, omogenizarea indivizilor prin limbaj a fost un ideal mult mai greu de atins. Şi aceasta pentru că exprimarea ţine de natura spirituală a omului, greu controlabilă, unde nici coerciţia şi nici teroarea nu sînt tot atît de eficace ca în lumea mate-rială. Ca să nivelezi stilistic cetăţenii, trebuie mai întîi să le

anihilezi personalitatea. Impunerea „limbii de lemn”, ca formă supremă a platitudinii agresive, este consecinţa directă a neantizării fiinţei umane şi triumful final al ideologiei împotriva individualităţii spiritului. E rezultatul transformării omului în neom. În condiţiile acestei sinistre metamorfoze, şi definiţia lui Buffon îşi pierde valabilitatea, mai bine zis se preface în contrariul ei, căci *stilul e* de-acum… *neomul însuşi.*

23 septembrie

Politica înlocuitorilor

Generalizarea haosului şi a incertitudinilor, a brambu-relii şi a ambiguităţilor s-a înfăptuit programatic şi cu un scop precis în ţara românească. Acolo unde domneşte arbitrariul şi incoerenţa, abuzurile rămîn nepedepsite, iar tirania se instalează în voie, căci legitimitatea nu-şi mai găseşte suportul logic, iar ilegitimitatea devine realitate cotidiană. Poporul nostru a intrat, astfel, pe nesimţite, într-o epocă a înlocuitorilor : la început, ofiţerii au fost înlocuiţi de tractorişti, politicienii — de ceferişti şi pantofari, profesorii universitari — de activişti. Puţin mai tîrziu, floarea-soarelui a fost înlo-cuită cu soia, benzina cu gazolina, untul cu margarina, cafeaua cu năutul (popular : nechezol), democraţia cu democraţia populară (sau originală). Într-un cuvînt, malversaţiunea se generalizase pe teritoriul României.

Universitatea timişoreană a fost construită pe un teren agricol care înainte era cultivat cu porumb. Propaganda a făcut, la vremea respectivă, mare caz de această mutaţie, care, în plan simbolic, prefigura progresul societăţii româneşti. Ca o ironie a sorţii însă, toate universităţile din ţară au rămas legate „ombilical” de… porumb. Căci, odată dispărute din peisaj, lanurile erau, fatalmente, regăsite de studenţi, în fiecare toamnă, la „muncile agricole obligatorii”. Îmi amintesc foarte bine de umilinţele îndurate, „la cules de cucuruz”, cînd, săptămîni în şir, în condiţii de muncă şi de igienă precare, suplineam cu brio

ţărănimea română, în loc să ne vedem de treaba noastră în amfiteatre şi biblioteci ; trăgeam din greu şi în silă, nu fiindcă desconsideram munca ţăranului, ci pentru că *aceea nu era munca noastră,* pentru că ne simţeam manevraţi, dispreţuiţi şi pedepsiţi, pentru că gîndul şi rostul nostru erau, atunci, în altă parte, pentru că eram degradaţi şi înjosiţi. Pentru că, furîndu-ni-se identitatea, intram în logica suroga-tului. În tot acest timp, ţăranii, deposedaţi de pămîntul strămoşesc, batjocoriţi şi umiliţi la rîndu-le în fel şi chip, părăseau în masă satele româneşti, strămutîndu-se la oraş, unde lucrau, fără poftă şi spor, în fabrici şi uzine, devenind roboţi industriali fără voie şi orăşeni de nevoie. Culesul de cucuruz care, odată, era un prilej de bucurie în lumea rurală s-a transformat în numai cîţiva ani în trudă imbecilă, caznă şi chin. Din această situaţie anormală, nu vedeam altă ieşire, decît făcînd haz de necaz. Îmi amintesc de catrenul profesorului Deliu Petroiu, rostit la jubileul de 25 de ani al Facultăţii de Filologie :

Pe-atunci din lan, cu auriu-i bumb,
Intra porumbul pînă-n facultate.
Azi, lucrurile-s radical schimbate :
Şi iese facultatea la porumb…

Un alt soi de „protest”, mai puţin literar, mi-a fost dat să aud la cenaclul „Flacăra” condus de Adrian Păunescu. Versificatorul de la Bîrca avea obiceiul (rar întîlnit în acele vremi) de a dialoga spontan cu asistenţa. Spectacolul se desfăşura într-o seară de toamnă tîrzie, la sala „Olimpia”. Un student, venit probabil direct de la practica agricolă — contrariat că,

în timp ce el e obligat să robotească patriotic, fiul lui Păunescu face turnee artistice prin ţară, protejat de aripa ilustrului părinte —, i-a pus poetului o întrebare incomodă, care suna cam aşa : „Tovarăşe Păunescu, de ce eu sînt nevoit să merg zilnic la cules de porumb, în timp ce fiul dumneavoastră, student ca mine, vă însoţeşte la spectacole prin toată ţara ?”. Abil, plin de sine şi făcînd pe disidentul, liderul cenacliştilor tună în aplauzele sălii : „Fiul meu e alături de mine, fiindcă el crede că munca agricolă nu-i treaba studenţilor, nici a elevilor şi nici a militarilor, ci e treaba ţăranului român !”.

… *Treaba ţăranului român*…

Ce-i drept, şi noi credeam la fel, însă nouă nu ne-a cerut nimeni părerea, iar egalitatea, cum prea bine se ştie, nu-i pentru căţei (a spus-o chiar un poet, înaintea lui Păunescu), ci pentru dulăi şi patrupede domestice de alte dimensiuni… „ponderale”.

30 septembrie

Politică şi ortografie

Francezul pronunţă *pe* (monosilabic şi nazal), dar scrie *p-a-i-n,* spune *e,* dar scrie *e-s-t,* rosteşte *fro* (cu *o* nazal), dar scrie *f-r-o-n-t* ş.a.m.d. Nu e deloc greu de constatat că, în plan grafic, formele franţuzeşti sînt destul de apropiate de etimoanele lor latineşti : *panis, est* şi *frons, -tis,* în timp ce, acustic vorbind, sînt cu mult mai îndepărtate de aceste etimoane. Aşadar, dacă francezii ar renunţa la scrierea etimologică, latinitatea limbii lor ar fi mai puţin evidentă pentru toţi.

Ortografia etimologică presupune o anumită cultură lingvistică şi istorică, întrucît cuvîntul scris nu se raportează la forma lui acustică de astăzi, ci la pronunţia lui de „ieri". Această scriere are de partea sa avantajul că păstrează legăturile lingvistice şi, într-un fel, chiar contactul sentimental cu un trecut, mai mult sau mai puţin îndepărtat, după caz ; ea reflectă, în gîndul celor ce scriu şi citesc, conştiinţa continuităţii şi a tradiţiei, a legăturilor cu istoria proprie. Avînd relaţii mai slabe cu prezentul şi mai puternice cu trecutul, scrierea etimolo-gică se deprinde mai greu, fiind mai complicată, iar cei ce scriu se expun mai uşor greşelilor. Însuşi nivelul cultural al individului se trădează mai evident în scrierea etimologică decît în scrierea fonetică, atîta vreme cît principiul etimologic este unul cultural, iar principiul fonetic este preponderent senzorial.

Scrierea românească, aşa cum s-a impus ea de un secol şi mai bine, este una fonetică ; în general, se respectă o regulă simplă : scriem cum pronunţăm, fără să ţinem seama de originea cuvintelor. Noi scriem : *noapte,* nu *nocte*, deşi latineşte era *noctem,* scriem *ţeastă,* nu *testa*, deşi latineşte era *testa*, tot aşa după cum scriem *soare,* nu *sole, moarte*, nu *morte, umăr* nu *humer* etc. O asemenea ortografie este mai simplă şi se deprinde mai uşor, ea reflectă însă într-o măsură mai mică tradiţia şi istoria, adică legăturile cu trecutul.

Lucrurile au fost prezentate, pînă aici, în liniile lor generale, oarecum didactic şi simplificator, întrucît, fără îndoială, realitatea este mult mai complicată. În fapt, cele două tipuri de scriere nici nu există în stare pură : ortografia fonetică foloseşte elemente de scriere eti-mologică, după cum şi ortografia etimologică recurge uneori la principiul fonetic.

Reforma ortografică din anul 1953 a fost dictată, în primul rînd, de raţiuni politice. Latinitatea limbii române, ca emblemă a nobleţei, trebuia abandonată. Aceasta pentru că rezistenţa întru latinitate putea deveni un factor de coeziune naţională (cum s-a mai întîmplat în istorie) şi, implicit, un obstacol în calea integrării României într-un panslavism cu centrul la Moscova. Renunţarea la *î* în favoarea lui *î* în interiorul cuvintelor estompa, în viziunea prosovietică, reală sau disimulată, de atunci, descendenţa latină a limbii române. Celelalte modificări impuse (între care cele mai importante au fost restrîngerea drastică a ariei de folosire a apostrofului şi înlocuirea lui *sînt* prin *sînt*)

urmăreau o finalitate mai subtilă: aparent, ele simplificau ortografia în interesul „maselor largi populare", în realitate ele încercau să ne îndepărteze şi mai mult de principiul etimologic care punea în lumină, prin mijloace grafice, romanitatea limbii noastre. Astfel, pe nesimţite, principiul politic înlocuia principiul ştiinţific. În „episoadele" următoare voi continua ideea, încercînd să arăt că şi reforma ortografică din anul 1953, şi cea din 1993 au fost acte formale, care au de-a face mai mult cu politica decît cu latinitatea.

7 octombrie

„Ordinea şi aventura” ortografiei române

Producînd argumente foarte puternice, împrejurări istorice şi culturale au constrîns treptat Academia să opteze pentru scrierea fonetică, în detrimentul celei etimologice. Acest lucru începe să se contureze pe la începutul secolului nostru. Într-o scrisoare (datată 1904) către Ioan Bianu, Sextil Puşcariu notează tranşant, glo-sînd pe marginea discuţiilor academice din acelaşi an : „Ca s-o spun de la început, numai fonetismul poate fi luat în considerare”.

Principiul fonetic urmează o regulă clară şi simplă : scriem aşa cum pronunţăm, ceea ce induce generali-zarea : pentru fiecare sunet o singură literă ! Ca orice principiu, nici acesta nu poate fi aplicat pretutindeni şi nici urmat *ad litteram*. Iată cîteva excepţii : **c** din ***c****are* nu e totuna cu **c** din ***ch****iar* sau **c** din ***c****er*, după cum nici **g** din ***g****ata* nu e identic cu **g** din ***gh****em* şi nici acelaşi cu **g** din ***g****er*. E uşor de închipuit la ce complicaţii inutile ar duce marcarea specială a tuturor acestor diferenţe fonetice. Am avea nevoie de trei semne diferite pentru fiecare din cele trei sunete. Concluzia : le lăsăm aşa cum ne-am deprins cu ele, fiindcă toată lumea de bună cre-dinţă înţelege convenţia. Şi tocmai pentru că realitatea ne pune faţă în faţă cu destule excepţii, cred că ar fi bine să nu introducem noi înşine altele acolo unde ele pot fi foarte bine evitate, cum se întîmplă în cazul lui *î* şi *î*.

Eliminarea ambiguităţilor, simplificarea şi unificarea criteriilor duc la coerenţă, la ordine şi claritate, la dis-ciplină intelectuală, la solidaritate între oameni în cele din urmă. După marile convulsii sociale, care produc dezordine în toate aspectele vieţii umane, vine o vreme a limpezirilor, cînd forţele centrifugale devin centripetale. Aşa s-a întîmplat după întîiul război mondial, cînd s-a înfăptuit unirea din 1918. Reforma ortografică al cărei mentor principal a fost Sextil Puşcariu a introdus bună rînduială în scriere, apropiindu-i spiritual pe românii de pretutindeni.

În ciuda dezordinii care s-a generalizat la noi în anii din urmă, ortografia părea a fi singurul sector ce ne mai lega laolaltă. Polemizam, ne certam, ne acuzam, ne apăram, dar ceva totuşi ne mai unea : scriam toţi la fel ! Rezistenţa ortografiei faţă în faţă cu flagelul omnipre-zent al dezordinii a fost însă de scurtă durată, pentru că reintroducerea lui **î** în interiorul cuvintelor a produs un haos… legiferat, care s-a acordat perfect cu cel din mintea oamenilor. Fiindcă o minimă incoerenţă provoacă un şir de neînţelegeri. Între **î** (din *pîine*) şi **î** (din *doborî*) nu e nici o deosebire acustică semnificativă. De ce să-i scriem atunci diferit, împotriva principiului fonetic ? Pe de altă parte, chiar dacă recurgem la crite-riul etimologic, generalizarea lui **î** în interiorul unităţilor lexicale nu se justifică pe deplin, cîtă vreme **î** nu provine întotdeauna din **a** latin. Iată, în *v**î**nt (v**e**ntus)*, **î** provine din **e**, în *r**î**u (r**i**vus)*, din **i**, în *l**î**ngă (l**o**ngum ad)*, din **o,** în *ad**î**nc (ad**u**ncus)* din **u**. Mai există apoi situaţii

curioase cînd **î**, apare de două ori în acelaşi cuvînt : ***fîntînă (fontana)*** sau ***rîzînd (ridendo) ;*** cum se vede din etimoane, **î** este în româneşte, de fiecare dată, reflexul a două vocale latineşti diferite : **o** şi **a**, respectiv **i** şi **e**. Mai mult, **î** iniţial provine din **a** latin în ***înger*** şi ***întîi (angelus,*** respectiv ****antaneus)*** şi totuşi Academia îl impune, aici, pe **î**, împotriva principiului etimologic !

Nimic nu mai e de înţeles, după cum multe, prea multe lucruri au rămas neînţelese după 1989. Iată că pînă şi ortografia ne arată cît de departe e încă vremea limpezirilor.

14 octombrie

Grammatici certant ?

În articolul de săptămîna trecută spuneam că hotărîrea Academiei Române cu privire la revenirea la *î* şi *sînt,* a introdus mai multă dezordine decît ordine în cultura noastră. Faptul era întrucîtva previzibil. Dacă această dispoziţie nu e cel mai periculos act postrevoluţionar, e totuşi cel mai arbitrar şi mai inutil. Consecinţa imediată : astăzi, aproape cinci ani mai tîrziu, confuzia e totală, spre disperarea îndreptăţită a multora.

La televiziunea română oficială, filmele sînt subtitrate după noile dispoziţii academice, dar pe alte canale, mult mai frecventate de ochiul românului, întîlnim, destul de des, vechea ortografie. Manualele şcolare se supun reglementărilor în vigoare, în timp ce ziarele se ghidează după principiul „pohtei ce pohtesc" fiecare : unele da, altele ba, cele mai multe şi da, şi ba.

Majoritatea scriitorilor şi a intelectualilor, fie din spirit contestatar, fie din convingere, fie din conserva-torism pur şi simplu refuză obedienţa. Editurile nu-şi impun decît rareori punctul de vedere, lăsînd totul în voia autorilor, aşa încît, la aceeaşi editură, ortografia este fluctuantă şi aproximativă. În aceste condiţii, îngri-jitori scrupuloşi ai unor volume colective se văd adesea nevoiţi să dea penibile explicaţii precum : *am respectat opţiunea ortografică a autorilor* sau altele la fel de insipide. Pentru ca brambureala să fie generală, unii zic *sînt,* deşi scriu

sînt, alţii pronunţă *sînt,* chiar dacă scriu *sînt* (am văzut şi *sînt !*), cei mai mulţi rostesc însă după cum scriu…

Şi astfel, încet, dar sigur, urcăm din nou pe prima treaptă în topul european al originalităţii, realizînd, fără glorie, eventul pluripartidism / pluriortografism.

Voi da un singur exemplu, dar de notorietate. Una din cele mai prestigioase şi mai citite reviste de cultură, *România literară,* este departe de a fi consecventă în această privinţă : editorialul lui Nicolae Manolescu, *Contrafort*-ul lui Mircea Mihăieş, *Cronica literară* a lui Gheorghe Grigurcu, *Micul dicţionar* al lui Mihai Zamfir, *Cronica ediţiilor* de Z. Ornea, *Simulacrele normalităţii* ale lui Eugen Negrici rămîn fidele vechilor norme, în timp ce *Poşta redacţiei* a Constanţei Buzea, articolele lui Alex. Ştefănescu, recenziile cărţilor străine ale Gretei Tartler le adoptă pe cele noi. Apar şi cazuri speciale : Monica Lovinescu, de pildă, scrie cu *î* (din *a*), dar cînd îi pomeneşte pe *Elţîn, Soljeniţîn* sau *Rîbakov*, refuză să-i… romanizeze (românizeze ?), conservîndu-l pe *î* (din *i*). Alte oscilaţii ortografice nici măcar nu aparţin colaboratorilor, bănuiesc, din moment ce, în unul şi acelaşi articol, găsim cînd *î,* cînd *î,* cînd *sînt,* cînd *sînt* etc.

Articolul săptămînal din revistă intitulat — parcă premonitoriu — *Păcatele limbii* nu se supune noilor hotărîri. Faptul că titulara rubricii, reputata lingvistă Rodica Zafiu, ignoră recentele norme ne pune încă o dată pe gînduri în ceea ce priveşte însăşi oportunitatea lor ştiinţifică, fiindcă opţiunea unui lingvist presupune o deliberare anterioară, care se face în cunoştinţă de

cauză. Dar atitudinea ei ne mai aminteşte un lucru despre care am aflat pe cale… folclorică, din moment ce, oficial, nu ni s-a comunicat nimic. La data votării ultimei reforme ortografice, în cel mai înalt for de ştiinţă şi cultură al ţării aveam doar doi academicieni lingvişti : Ion Coteanu şi Emanuel Vasiliu. Ion Coteanu a votat împotrivă, iar Emanuel Vasiliu s-a abţinut. Ceilalţi academicieni : artişti, medici, jurişti, ingineri şi de alte… naţionalităţi s-au pronunţat la unison *pentru,* într-un vot democratic, nu mă îndoiesc. Rezultatul votului demo-cratic însă, ca şi în alte împrejurări, mai puţin lingvistice, nu este — întotdeauna şi obligatoriu — cel adevărat şi cel drept. Căci adevărul stă în tăria argumentelor, iar nu în intensitatea şi numărul vocilor care, pasămite, îl clamează.

Chiar atunci cînd numai Galileo a ştiut, pământul se învîrtea cu noi cu tot…

21 octombrie

Mentalităţi central-europene

Cu mai mai multă vreme în urmă, am vorbit în trecere la această rubrică, despre etica şi habitudinile de esenţă central-europeană a *chiaburilor* ardeleni şi bănăţeni. Pentru a reabilita cuvîntul *chiabur,* dar mai ales cate-goria socială a gospodarilor înstăriţi din vestul ţării — umiliţi şi obidiţi în anii postbelici —, glosele ce urmează sînt necesare. Ele s-au alcătuit, nu întîmplător, în zilele acestea de toamnă, cînd culesul strugurilor nu mai are aproape nimic din romantismul său de altădată.

Să tot fi avut vreo 15 ani cînd am citit întîia oară romanul *Desculţ* al lui Zaharia Stancu. Îmi amintesc exact că atunci m-a şocat cumplit scena cu botniţa pusă de un moşier la gura clăcaşilor, pentru ca aceştia să nu poată gusta din strugurii pe care tocmai îi culegeau. Citind şi recitind scena, mă cuprindea o revoltă nemă-surată, dar nu pentru suferinţa lucrătorilor, ci pentru minciuna gogonată din roman. Obişnuit cu sărbătorile de la culesul viilor din podgoria Aradului, cînd pe dealuri răsunau din zori pînă seara cîntecele tarafurilor ţigă-neşti, cînd culegătorii erau ospătaţi la prînz cu papricaş, varză murată şi carne de berbec, iar seara, la plecare, mai căpătau şi cîte un coşuleţ de struguri, pentru cei de-acasă, n-aveam cum crede că, altundeva, tot printre români, culegătorilor li s-au pus botniţe ; ideea mi se părea o glumă proastă, şi nu fără motiv. Mie îmi stăruia în minte îndemnul *chiaburului* către lucrători de a mai lăsa, ici-colo, cîte

un ciorchine pentru cei ce veneau „pe urmă”, a doua zi. Căci sătenii care nu posedau viţă de vie se bucurau de un drept nescris, dar cu stricteţe respectat, de-a lungul anilor : să strîngă ei ce rămînea necules de… *chiabur*.

Astăzi, după ce am avut de mai multe ori ocazia să cunosc „pe viu” cutumele „orientului românesc”, n-aş mai băga mîna în foc pentru nimic şi mărturisesc că nu ştiu şi nici nu-mi pot da seama dacă scena din *Desculţ* s-ar fi putut petrece aievea. Pot jura însă, în deplină cunoştinţă de cauză, că în podgoriile Aradului asemenea fapte ar fi fost cu neputinţă de imaginat. Ajunge să recitim pasajul despre culesul viilor din romanul *Mara,* pentru a reconstitui o atmosferă care azi poate părea idilică : „Ce-i aici în timpul culesului, pe la începutul lui octomvrie, aceasta nu poate s-o ştie decît cel ce-a văzut cu ochii lui. […] Săptămîni de zile de-a rîndul vin mereu şi de la deal, şi de pe la şes, unii ca să lucreze, alţii ca să petreacă cîteva zile bune, toţi veseli, toţi gata de a se bucura de viaţă. […] Ici fluier, colo cimpoi, mai departe o chitară, o vioară, o harmonică şi iar un taraf de lăutari, pretutindenea cîte o descărcătură de puşcă, o rachetă ori cel puţin cîte un chiot de fiecare vadră turnată în butoi, şi toţi stau la poveşti, cîntă, joacă, petrec în zburdalnică-nvălmăşeală”.

„Taraful de lăutari” şi „zburdalnica-nvălmăşeală” nu-s tablouri convenţionale, ci realităţi pe care cei din pod-goria Aradului le-au cunoscut aievea. Ele sînt reflexul mentalităţii central-europene, în virtutea

căreia *chiabu-rul* oferea coşul cu struguri în locul botniţei, iar munca însemna bucurie.

P.S. Am plasat intenţionat cuvîntul *chiabur* în contexte favorabile, pentru a-l exonera *post factum* de o peioraţie nedreaptă. Recitind articolul, mi se pare că s-a întîmplat tocmai pe dos : contextul însuşi s-a contaminat de unda peiorativă a cuvîntului. Poate că mă înşel ; dacă nu, aceasta este o dovadă peremptorie că, undeva în subsolurile conştiinţelor noastre, ideologia roşie mai lucrează încă.

28 octombrie

Duplicităţi asumate

Pe la mijlocul anilor ’80, am trăit o experienţă curioasă : un profesor universitar de socialism, cu care nu eram în termeni prea apropiaţi, dar pentru care nutream o anumită simpatie, m-a întrebat retoric, în dru-mul nostru comun spre casă : „Oare de ce n-am rămas eu profesor de matematică şi mi-a trebuit filozofia ? De treizeci de ani le spun numai minciuni studenţilor”. Îmi aduc aminte că am fost pus în încurcătură şi, pe moment, n-am ştiut ce să-i răspund. În cele din urmă, eludînd retorismul întrebării sale, am replicat, oarecum cinic : „Lăsaţi dom’ profesor, nu vă necăjiţi, că tot nu vă crede niciunul”. Profesorul, căruia nu-i lipsea simţul umorului, m-a privit în tăcere şi a zîmbit stînjenit. Nu vreau să devin patetic şi nici să dramatizez prea mult o discuţie întîmplătoare, dar mă simt dator să mărturisesc că, ori de cîte ori mă gîndesc la profesor, imaginea lui e însoţită de zîmbetul acela amar. Care mie mi s-a părut, atunci, sincer…

Societatea românească a fost obişnuită, ani în şir, să trăiască în duplicitate. Faptul ne-a marcat, fiecăruia din noi, personalitatea. În ce consta această duplicitate ? Nimic mai simplu : spuneai ce crezi şi ce gîndeşti cu adevărat numai între prieteni foarte apropiaţi sau acasă, adică în împrejurări neoficiale şi la adăpost de posibile delaţiuni. În asemenea circumstanţe erai, de obicei, necruţător şi radical, vehement şi… eroic, ridicai chiar tonul, iar discursul

se încheia, de regulă, cu o înjurătură la adresa celui din fruntea ţării.

De îndată ce te aflai printre „colegii de muncă" însă, pe la întruniri oficiale ori şedinţe, schimbai radical registrul. Spiritul critic îţi dispărea ca prin minune, deveneai mercenar fără… plată într-o armată de cîntă-reţi în strună şi, de la critica vehementă, treceai brusc la nemăsurata laudă a înjuratului. Sau, în cel mai bun caz, asistai pasiv la „dezbateri", tăcînd chitic şi citind ziarul, care, ca printr-o ironie a sorţii, nu putea fi altul decît *Scînteia* ori, dacă nu, atunci o soră mai mică a acesteia. Toţi am practicat duplicitatea, chiar dacă azi ne e ruşine de ea şi ne întrebăm, ca Martin, ursul lui Bogza, din *Paznic de far*: „Cum de-am putut juca, oare, în ritmul tobelor ţigăneşti?". Turpitudinea şi abandonul moral deveniseră obişnuinţă, nimeni nu se supăra pe nimeni, priveam cu îngăduinţă balcanică şi înţelegere filozofică spectacolul grotesc cotidian, în care actorii eram noi înşine şi, ceea ce e mai grav, nu ne simţeam vinovaţi, nici faţă de colegi şi prieteni, nici faţă de propria conşti-inţă. Într-un fel aveam dreptate: „societatea multilateral dezvoltată" era astfel construită, încît numai cu preţul acestor laşităţi umilitoare se putea supravieţui.

Ce e de neînţeles astăzi? Lumea „postrevoluţionară" s-a scindat în mod curios; peste aceste lucruri s-a aşternut amnezia selectivă: unii, uitînd osanalele de la serviciu, îşi amintesc numai înjurăturile de acasă şi se consideră eroi; alţii îşi amintesc numai de partea jenantă a existenţei lor şi

încearcă să treacă totul sub tăcere, aplicînd, mai mult de ruşine decît de frică, politica struţului. Cred că a venit vremea să privim adevărul „verde-n faţă" şi să nu ne tot ascundem vinovăţiile şi laşităţile. Mai ales acum, „după război", să avem, în sfîrşit, curajul de a ne reevalua istoria individuală şi colectivă. Dar fără să ne transformăm — orbiţi de ură sau marcaţi de complexe — în procurori morali, ară-tîndu-i cu degetul pe ceilalţi şi refuzînd imaginea din oglinda proprie.

11 noiembrie

Paternităţi disputabile

Urmărind un film american, din care am văzut doar finalul, m-am pricopsit zilele trecute cu o noţiune juri-dică nouă, de care habar n-aveam pînă atunci : *tată psihologic*. Acest concept era opus celui de *tată... biologic*. Din opoziţia termenilor, am înţeles imediat că *tatăl psihologic* era cel cu care s-a obişnuit copilul şi de care se simţea legat sufleteşte, în timp ce tatăl biologic era (împreună cu mama… tot biologică), coautorul natural al copilului. Tribunalul, care într-un „proces de partaj" trebuia să „dea în folosinţa" unuia din cei doi taţi obiectul disputat : copilul, s-a pronunţat în favoarea tatălui psihologic. Argumente va fi avut, probabil, instanţa, iar cei care au văzut filmul în întregime pot confirma sau infirma, după judecata proprie, justeţea deciziei în urma căreia psihologicul a învins biologicul.

În ce mă priveşte, abia la sfîrşitul filmului mi-am dat seama că în spatele anecdoticii se ascundea un mesaj mai subtil. Că totul era… propagandă curată. Că, dincolo de faptele derulate, asistam la o pledoarie indirectă pentru coeziune în familiile — destul de numeroase în America — în care fie mama, fie tata, fie, în cazul adopţiilor, şi mama, şi tata educă şi întreţin copiii altora. Şi mai era ceva : o terapie subtilă a traumelor ce pot rezulta din asemenea realităţi. Am mai văzut filme ame-ricane în care, prin detalii ce pot părea derizorii, se făcea propagandă

pentru a-i exonera de complexe rasiale pe negri, pentru a întreţine curajul şi speranţa în cele mai disperate situaţii, pentru a stimula competiţia acolo unde ea trenează.

E lesne de observat că funcţia propagandistică nu e străină de interesele statului care încearcă, prin toate mijloacele, să ţină sub control factorii de destabilitate din interiorul lui.

Statul comunist a fost întotdeauna unul paternalist. În privinţa asta era foarte inventiv. Lui nu-i păsa, e adevărat, de subtilităţi cu tentă umanitară, de taţi psihologici sau biologici şi de alte distincţii juridice sau filozofice. Fără teamă de ridicol, el a introdus, în schimb, ideea de *tată politic,* cu variantele sale *părinte, tătuc* şi cu altele mai îndepărtate, dar care se înrudesc cu acelaşi concept : *conducător, învăţător, cîrmaci*. Propaganda făcea tot ce-i stătea în putinţă ca *tatăl politic* să fie mai important decît cel biologic. Este cunoscută şi, adeseori, citată povestea reală a lui Moruzov, „copilul sovietic" care — victimă tragică a propagandei roşii — şi-a denunţat *părinţii biologici,* pentru a-şi salva *tatăl politic :* pe Stalin, împotriva căruia i se părea că uneltesc părinţii lui adevăraţi.

Ideea paternalistă era cultivată cu asiduitate şi se reflecta copios în limbaj : Marx şi Engels erau *părinţii* noştri *spirituali,* iar marele Lenin era *tătucul* noro-dului oropsit. Un „poet" o spune explicit în versuri candide :

La cinci ani, tata de Lenin mi-a vorbit,
Cînd s-a-ntors de pe locomotivă ostenit.

Mi-a spus că n-a fost rege nici voievod,
Ci un *tătuc* al oropsitului norod.
[…]

Mă iartă, tovarăşă profesoară,
Eu parcă tocul nu în călimară
Îl moi, ci-n inima-mi ce veşnic o să bată
Pentru Ilici la fel ca pentr-un *tată*.

La fel sau chiar mai abitir ! Dar iată că, după moartea lui Lenin, doliul a durat exact… „trei zile cu cea de alaltăieri", vorba lui Creangă, iar „norodul oropsit" s-a consolat rapid, găsindu-şi un tată adoptiv. Tată care — contrazicînd ingenios biologia — a devenit peste noapte un tată adevărat. Iar „poeţii", într-un elan unanim, au ajutat poporul să înţeleagă metamorfoza, confirmînd cum nu se poate mai grăitor vorba latinească : PATER SEMPER INCERTUS. Din fericire, noul tată, Stalin (în ruseşte, *stali* = „oţel"), călit ca oţelul lui Ostrovski, s-a dovedit a fi mult mai grijuliu şi mai generos cu odraslele sale decît predecesorul, asigurîndu-le îndelungi vacanţe în Siberia ori excursii fără retur pe tărîmul umbrelor…

18 noiembrie

Pîinea şi circul

Statul totalitar a fost întotdeauna foarte grijuliu cu cetăţenii săi. Grija lui de căpetenie era ca nu cumva aceştia să piară cu toţii. Şi atunci, printr-un mecanism de o perversitate infinită, proceda în aşa fel, încît nu te lăsa nici să mori, dar nici să trăieşti cum ai fi dorit. Nu te lăsa să mori, nu fiindcă te iubea, ci fiindcă avea nevoie de tine, pentru a supravieţui EL în eternitate. Ca să nu-ţi dai prea devreme obştescul sfîrşit, îţi azvîrlea pîinea (neagră şi pe cartelă !), ca să nu te revolţi îţi oferea circul (de prost gust şi ieftin). Strategia nu e de azi, de ieri ; o cunoşteau şi romanii, doar de la ei ne-a rămas formula *panem et circenses.*

În vremurile „moderne", ale socialismului biruitor, circul era adaptat epocii şi, mai ales, „necesităţilor obiective" ale cetăţeanului. Chiar dacă penibil, noul circ era mai bine adaptat realităţilor decît cel antic şi, în orice caz, mai diversificat decît alimentaţia zilnică ; el rămînea însă mizerabil, ridicol şi de prost gust precum epoca „multilateral dezvoltată" ce l-a generat ; pentru unii au fost inventate spectacole, care se desfăşurau pe mari stadioane, pentru alţii — marşuri întru salvgardarea păcii mondiale ; unora li se ofereau mitinguri măreţe pentru proslăvirea comandantului suprem, altora „cu simţ artistic" — spectacole ale subculturii intitulate pompos : *Cîntarea României.* Popoarelor mai însetate li se repartiza generos porţia zilnică de alcool (vodcă, în

speţă), care ţinea loc şi de pîine, şi de circ. Prin anii ’80, după moartea lui Brejnev, unuia din succesorii lui (dacă nu mă înşel, Andropov) i-a venit ideea nefericită să limi-teze consumul de vodcă. A fost cea mai mare greşeală… ideologică, fiindcă nici o măsură luată după 1917, cît de drastică va fi fost ea, n-a bulversat, în asemenea hal, societatea sovietică. Cartela de pîine, raţionalizarea căldurii şi a curentului electric, îngrădirea drepturilor individuale, limitarea călătoriilor, chiar şi în interiorul Uniunii, toate acestea au fost biete mofturi pe lîngă restricţia la vodcă. În acei ani, mi-a căzut din întîmplare în mînă un număr din revista franţuzească de umor *Le Canard enchaîné,* un fel de *Academia Caţavencu* a francezilor, în care am contemplat o caricatură foarte inspirată, înfăţişînd un grup de oameni pe feţele cărora se citea disperarea şi revolta. Ei implorau la unison : *„Brejnev, reveille-toi, rends nous la vodka !”*, ceea ce, în versiune românească, ar fi : „Brejnev, deşteaptă-te din mormînt şi adă-ne nouă vodca cea de toate zilele !”.

Religia, poreclită de corifeii fericirii universale : „opiul popoarelor”, a fost înlocuită cu sfeştania patriotismului naţionalist, clamat indecent pe toate drumurile şi în toate ocaziile. Dragostea de aproapele propovăduită de creştinism a fost substituită cu ura de clasă ; cînd „exploatatorii” au dispărut, ura viscerală n-a părăsit totuşi minţile ideologice şi atunci ea a fost îndreptată împotriva alogenilor (minorităţilor religioase, culturale, naţionale). Internaţionalismul proletar, promovat cu consecvenţă de

Internaţionalele, cîte vor fi fost ele, şi sintetizat în atît de cunoscutul slogan : „Proletari din toate ţările, uniţi-vă !” şi-a pierdut, ca prin minune, actualitatea ; el a fost înlocuit, la rîndu-i, cu mefienţa faţă de tot ceea ce venea din afara graniţelor ţării. Însuşi imnul proletarilor, *Internaţionala* („Sculaţi, voi oropsiţi ai vieţii, / Voi osîndiţi la foame, sus !”, vă mai amintiţi ?), pe care şcolarii îl fredonau obligatoriu la sfîrşitul cursurilor a dispărut din repertoriul corurilor şi formaţiilor artistice de amatori. Căci muncitorii din Occident, cei „osîndiţi la foame” din cîntec, veneau în ţară cu Mercedesuri, în timp ce ai noştri, în calitatea lor de clasă conducătoare, circulau pedestru, păstrînd patriotic legătura cu solul străbun…

25 noiembrie

Adevăruri calme

Într-o dezbatere televizată, doi tineri au emis ipoteza că toţi românii sînt vinovaţi pentru ceea ce s-a întîmplat în ţara noastră vreme de atîţia ani, cît am trăit sub dictatură. Octavian Paler a ripostat pe loc : „cînd spui că toţi sînt vinovaţi e ca şi cum ai spune că nimeni nu este vinovat !”. Nu vreau să devin arbitrul acestei dispute, nici nu am căderea să-mi arog o asemenea misiune, dar vreau să-mi spun totuşi părerea într-o chestiune atît de delicată precum cea a vinovăţiei românilor. Eu înclin să cred că amîndouă părţile aveau dreptatea lor ; dreptatea absolută era de partea tinerilor, dar dreptatea relativă era de partea lui Paler. Şi nu ştiu care dintre cele două e mai importantă. Iată de ce.

Mi-am pus, de mai multe ori, problema asumării „compromisurilor” atunci cînd e în joc o cauză nobilă. Să mă explic. Înainte de 1989, dacă nu erai membru de partid, nu te puteai înscrie la doctorat. Dacă nu aveai doctoratul, nu puteai promova în învăţămîntul superior sau în cercetare. Dacă nu aveai „tu” acces, venea un nechemat, care nenorocea generaţii întregi de studenţi. Acesta este un caz. Altul : dacă în anii ’50 nu începeai un articol ştiinţific cu un citat din Stalin sau, în anii ’80, cu unul din Ceauşescu, nu prea puteai publica nimic în domeniul istoriei sau al filozofiei. Era, oare, mai bine să taci şi să-i laşi liberi pe impostori să-şi facă damblaua sau era preferabil să disimulezi că accepţi dogma şi să dai, de formă, un citat, două, iar apoi, eliberat de ruşinoasa obligaţie,

să-ţi onorezi corect meseria ? Mai putea, oare, Marin Preda să scrie *Delirul* sau *Cel mai iubit dintre pământeni,* dacă n-ar fi produs, mai întîi, *Desfăşurarea ?* Mă tem că nu !

Chiar după ’89 a fost, oare, mai înţelept să te retragi de la conducere cînd ai văzut că o ia razna (cum au procedat cîteva conştiinţe adevărate) şi să-i laşi pe noii autocraţi să-şi facă de cap sau era mai bine să rămîi în sfera puterii şi, de acolo, să te opui, cu o anumită şansă, nelegiuirilor ? Din punctul de vedere al moralei absolute răspunsul e unic : *fără compromisuri,* dar din punctul de vedere al randamentului social (iertaţi clişeul !) lucrurile stau puţin altfel. Dacă luăm, aşadar, în discuţie cazurile ideale, răspunsul e unul, dacă examinăm cazurile reale, acesta e altul. Să nu uităm apoi faptul că nu toţi oamenii au vocaţia sacrificiului… Ba dimpotrivă, cei care o deţin sînt foarte puţini. Ceea ce m-a exasperat, după ’89, a fost faptul că mulţi dintre cei care au ridicat piatra n-au fost, înainte, uşi de biserică, în timp ce adevăraţii eroi, cei care s-au opus făţiş dictaturii, adică disidenţii cunos-cuţi, au fost mai discreţi, mai înţelegători şi chiar mai clemenţi.

Biserica ortodoxă — singura instituţie îndrituită să-şi spună cuvîntul asupra acestor dileme — nu s-a pro-nunţat, nici înainte şi nici după ’89. Aflu însă, din cartea lui Adam Michnik, *Scrisori din închisoare,* care era opinia Cardinalului Poloniei în această privinţă. Acesta considera că intelectualii au două îndatoriri egal de importante : să-şi păstreze demnitatea, dar şi să păstreze legătura cu tineretul. Legătura cu tineretul nu putea fi însă menţinută fără

acele, minime, compromisuri. Şi atunci, Primatul polonez decide : „alegerea îi revine fiecăruia — vocii conştiinţei şi raţiunii sale : nimeni nu poate condamna decizia altcuiva".

Din păcate, la noi s-a instaurat o stare de confuzie generală cînd vine vorba despre un asemenea subiect delicat şi atunci fiecare adoptă o poziţie sau alta după împrejurări sau, vai, cîteodată după interese. De cele mai multe ori însă subiectul e ignorat cu premeditare, căci politica struţului a fost întotdeauna profitabilă.

Problema culpei s-a pus la germani — în termeni mult mai severi, desigur — după al doilea război. Karl Jaspers a făcut distincţiile necesare în eseul filozofic *Conştiinţa culpei.* Aici el propune cîteva adevăruri calme, de care era atîta nevoie pentru ca naţiunea germană să renască pe baze morale. Cred că şi noi, românii, avem dreptul să sperăm într-o renaştere întemeiată pe asemenea adevăruri…

9 decembrie

O metaforă inspirată

De aproape un an comentez, în cadrul rubricii *ACCENTE*, *limba de lemn*, acest discurs ritualic, menit să îngheţe în tipare descurajante gîndirea independentă, un limbaj ce are în programul său ocult scopul precis de a nărui inteligenţa omenească, numai şi numai pentru a putea impune un sistem politic antiuman. Prin decon-certările, sofismele şi malversaţiile pe care le introduce în sînul retoricii, acest limbaj încearcă să răstoarne logica şi să confere, astfel, legitimitate unor abuzuri şi ilegalităţi evidente. M-am gîndit de multe ori că suprali-citarea acestei metafore ar putea să-l irite pe cititor, de aceea încerc să fac nişte consideraţii pe marginea ei prin care să motivez apelul frecvent la o figură de stil pe cale de a deveni termen ştiinţific.

În primul rînd ar trebui spus că sintagma în discuţie nu este o inovaţie autohtonă. Ea a fost pusă în circulaţie de alte culturi şi calchiată ulterior în româneşte. Există chiar o carte cu acest subiect pe care am evocat-o de mai multe ori în „serialul" meu. Ea aparţine cercetă-toarei Françoise Thom şi se intitulează, în original : *La langue de bois*. *Bois* înseamnă în franţuzeşte lemn, iar ca dovadă a… francofoniei românilor, am auzit chiar expresia *boisificarea limbajului*, formulă care nu mi-a displăcut deloc, deşi ne aflăm foarte aproape de ceea ce se cheamă : *barbarism* (şi acesta tot un lexem

metaforic). Personal, găsesc foarte potrivită sintagma *limbă de lemn*, fiindcă este cu deosebire sugestivă.

Agresarea conştiinţei şi a inteligenţei umane prin recurgerea acestui limbaj ritualic la nişte tipare penibile, repetate la nesfîrşit cu deliberare, pare a fi consecinţa directă a înlocuirii limbii omeneşti — organ mlădios, alcătuit din muşchi şi papile sensibile — cu un alt organ, fabricat dintr-un material prin excelenţă inert : lemnul. Greu de găsit — să recunoaştem — un material mai potrivit ca lemnul pentru a desemna o antinatură atît de deprimantă. Încercări de substituire sinonimică s-au mai făcut, dintre acestea cele mai multe umoristice, la *Academia Caţavencu*, dar nu numai ; sfera predilectă este însă tot… lemnoasă : limba de *brad,* de *fag* sau, şi mai expresiv, limba de *rumeguş.* Un exemplu : „În cuvîntarea sa periodică despre Iorga, [domnul X] a evocat, în vigurosul stil de *brad*, în amestec cu *salcie,* cele cinci ameninţări periodice la adresa democraţiei". Nici expresia *limba de ulm* nu-i ocolită de celebrii aca-demicieni de cînd cu originalul prenume al ministrului reformei.

În măsura în care abate discursul de la scopul său pri-mordial, acela de a transmite informaţii, *limba de lemn* este o stare maladivă al cărei agent patogen e (ne)omul însuşi. Esenţa sa este utilizarea expresiei lingvistice împotriva ei înseşi, opunînd-o comunicării autentice. Este, cu alte cuvinte, un act sinucigaş. Evident, vorbind despre aceste lucruri, am avut în vedere starea normală, adică sănătoasă, a limbii, cînd aceasta vrea, într-adevăr, să comunice

ceva. Starea ei patologică : noncomuni-carea, practicată de limbajul ideologizant, acţionează însă în sens invers, căci resursele limbii sînt mobilizate nu în direcţia clarificării, ci în scopul derutării, aşa cum am văzut în episoadele de pînă acum. Ea creşte în afara logicii şi a bunului simţ, îneacă în pasta-i vîscoasă gîndirea liberă, ucide în faşă iniţiativa raţională, împlineşte, fără glorie, genocidul ideilor. Într-un cuvînt, este un instrument de insultă şi tortură a inteligenţei umane.

Şi cea mai dezagreabilă utilizare a lemnului (de la Vlad Ţepeş încoace), pe care a cunoscut-o omenirea !

16 decembrie

Lecţia istoriei naţionale

Cînd n-au mai putut îndura nedreptăţile, frigul şi foamea, abuzurile şi umilinţele cotidiene, cînd puterea totalitară le viola pînă şi intimitatea căminului, românii au ştiut să fraternizeze între ei şi să înlăture dictatura printr-o mişcare sublimă, dar care nu şi-a găsit încă un nume. Sau, dacă şi l-a găsit, nu toţi sînt de acord cu el : fost-a *revoluţie* sau *lovitură de stat,* fost-au *evenimente* sau *revoltă populară ?* Ca în atîtea alte cazuri, indecizia lexicală reflectă fie o percepţie subiectivă a faptelor, fie escamotarea voită a adevărului, prin intreţinerea confu-ziei în minţile oamenilor. Iar necunoaşterea adevărului pînă la capăt conservă deruta ca stare de spirit. Or, nimic nu este mai profitabil pentru clasa politică de la putere decît echivocul, căci numai astfel ea poate folosi în propriu-i inters pînă şi istoria naţională. Tocmai de aceea mi s-a părut ridicolă, în aceşti ultimi opt ani, naivi-tatea unora de a crede că adevărul poate fi smuls de la clasa politică, profitoarea directă de pe urma enormelor confuzii. Şi tare mă tem că nici azi el nu poate fi aflat integral, în ciuda tuturor promisiunilor care ni s-au făcut. Adevărul deranjează, adevărul înspăimîntă, ade-vărul îţi dă frisoane… Celor care nu sînt de acord cu mine le propun să-şi reexamineze faptele, atitudinile, laşităţile şi compromisurile pe care le-au săvîrşit

înainte de 1989 ; sînt sigur că, dacă „dialogul" lor cu propria conştiinţă va fi sincer, celor mai mulţi le va trece imediat cheful de a pune mîna pe piatră şi de a azvîrli cu ea în alţii.

Euforia după 1989 a fost generală ; nu s-a mai întrerupt curentul electric, caloriferele s-au încins miraculos, am primit apă caldă şi încă nonstop ; îţi dădeau benzină cu 9 lei litrul şi nu te mai întrebau de bon ; la pîine nu mai arătai buletinul ; în măcelării „s-a băgat" carne cu 30 de lei kilogramul ; sîmbăta nu ne-am mai dus la lucru, iar pentru vacanţe de vis ne-au dat paşapoarte ; nu ne-au mai chemat la control nici maşinile de scris, nici nevestele ; au răsărit ziare multe, unele independente, altele absolut independente ; ce să mai vorbim de televi-ziune ? Ea a devenit vedeta numărul unu : a fost botezată frumos chemîndu-se *liberă ;* ne-am cumpărat cu toţii televizoare color la care am urmărit (şi tare ne-am mai minunat !) revoluţia în direct ; mai apoi s-au dat şi unele imagini îmbunătăţite, reluări cu faze mai importante, ca la fotbal ; cu sufletele la gură, am vizionat procese şi execuţii ; cînd se supraîncălzeau aparatele, se mai dădeau meciuri, filme lăcrimoase şi (vă mai aduceţi aminte ?) *Lambada. Telejurnalul* se metamorfozează în *Actualităţi ;* schimbăm — a patra oară în jumătate de secol — imnul naţional. Ţările NATO la un loc n-au fost în stare de asemenea performanţă. Fără deosebire de sex sau de naţionalitate, concetăţenii noştri se pensionează pe capete, invocînd indispoziţii şi migrene ; poliţiştii autohtoni

conduc în topul mondial al… politeţei, într-un cuvînt : Paradisul s-a mutat în România. Pentru scurtă vreme însă, căci, încetul cu încetul, facem proba unei puteri de revenire neobişnuite : unul cîte unul răsar ca din pămînt personaje noi, alcătuite după chipul şi asemănarea celor împuşcate, dar cu mască de democraţi ; cînd se mai întîmplă să nu semene leit cu cei dinainte, atunci descind direct din teatrul lui Caragiale. Preoţi în sutană se împing în faţă şi devin vedete parlamentare ori de televiziune ; purtătorii de lămpaşe marchează succesi-unea anotimpurilor în capitală, readucînd în actualitate şlagărul părinţilor sau bunicilor noştri : „În Bucureştiul iubit, / Azi negura s-a risipit”. Nicolae Filimon revine, fără glorie, în peisajul cotidian : cu mare dichis şi înaltă ştiinţă, cloşca se fură acum cu tot cu ouăle de sub ea. Nimeni (şi nimic) nu mai poate stopa „libertatea”, care se extinde mult de tot, dar cu preferinţă specială asupra preţurilor.

Cînd totul se prăbuşea, cînd părea că nu mai e nimic de făcut, cînd, cu o vorbă populară, cuţitul a ajuns la osul românului, am luat-o de la început ; naţia s-a trezit din nou, înlăturînd puterea compromisă. Ca şi în 1989, a urmat euforia victoriei. Lecţia istoriei ne învaţă însă că la adăpostul euforiei se urzesc cele mai incredibile deturnări şi cele mai odioase comploturi. Nu ne rămîne decît să veghem şi, de la primele semne, să reacţionăm solidar, pentru ca o istorie blestemată să nu se mai repete.

23 decembrie

Libertate şi… disconfort

Înaintea „erei noastre", viaţa era plină de comodităţi. Nu trebuia să te lupţi pentru ca treaba să meargă bine, important era să dai impresia că o faci. Şefii nu luau decizii capitale şi, dacă se putea, nu luau chiar niciuna, fiindcă orice iniţiativă personală reprezenta un risc, care le periclita scaunul. Şi cum pe scaun se instalaseră confortabil, preocuparea lor de căpetenie era să-l păs-treze, nu să-l onoreze; ori, eventual, să-l schimbe cu un fotoliu (ideal ar fi fost tronul, dar acesta era ocupat!); cei cu iniţiative, idealiştii incurabili, se trezeau înde-părtaţi din funcţii, pentru că societatea totalitară nu avea nevoie de competenţă, ci de obedienţă. Iar, dacă şeful nu manifesta nici o preocupare pentru iniţiativă, subalternii lui nu rîvneau la ea nici atîta. Ce era însă curios? În şedinţele de tot felul, de partid, de sindicat, de învăţămînt politic, de… producţie chiar, lumea venea cu propuneri care de care mai lăudabile. La sfîrşitul şedinţelor, „şeful" — totdeauna prezent — le nota într-un carneţel, lăuda „combativitatea tovarăşilor", iar participanţii plecau acasă mulţumiţi de consensul şi de entuziasmul în care „s-a desfăşurat activitatea". A doua zi însă, se relua netulburat totul de la început, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Omul era complet anihilat, căci deciziile veneau din vîrful piramidei; cel aflat la baza ei, nici măcar nu trebuia să le îndeplinească. Era suficient să clameze aplicarea lor şi să laude înţelep-ciunea celui care le-a

emis. Iar emiţătorul înţelepciunilor era unul singur, maximum doi. Şi tot aşa, viaţa noastră curgea în sens unic, scăldată într-o promiscuitate întreţi-nută de ipocrizie, minciună şi linguşeală. Conştiinţele noastre devastate, spiritele noastre captive îşi duceau veacul în imperiul logocraţiei absolute şi al „comodită-ţilor", al moliciunii şi al indiferenţei generalizate.

Păşind în „era noastră", am fost surprinşi să constatăm că libertatea dobîndită ne-a introdus în viaţa cotidiană mai multe ponoase decît foloase, că, odată cîştigată, libertatea s-a dovedit mai incomodă în unele privinţe decît dictatura. Ceea ce spun este aproape un paradox şi aş ruga cititorii să nu vadă în el o atitudine nostalgică. Vreau să spun doar că, în timp ce dictatura naşte iresponsabilităţi colective, libertatea presupune responsabilităţi individuale. Iar responsabilităţile autentice sînt incomode. Apariţia lor într-o societate e germenele sigur al progresului. În ciuda tuturor greu-tăţilor pe care le traversăm, în pofida valului pesimist ce pare a ne copleşi pe toţi, trăiesc totuşi cu speranţa redresării totale. Trebuie să fii orb de-a binelea să nu observi că, luaţi individual, românii lucrează azi de trei, patru ori mai mult decît înainte ; că lumea nu mai joacă table, că taclalele, bîrfele, bancurile şi alte habitudini păguboase şi cronofage nu mai au trecere în popor ; că timpul a devenit dintr-odată preţios, că şi în România acesta înseamnă bani, chiar dacă puţini deo-camdată. Nu se poate ca, pînă la urmă, această mutaţie esenţială din sînul societăţii să nu aibă consecinţe pozi-tive asupra tuturor. Cu condiţia să nu ne tot plîngem, să nu mai

aşteptăm totul de la Stat (şi nici de la… stat !), să nu-i mai poftim pe străini să ne măture pragul şi vatra (românească) şi, mai ales, să nu mai cerşim mila nimănui. Chiar dacă nu-i simplu şi nici uşor, pînă acum n-am cunoscut nici măcar un singur om *harnic, bun meseriaş* şi *cinstit,* care să nu-şi găsească de lucru şi să trăiască în sărăcie… Aşadar, oricît de greu ne este astăzi — şi nimeni nu neagă acest lucru ! —, oricîtă inerţie mai persistă, chiar şi „acolo sus", oricîte obstacole ne stau în cale, vreau să vă propun totuşi, în prag de An nou :

SPERANŢA !

30 decembrie

Cuprins

În loc de prefaţă 7
„Amprentele" limbii 13
Beţia cuvintelor 15
Cuvinte compromise 18
Cuvinte compromise : *tovarăş* (I) 21
Cuvinte compromise : *tovarăş* (II) 24

Cuvinte compromise : *tovarăş* (III) 27
Raţiuni de stat şi raţiuni de cultură 30
Compromiterea prin limbaj 32
Un concept fluctuant : *Europa* 35
Intrarea în Europa 38
Semidoct 40
Ipocrizie şi sinceritate 43
„Cartezianã e latina” 46
Ambiguităţi profitabile 49
Verbozitatea : un atu al propagandei 52
Dezordini… organizate 55
Lucian Blaga şi Françoise Thom 58
Omnipotenţa minciunii 61
Mîntuirea prin creaţie 64
„Cuvîntul care demolează”… 67
Tancul şi greieruşa 69
Eminescu confiscat 72
Darwinism răsturnat 75
„Sfînta” Tranziţie 79
Epoca de aur a tranziţiei 82
Anchete lingvistice 85
O peioraţie nedreaptă 88
Sloganuri falimentare 91
Geo Bogza : de la stînga, la dreapta 94
Ignoratio elenchi 97
Pleonasme ideologice 100
Polarizarea conceptelor 103
Refuzul memoriei 106
Aplaudînd în cor robia… 110

Uniforma noastră cea de toate zilele 113
Stilul e... neomul însuşi 116
Politica înlocuitorilor 119
Politică şi ortografie 122
„Ordinea şi aventura" ortografiei române 125
Grammatici certant ? 128
Mentalităţi central-europene 131
Duplicităţi asumate 134
Paternităţi disputabile 137
Pîinea şi circul 140
Adevăruri calme 143
O metaforă inspirată 146
Lecţia istoriei naţionale 149
Libertate şi... disconfort 152